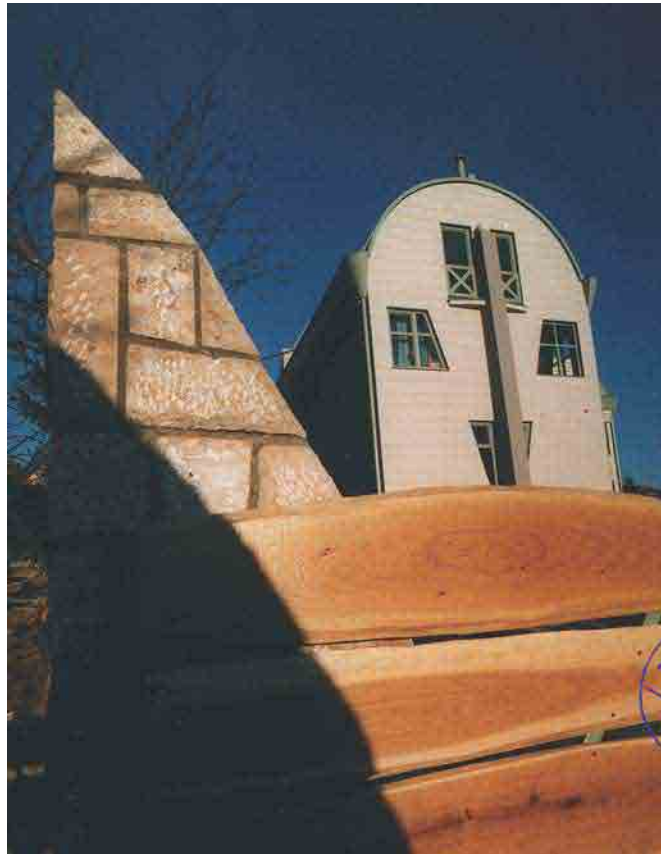

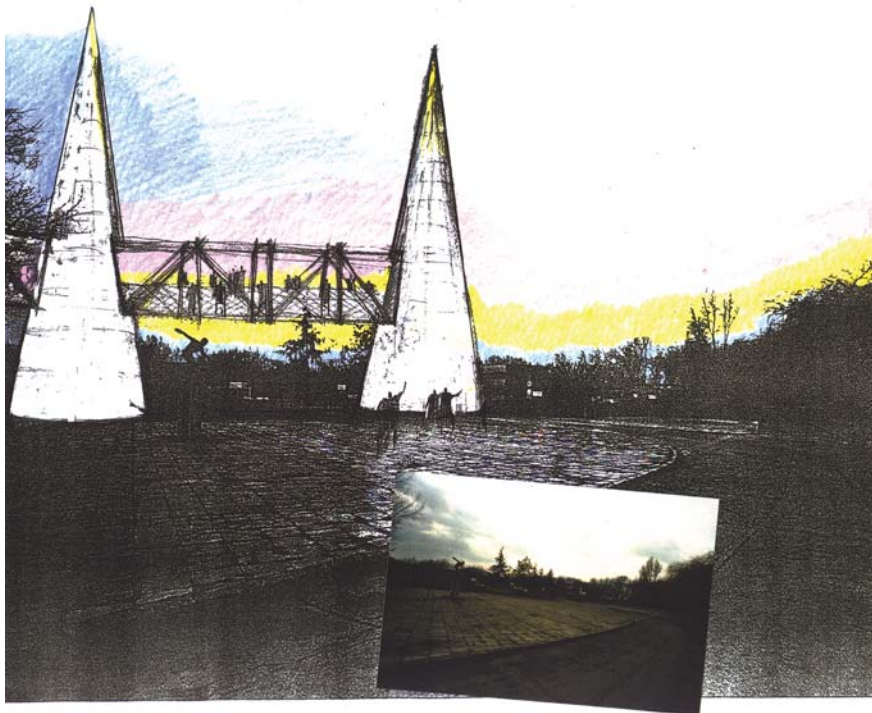
ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZET KÖRNYEZET TÁRSADALOM
A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA

SÁROS ÉS TÁRSA
TERVEK, ÉPÜLETEK
1848 - 1998
MAKOVECZ IMRE ÍRÁSA
KŐSZE GHY ATTILA
ÉS MIKLÓSSY ENDRE
TANULMÁNYAI
FALUFEJLESZTÉSI
BESZÁMOLÓK
VÁNDORISKOLA

1998/1

VÁC, STADION SZÁLLÓ TÁVLATI KÉPEI

ORSZÁGÉPÍTŐ

KILENCEDIK ÉVFOLYAM

ELSŐ SZÁM

2	1848-1998 – Beszélgetés Makovecz Imrével – <i>Gespräch mit Imre Makovecz</i>
4	Sáros László és a SÁROS és Társa Építésziroda munkái – <i>Pläne und Bauten des Architekten László Sáros und des Architektenbüros SÁROS és Társa</i>
46	HUSZADIK SZÁZADI DOKUMENTUMOK – <i>Dokumente der XX. Jahrhundert</i> Bevezetés – <i>Einführung</i> A Zöldek alapprogramja, 1980 – <i>Grundprogramm der Grünen, 1980</i>
52	Kőszeghy Attila Lokalitas – <i>Lokalität</i>
55	Beke Pál Fejlesztőmunka Szatmárban, I. rész – <i>Entwicklungsarbeit in Szatmár, Teil I.</i>
58	A FALUFEJLESZTÉSI TÁRSASÁG ÉPÍTÉSZETI DOKUMENTUMAI – <i>Dokumente der Architektursektion der Dorfentwicklungsgesellschaft</i> Krizsán András, Kemény Bertalan, Miklóssy Endre, Reischl Gábor, Markolt Endre és Dr. Ónodi Gábor; Magyar Erzsébet, Nácsa Balázs és Vincze Attila írásai
68	VÁNDOROLDALAK – <i>Wanderschüler stellen sich vor</i> Esztány Győző, Kertész Attila, Kovács Ágnes, Kurucz Szabolcs, Márton László Attila és Révai Attila
75	Miklóssy Endre Erkölcsi illúziók és politikai realitások – <i>Moralische Illusionen und politische Realitäten</i>
78	Jókai Mór Az üstökös útja (részletek) – <i>Weg des Kometen (Fragmente)</i>
79	Hírek, beszámolók – <i>Nachrichten, Berichte</i>

A folyóirat rendszeres támogatói az ORSZÁGÉPÍTŐ Alapítvány és a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagszervezetei: AXIS Építésziroda Kft., BOKOR Kft., DÉVÉNYI ÉS TÁRSA Kft., EKLER Építész Kft., É-11 Tervező, Fejlesztő Kft., FARKAS és GUHA Építésztervezők Kft., FELÜLETKÉMIA Kft., FORMA Rt., KÖR Építész Stúdió Kft., KŐSZEGHY Építészet Bt., KUPOLA Kft., KVADRUM Kft., LOMNICI és Társa Kft., MAKONA Tervező Kft., PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PARALEL Kft., TRISKELL Kft., UNITEF-83 Rt., valamint a Sáros és Társa Építésziroda Bt., és a B&D Műterem 2000 Bt.

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesület nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1074 Budapest, Barát utca 11. Iroda: 1114 Budapest, Villányi út 8. Tel.: 3710-055, 3710-061, Fax: 3710-055 Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Kampis Miklós. Felelős szerkesztő: Gerle János. Nyomás: VEL Kft., Budakeszi. – **ISSN 0866-0069** – A lap előfizethető az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen az Alapítványnál. Egy szám ára: 350 Ft. A folyóirat számonkénti ára 1998-tól 350 Ft., előfizetőinknek számonként 250 Ft + postaköltség

1848 – 1998

BESZÉLGETÉS MAKOVECZ IMRÉVEL

Mit jelent ma számodra 1848-ra visszatekinteni?

Lehet, hogy én nagyon történelmietlen módon közlétek ehhez a kérdéshez. Nem tudok úgy gondolkodni a történelemről, mint *történelemről*. Úgy értem, hogy egy ember életében a történetek nem változnak történelemmé. Felületes dolognak tartom különböző emberek életét additív eszközökkel összerakni és az addíció eredményéből oknyomozó történelmet gyártani, mintha az az emberiség sorsa volna. Ez egy fejlődésbe vetett hiten nyugszik és azon a felületességen, hogy nem hiszik el, hogy egy ember élete egy kozmosz története. A világot teljes mértékben átfogó történet, amely nem igényel oksági összefüggéseket, nem igényel következtetéseket és tanulságokat. Tudniillik ennek a történetnek a végén az ember meghal, és aki levonhatná a tanulságokat az halott. Nincs joga tehát senkinek sem történelmet gyártani. Reálisabb volt az a régen eltűnt hagyomány, hogy akkor avatták férfivá a fiúgyermeket, mikor tudta visszafelé hetediziglen, hogy mit csináltak az elődei. Ez reálisabb volt, mint a könyvekben leírt és különféle szempontok alapján tárgyalt történelem. Ezért a 48-as forradalom és szabadságharc előzményeiről és következményeiről, mint egységes folyamatról beszélni, tőlem rendkívül idegen. Én abban a történetben is és az 56-os történetben is, valamint a magam és a barátaim életében is azt tapasztaltam, – ehhez különleges szemléletre van szükség, hogy az ember ezt képes legyen tapasztalni – hogy az itt élő emberek szabadságfoka magasabb, mint azoké, akik mondjuk Belgiumban vagy Bajorországban vagy másutt élnek. Ebben a rendkívül élénk függetlenségi vágyban és szabadságszeretletben más elbírálás alá esik az úgynevezett közösségi együttműködési készség, a tartós együttműködés eredményességében való hit, másképp kell értékelni az emberek egymáshoz való viszonyát.

A 48-as és az 56-os forradalomban egyaránt megjelent egy sajátos fény, amely olyan rendkívüli erővel hatotta át a szabadság napjait – 56-tal kapcsolatban ez személyes élményem –, olyan erős fény járta át az eseményeket, az érzelmeket, az ember tudatát, hogy ez az idő összehasonlíthatatlanul elválnak az előtte és utána álló napoktól. Ebből én semmiféle következtetést nem tudok levonni. Úgy nézem ezt, mint a természetrajzot és úgy gondolom, hogy ezt a szabadságélményt kellene vizsgálat tárgyává tenniük azoknak, akik szeretnék a Kárpát-medence természetrajzát pontosan megérteni. És annak bajait, betegségeit orvosolni. Nem pedig a történelemből különféle tanulságokat levonni és a történelmi összefüggésekből kiindulva a magyar nép jellemére vonatkozó meggondolatlan következtetésekre jutni. Ezért számomra a 48-as forradalom nemcsak Petőfi

Sándort, Irinyi Jánost, Jókai Mórt, Bem tábornokot, Görgey Artúrt jelenti, noha ők valamennyien jelentős személyiségek. Jelenti az öreg obsitosokat, az öreg hadfiakat, akikről fényképek készültek, az Orbán Balázs által feltérképezett árulókat és hősokeket, ma már a teljes névtelenségbe belezuhanó személyeket. A számontartott tiszta embereket és a számontartott árulókat. A társadalom különleges, gyors metamorfózisát jelenti tehát, amelyben jobbra és balra hullanak az emberek, szerepeik szerint, alkatuk szerint beállva abba a fénybe, amely az életüket átvilágítja és beragyogja.

Egy kisemmitett országban, az alkalmazotti lét alján élő emberek tömegei számára a százötvenedik évfordulóból nem tudok semmilyen következtetést levonni. Csak emlékeztetni tudok másokat arra, hogy itt, a Kárpát-medencében rendkívüli események történtek, időről időre megjelenik egy olyan fény, amely képes egy lázas állapotban az embereket egy életre befolyásolni. Ezt a magam életéből tudom és feltételezem, hogy ugyanúgy befolyásolta 1848-ban az akkor 21 éveseket. Tehát ezt a fényt én nem a társadalmi változások következtében létrejött nemzetközi forradalmi mozgalmak egyik kísérőjelenségének tartom, nem látok ilyen összefüggést és nem is vagyok hajlandó jelentőséget tulajdonítani ilyen oksági összefüggéseknek, hanem inkább a jelenségben merülök el a magam fantáziaképeivel és megpróbálok ezt a jelenséget úgy nézni, mint egy napfölkeltét vagy egy zivatart. Számomra csak ez jelenthet utat a megértés felé, és főleg arra nem vagyok hajlandó, hogy lelkesítő szavakat mondjak a tíz vagy tizenöt milliós magyarságnak, amely olyan körülmények között él, amelyben. Legyen szó az Ipolyságról, a temesvári öt százaléknyi magyarságról, Nagyváradról vagy Budapestről. Mert most itt nincsen fény, hanem homály van.

Milyen ez a homály, mint természeti jelenség?

Talán a legfontosabb, hogy az emberek félnek és úgy félnek, hogy erejük sincs beismerni a félelmet. Félnék és ezt nem vallják be, ha rájuk olvassák. Ha azt mondják nekik, hogy *ne félj*, akkor azt válaszolják, nem félek. De a cselekedeteiket ezer szálú félelem szövöi át. Félnék a munkahely elvesztésétől, félnek attól, hogy a pénzük elértéktelenedik, félnek a közbiztonság hiánya miatt, *bármikor rámtörhetnek* lelkiállapotban élnek az emberek, mint egy *Valpurgis éjen*, ülnek az emberek a bezárt ajtók mögött, félve, hogy mikor kerül rájuk a sor és közben nézik a tévét, a szélsőséges horrorokat és thrillereket, amelyek elárasztják a magyar csatornákat. Ez egy *tájkép csata után*, amelyben átalakultak a fegyverek, átalakultak azok, akiktől korábban, mint megnevezhetetlen személyektől és körülményektől kellett félni. Ma a homály sűrűsödött. Tehát a legfontosabb a félelem, amely nagyon fortélyos. Még nem

akkora, mint Nyugat-Európában, ahol ezerszer meggondolja valaki, hogy nyilatkozik-e politikai kérdésekről, hogy kiáll-e valaki mellett vagy valaki ellen, ahol soha nem fordul elő, hogy üzleti tárgyalás után három mondatnál többet mondjon személyes véleményéről. Az emberek sokkal többet tudnak, sokkal többet gondolnak erről a világról, mint amennyit nyíltan hajlandók elmondani. Ezért a közvéleménykutatások eredményei például úgy hamisak, ahogy vannak. Akkor is hamisak, ha egy választás utólag igazolja őket, mert esetleg csak félelemből szavaz valaki arra a pártra, amit bevallott. Az emberek látják, hogy óriási áruházak épülnek mindenütt az országban és a józan eszük azt mondhatja velük, hogy hiszen csökken a kereslet, egyre gyengébb a fizetőképesség, hát ezek nem normálisak, hogy új és új áruházakat építenek. Mert azt hiszik, hogy az áruházak érték vannak. Azt hiszik, hogy az áruház arra való, hogy ott nagy bőségben lehessen árut kapni. És noha az áruház valóban erre való, az történik, hogy az áruház még félig sem épült fel és az építendő már nyereséggel távozik. Az emberek ezt nem tudják, de félik, hogy így van. Mert ha egy kicsit is megértik, hogy ez így van, akkor elfogja őket a rettegés, hogy mi mozgat itt mindent? Beáll a megnemértésből, a félreértésből, a tévedésből származó félelem. A tévedés és a félelem kart karba öltve sétálnak, mert a félelem valódi oka egy személytelen intelligencia jelenléte. Ez egyre jobban áthatja a világot. A homály ebből van. A személytelen intelligencia jelenlétéből, tudniillik alig van erő, amely azt megnevezné és a világot kormányzó erőknél felmutatná. Hogy a dolgot ők végezzék el. Az igazi súlyos probléma az, hogy az emberek magasabb tudati cselekvéskényszere nélkül a világ képtelen lesz működni. Ezt egyre jobban érzem.

A személyes bátorságnál többre van szükség, hogy az ember szembeszálljon a homállal.

Egy különös dolog történik. A századfordulón felfedezték azt, hogy a gondolkodás az emberi cselekvés meg nem figyelt eleme. Meg kell tudni figyelni, mondták a századfordulón, ami pedig majdnem lehetetlen dolog, hiszen a gondolkodással tudom csak megfigyelni, a gondolkodást kapcsoljuk az észlelethez, így jön létre a képzet. Mégis, hogyha valaki Münchhausen báró módjára megpróbálja saját magát a hajánál fogva fölemelni, akkor azt tapasztalja, hogy valóban, a gondolkodás megfigyelhető dolog, mégis mindig kicsúszik az ember figyelméből. Mert újra és újra csak *a már gondoltakat* képes megfigyelni, a születő gondolatot nem. A következő megfigyelés az, hogy a gondolkodás olyan folyamat, melyet jól jellemez az a magyar kifejezés, hogy *eszembe jut*, mintha az embernek egy antennája lenne, amellyel egy univerzális folyamatba kapcsolódik bele, nem tudja eldönteni, hogy hogy ő gondolja-e vagy pedig a gondolat jut az eszébe. Tehát olyan ez, mint a MacLuhan-féle szituáció, nem az a probléma, hogy jó-e a

műsor a tévében vagy rossz, hanem hogy én nézem-e a tévét vagy a tévé néz engem. És rá lehet jönni, hogy a gondolkodás olyan univerzális folyamat, amely lehetővé teszi, hogy az emberek megértsék egymást. Lehetővé teszi a testvériséget. Lehetővé teszi, hogy minden porcikájában közölhetővé váljék valami ember és ember között, ami egyébként titok maradna.

És mit hoz az *internet*? Az eszmék szabad áramlásának eszköze informatikai oldalról lehetővé teszi azt, hogy valaki a saját készülékével bekapcsolódhassék egy általános információmozgásba. Az emberek, akiknek a tudati fejlődéséből kizárták a századforduló szellemi forradalmának például ezt a felfedezését, létrehozták azt informatikailag. Az információs rendszer most rendelkezésre áll, de nagyon jól tudjuk, hogy ez nem azonos a gondolkodás szabad áramlásával. Hiszen mediális, nem pedig egy ismeretelméleti erőfeszítéssel megközelíthető, természetes, mindenki által tapasztalt folyamat. Tehát létrejött fizikailag valami, ami a századforduló szellemi útjának a karikatúrája. Hogy ne szülne ez félelmet? Hiszen az emberben ott lapang a századforduló eredeti felfedezésének a lehetősége. Meddig lesz képes az információs rendszer ezt a lehetőséget elfeledtetni? Hogy lefordítsam hétköznapi nyelvre: meddig lesz képes a tévé megakadályozni, hogy az emberek beszélgessenek egymással abban a hitben és azzal a tapasztalattal, hogy itt egy világ beszélget a másik világgal? Tehát fölemelni a személyes kapcsolatot arra a mítikus szintre, ahová való. Az emberiségnek erre továbbra is ott van a lehetősége, amennyiben nem sikerül egy irtózatos amnéziát végrehajtani. Ott van a lehetősége, hogy a gondolkodás univerzális természetét fölismerje. Más lehetősége nincs is. Különben additív lesz a gondolkodása, oksági, hegeliánus ostobaságokba merül bele vagy belesüllyed a naív realizmus mocsarába. Nincs más alternatíva, mint hogy ez világossá legyen. Ennek az átadása azonban példamutatással történik, hosszú évek gyakorlatával, ezt nem lehet információként átadni, ennek más a dramaturgiája.

Ebbe a dramaturgiába, amelyről beszéltem, a gondolkodás szabadságának dramaturgiájába tartozik bele például 1848 megértése. Ehhez még hozzá kell tennem a társgondolatait is, hogy például a nem euklideszi geometriában a pont időpont is, amelyben a dolgok összetalálkoznak, tehát benne a dráma és a geometria édestestvérek. Ha ez nem kerül bele az emberek tudatába, akkor hogyan lehet megérteni a Katolikus Egyetemen most épülő Stephaneumot? Amelyben egymásnak támaszkodik két klasszikusnak tűnő kupola, amelyek mégsem egészen azok, finom torzulásaik vannak, úgy állnak össze, mint egy elpusztított karthagói emlék vagy egy földrengés által lerombolt kaliforniai maradvány és ezeket összetartani csak egy erdő belseje képes. Ha ez nem áll össze mai, eleven képpé, akkor baj van, ahogy Dal mondta szegény, Isten nyugosztalja, aki nem tud elképzelni egy paradicsomban egy vágatót lovat, azzal nincs mit kezdeni.

SÁROS LÁSZLÓ MUNKÁI

BESZÉLGETÉS SÁROS LÁSZLÓVAL

Hogyan jött létre a SÁROS és Társa iroda?

Mikor a Szövetség már szétbomlóban volt, felajánlották, hogy szervezzek egy kft-t, akkor már amúgyis tervezgettem, hogy egy önálló céget indítok, csak azt is megnevezték, hogy kikkel együtt nem dolgozhatom. Így nem vállaltam a dolgot. Akkor keresett meg Ertsey Attila, hogy az Ungár Péter halálát követően egyedül maradt társaság szeretné, ha elvállalnám az ügyvezetői tiszteletet a Kör kft-ben. Lekötelező és megtisztelő volt a felkérés, tiszteletreméltó volt, hogy a társaság Péter halála után együtt akart dolgozni. Kerestek mást is, Turányi Gábor néhány hónapig csinálta is, Csomay Zsófia viszont csak afféle tanácsadói szerepet vállalt. Én két évnél valamivel tovább vezettem a Kört, akkor rájöttem, hogy ez a vállalat nem vihető tovább. Az összes korábbi szocialista irodai lét kötöttségével és az új vállalkozói lét összes buktatójával kellett volna fennmaradni, és a társaság, ezt vettem észre, egyre kevésbé állt mögöttem.

Úgy döntöttem, hogy eljövök és egy anyagilag is nagyon nehéz helyzetben, erős mínuszról indulva otthon, két székre rakott rajztáblával kezdtük el önálló ügyködésünket. Azóta a harmadik helyen vagyunk és december végén volt hat éve, hogy létezik a SÁROS és Társa Építésziroda. A legelső munkánk egy pócsmegyeri tűzoltószertár tetejére építendő rendőrlakás volt, amiből persze nem lett semmi, de legalább a tervezési díjat kifizették. Nagyon kis lépésenként jutottunk előbbre. Az első iroda Borzák Lilla lakásában volt az Ecsery úton. Telefon nem volt, béreltem egy kofferméretű rádiótelefont, a baj csak az volt, hogy a panelházban nem működött, telefonálni csak a lépcsőház ablakából kihajolva lehetett, télen elég kínos volt. Azalatt lett számítógépünk, fénymásológépünk, amíg ott dolgoztunk. Aztán egy újabb baráti lakásbérlettel kerültünk a Bem József utcába, ott már volt telefon is. Onnan is el kellett jönnünk és most újra egy bérlakásban vagyunk, de ez hosszú távra megoldást jelent.

Közben főépítész voltál; először Madocsán, később Vecsésen, most pedig Jászberényben. A vecsési megbízásokat december 31-vel visszaadtad. Miért?

Beleborzadok, ha végiggondolom, hogy hogy lehet az, hogy semmi nem valósult meg abból, amit Vecsésre terveztem, ahol hat és fél évig voltam főépítész. (Az Országépítő 93/3 száma mutatott be írásban és képben néhányat ezekből a tervekből) Egyetlen átalakítás indult el, az viszont valami olyan mérhetetlenül megalázó színvonalon, hogy azt az ember csak kikérheti magának. Egy helyi kivitelező csinálta, ez a rendőrség épülete, a tervnek csak néhány részét építették meg, gyanítom, hogy torzó is marad.

Az ember persze először magában keresi a hibát, de nem találtam meg az igazi választ a kudarcokra, a folytonos ellenállásra. Az egészet egy igen keserű levélben leírtam a polgármesternek, aki engem annak idején Vecsésre hívott, aki azóta is polgármester, de lehetetlen, a testülettel szemben izolált helyzetben. Hogy velem is ez történt, az annak következménye, hogy én mindig hitet tettem a polgármester mellett. Most, hogy eljöttem Vecsésről, abszolút vereségnek könyvelem el a távozásomat, mindazonáltal az ottlétem nem volt dicstelen, csak hiábavaló. Ezzel együtt rettentő sokat tanultam és az a munka nagyon sokat jelentett nekem.

Hála Istennek, azért sok jó dolog épült Vecsésen ebben az időben, például Laczkovics László iskolája, ami jó példa arra, hogy hogy lehet egy ilyen nagy házat elhelyezni a meglévő beépítési rendbe illesztve. Állítom, hogy nagyon fontos a főépítésznek a környékre dolgozó építészekkel történő korrekciós célú kapcsolata, ezáltal sok minden jobb lett, talán megértették azokat a szempontokat, amelyek az adott helyen követendők. Ezenkívül próbáltam odavinni olyan tervezőket, akik az általános színvonalon javítottak.

Mások terveit könnyebben elfogadták, mint a tiedet?

A helyzet ennél sokkal faramucibb. Az 56-os emlékművön kívül egyetlen tervemet sem elleneztek, azt mondhatom, hogy mindig csont nélkül mentek át a tervek az engedélyezésen. Amikor azonban eljutott valami az első téglarealitásáig, akkor azonnal megfagyott minden. Ez volt a furcsaság; tulajdonképpen soha nem szembesülhettem azzal, akivel szembekerültem. Példát kellene erre mondani. A *falu* – így hívják Vecsés magját, ahol kiszélesedik a főutca – közepén kettős eperfasor húzódik, ezért Epresnek is emlegetik. Vásárra, piacra, búcsúra használják, egyébként rendezetlen, használatlan terület, holott ez a főutca, a központ és a vállalkozók szeretnének ide jönni, mert nagy az átmenő forgalom. Ezt felismerve adódott a feladat, hogy rendezzük a területet. A rendezési tervet egy lakossági fórumon mutattuk be a kapcsolódó területekre vonatkozó elképzelésekkel együtt. Nagyon sokan eljöttek, nagy tetszés fogadta a tervet és elhatározták, hogy a nagy területre kiterjedő koncepció egy kis részének azonnal neki is látnak. Ez volt az úgy nevezett *fejépiület*, az ide-oda letett, borzasztó kinézetű árusító bódék helyett terveztem egy pavilont a már üzlettel rendelkező kereskedők és szolgáltatók részére egy nyilvános vécével az őszi búcsú, piacozás alkalmával összegyűlő tömeg részére. Az érdekelt vállalkozók benne voltak az építkezésben, vállalták a vécé megépítését és üzemeltetését is annak fejében, hogy megtúrt pozícióból elismert helyzetbe kerülnek. Ezek után az önkormányzat meghirdette a létesítendő üzleteket, holott mindegyik helyiségre megvolt már a konkrét jelölt. Ahogy az várható volt, jelentkezett a meglévő üzletek üzemeltetőin kívül néhány új vállalkozó. Innen elindult a békétlenség, kezel-

hetetlenné vált a kérdés. Elkezdték kritizálni a tervet, ami odáig ment, hogy egy újabb lakossági fórumon, amelyre alig jöttek el az emberek, néhány feltűzött öregasszony azt kiáltozta, hogy nem engedjük elvenni a szent búcsú helyét, nem engedjük kivágni az eperfákat, miközben a terv célja az volt, hogy a búcsúhoz méltó környezetet teremtsen és kiszolgálja az egybegyűlteket. Lehet kutatni, hogy miféle ösztönzésre alakult így, de minek. Az eredmény az, hogy marad a régi állapot. Még ki is vették a rendezési tervből a fejéputületet, szó szerint lefejezték. De nem épült meg a zenepavilon sem, az emlékkápolna sem, nem lett semmi a Hősök parkjának rendbetételéből.

Ha egységes volna a testület, talán másképp folynának a dolgok, de az igazi ok a személyes és a közérdek összekéthetlensége, ami, úgy látom, súlyosabb probléma itt, mint másutt.

Hogyan kerültél Jászberénybe?

Jászberénybe dr Magyar Levente polgármester hívott főépítésznek. Négy évvel ezelőtt úgy, hogy teljes munkaidőben ott legyek; azt nem tudtam elvállalni, aztán két éve azzal, hogy heti egy napot töltsék a városban. Ezt elvállaltam olyan feltételekkel, hogy az építési osztály irányítását és a főépítési munkakört teljesen szét kell választani, beruházási és üzemeltetési kérdésekkel én nyilván nem foglalkozhatom. Ez egyébként is olyan lenne, mintha valaki magával sakkozna. A főépítész most közvetlenül a polgármesterhez és a testülethez tartozik. Az új építési törvény még mindig tisztázatlanul hagyja a települési építési feladatok egymáshoz való viszonyát. A végrehajtási rendeleteknek csak egy része jelent meg, például a főépítészekre vonatkozó rendelet még nem, pedig a törvény már érvénybe lépett. A tervezetét azt láttam, fűztem is hozzá észrevételeket, amelyekre eddig nem kaptam választ. Nem is nagyon számítok érdemi válaszra, pedig a szöveg jelenlegi formájában azt a fiskális szemléletet tükrözi, amely az egész építésigazgatásban eluralkodott. Én nem hiszem, hogy mindent csak jogi szempontból kell végiggondolni. Az a baj, hogy a személyes felelősség, amelyet a főépítésznek vállalnia kellene, kimarad az egészből. Állhasson ki a főépítész teljes személyes felelősségével a településért! Ki határozza meg a település arculatát, ha nem ő? Abból elég volt, ahogy ez az ország kinéz. Ez a megépült OÉSZ! Elég volt az arcnélküliségből, az egyforma városszéli lakótelepekből, a rendezetlen központokból. Nem nagyon hiszem, hogy bárminek mű választ kapok, de nem is a válasz érdekel, mert ugyanez történt az OÉSZ helyére lépett OTÉK fantázianevű torzóval is, megküldték, véleményeztem én is, mások is, aztán ezek a vélemények úgy eltűntek, mintha soha sem lettek volna. Ami rossz volt az OÉSZ-ben, az benne maradt, de nem került bele az arányok kérdése és egyáltalán az életminőség kérdése, ami persze nem is szabályozható, abból csak az következik, mint eddig, hogy szó szerint megépítik a szabályt. A minőség csak a személyes felelősségre bízható. A jogalkotók nem foglalkoznak azzal, hogy megnevezhető legyen valaki vagy valakik, akik felelősek azért, hogy egy település utcái, házai hogy néznek ki. A főépítésznek legyen beleszólása, hogy amit meg tud indokolni a testü-

letnek, azt el is fogadják. Azt azonban nem fogadom el, hogy nincs pénz. Mindig *valamire* nincs pénz. Az a kérdés, hogy azt a pénzt, ami megvan, hogyan osztják el.

Én Jászberényben születtem, ott nőttem fel, ott él Édesanyám, nővérem; Apám nevét egy alapítvány őrzi, ez engem mind kötelez. Ez a vonzódásom személyes oldala. A másik, hogy nagyon érdekel a város, mert kimaradt a nagy szocialista átalakításokból. Ezt a hatvanas években sokan fájlalták, úgy érezték, Jászberény alulmaradt a Szolnokkal vívott küzdelemben, most kivételes szerencsének látom, hogy Jászberény elkerülte a szolnoki típusú fejlesztés sorsát. Megmaradtak olyan értékei, amelyek másutt a „fejlődés” áldozatául estek. Ha ebben a városban valamiből ki kell indulni, akkor az az, hogy mintaszerűen megmaradt a tipikus alföldi városszerkezet, azon belül is a jász települések hagyománya. Nemcsak a szerkezet maradt meg, hanem a főtér épületei is, amelyek közül egyik se a világ csodája, de mint együttes, a nagyon ritka példák egyike. Az egyik legszebb.

Megmaradt-e a társadalmi struktúra is, legalábbis inkább, mint másutt, érezhető-e a helyi kultúra folyamatossága?

Éppen a múlt héten kaptam egy megyei statisztikai füzetet, amely elképesztő adatokat tartalmaz Jászberényről. Én nem tulajdonítok nagy jelentőséget a statisztikáknak, de nyilván érzékelteti a város kulturális helyzetét is, hogy a 30.000 lakosra 28.000 lakószoba jut és körülbelül 500 lakás áll üresen, persze a nem lakható állapotúakkal együtt. A valószínű kép nem ilyen szép, van tényleges lakáshiány is. A lényegre térve, vannak olyan polgári szerveződések a városban, amelyek aktívan dolgoznak a város érdekében, elsősorban a Városvédő és Szépítő Egyesület. Nem minden akciójukkal értek egyet, de csak azért, mert a meglévő energiát még hatékonyabban kellene felhasználni. Nem hiszem, hogy olyan rettenetesen megváltozott volna az élet egy ilyen városban, nyomon követhető az értékváltozások (például a régi képeslapokon, amelyekből jónéhányat újranyomattunk) és felmérhető, hogy mit kell tenni a régi értékrend helyreállításához.

Édesapád mivel foglalkozott Jászberényben?

Tanult mestersége és hivatása: tanár. Rajzot, ábrázoló geometriát tanított és ahogy az az ő korosztályának a rajztanáraitól általában elmondható, lehetett volna festőművész vagy grafikus is, aki csak a saját művészetének él. Úgy gondolom, hogy művészek is voltak, csak – mert a mai napig tanári diplomát is adnak a Képzőművészeti Főiskolán – elmentek tanítani, hogy eltarthassák a családjukat – és mert szerettek tanítani. Kétségtelen, hogy közben *vasárnap-i festők* lettek, de ettől még nagyon fontosak a magyar kultúra számára. Hogy egy másik példát mondjak, Tokajból: a Tenkács Tiborok nélkülözhetetlenek ebben az országban. Az az irtózatosan szívós jelenlét, amellyel maguk körül nemzedékeket neveltek fel, helyi művészeti közéletet szerveztek a kultúra egésze szempontjából döntő jelentőségű.

Apám visszahúzódo ember volt, a közéleti szerepet nem kereste, nem törekedett az első vonalba, de mindig jelen volt. Egész festészete a városról és a Jászságról szól és ennek a vidéknek a legjelesebb festői közé tartozik. Sokat tett a városi értékmentés, a vizuális nevelés, a műemlékek ügyében, ez nem is volt mindig problémamentes, a hatvanas évek rémtörténetei ma már csak anekdoták.

Számodra a mesterségbeli tudás, a precizitás minden területen fontos. Épületeidre jellemzők a rendkívül gondosan megtervezett egyedi részletek. Hogyan sikerül ezeket kiviteleztetni?

A tapasztalatok nagyon változóak, tekintve, hogy sokféle megrendelőnek dolgozunk, általánosságot mondani nincs értelme. Nekem fontos, hogy az anyaghasználatban nem ismerem el semmilyen tabut. A műanyag ablakokat például én is gyűlölöm, de hogy például fémmel nem lehet dolgozni, mert az nem organikus, ez egy marhaság. Hogy az ember ismerje, amivel dolgozik, az fontos, de az csak a minimum. Ha gátol az, hogy nem tudok profi módon bánni egy anyaggal, az baj. Kedves példám, hogy a teniszezőknek van egy világrangsora. Aki a századik helyen áll, az a teniszről mindent tud, amit tudni lehet. Ugyanúgy, mint a tizedik vagy az első. Mi a különbség közöttük? Hogy az első mindig nyer. Mi a helyzet a századikkal, aki irtózatosan tud teniszezni és mégis csak a századik? Én az ilyen embereket nevezem *kismestereknek*. Roppant fontos a szerepük, mert nélkülük első vonal sem lenne, és ha valaki nem tud mindent, amit a szakmájáról tudni lehet, arról sok mindent el lehet mondani, de azt, hogy például *jó építész*, azt nem.

Mi az, ami miatt az organikus építészethez tartozónak vallod magad?

Az, hogy vannak reális ismereteim az életről, a magaméről, meg azokérol, akiknek dolgozom. Meg lehet kérdezni: miért, a többieknek talán nincs? Aki naprakész internacionális stílusban ad elő vagy bármilyen divatos modorban, annak nincs? Annak is van talán, de valami mégis hiányzik. Arra gondolok, hogy az egyensúly roppant fontos. Hogy ne mehessen el az egész valami felé, ne élvezhessen semmi kiváltságot a többi rovására. Az élet legyen a középpontban, az élet úgy, ahogyan az abban a házban élhető. De hogy formai, technikai vagy technológiai vagy egyéb szempontok legyenek meghatározók, azt nem tudom elfogadni.

Azon kevesek közé tartozol, akiknek kialakult egy személyes, jól felismerhető formanyelve. Az egyensúly, amiről beszéltél, hogyan kapcsolódik a te saját formavilágodhoz? Mindig kifejezhető a saját nyelveden a másik élet harmóniája?

Amikor elkészül egy ház, elég jó gyakorlat és kontroll végiggondolni, hogy mi az, ami nekik szól és róluk szól, akik ott laknak, és mi az, ami rólam. Ha az utóbbi több, akkor baj van, akkor valamit elrontottam, amitől a ház még vállalható, de döntő az, hogy mit válaszolnak, amikor megkérdezem: szeretnek-e benne élni. Talán ez a legfontosabb.

A házaidra jellemző, hogy a belső mozgást szigorú rend szabályozza, az alaprajzokban látványosan megjelenik egy kristályos geometria, ami segíthet az élet belső rendjét is megtalálni.

Nem gondolod, hogy ez fordítva is működhet? Hogy én a megbízómmal való kapcsolat során rájövök arra, hogy az ő élete milyen és azt próbálom formailag megfogalmazni. Mert lehet, hogy ezt a rendet ő nem ismerte fel korábban. Ha rákényszerítem, akkor biztos, hogy ki akar bújni alóla és majd átalakítja a házat. Azt hiszem – bár soha nem vizsgáltam ezt – hogy sokkal több időt fordítok a megbízóimra, mint más kollégáim. Egy megrendelőm, most csinálom a kiviteli tervet neki, 96 nyara óta jár ide és most éppen úgy ment el, hogy kétségbe volt esve, hogy milyen újabb feladatok elé állítom. Biztos, hogy a feltett kérdéseim számára nagyon fontosak és használhatóak. Ha nem így van, akkor nem fogja szeretni a házat.

Minden építész beleesik abba a skizoid állapotba, hogy az építető adta lehetőség által saját magának tervezzen házat. Ez letagadhatatlan; volt olyan megbízóm, aki azt mondta, hogy ez a ház *közös*, mégis nagyon szeret benne lakni. Nagyon könnyű volna engedni a csábításnak és Sáros-féle kelléktárral megrajzolni a terveket. Ennél sokkal fontosabb élni a lehetőséggel, hogy ha valakinek megadtott az életben, hogy saját háza legyen, akkor azt segíteni tényleg a saját képére formálni, hogy ne *konfekció* legyen. Ez a lehetőség általában egyszer adódik, akkor gondolja végig a saját életét, a családjáét, ez irtózatos felelősség. A Vörös Október Ruhagyár öltönye is állhat majdnem jól, de nem erről beszélünk.

Megdöbbenően sok családi ház-tervedről mondtad el, hogy nem valósult meg családi problémák, feszültségek miatt. Ez egyszerűen a mai családi élet átlagos képét mutatja vagy az építkezés által ösztönzött szembenézés kényszere is kiélezheti az elhallgatott problémákat?

Szeretném azt hinni, hogy nincs ilyen kapcsolat. Isten őrizzen attól, hogy a tervezés természetes következménye legyen a család szétbomlása. Ugyanakkor egészen biztos, hogy családi házat építeni az emberek többsége számára eron felüli vállalkozás. A legtöbben, akik belevágnak, nincsenek ezzel tisztában. Ha nem így volna, a legtöbben bele sem vágnának. Emellett nem hiszem, hogy lényeges szerepet játszhat az, hogy én milyen módon igyekszem az életüket megismerni.

Az sem mindegy, hogy hány évesen kezd bele valaki. Valaha milyen fontos volt az élet eseményeinek időzítése, hogy valaki mikor katona, mikor építkezik, mikor házasodik. Milliószer hivatkozom arra, hogy ebben a szóban: *há-zasság*, benne van a ház; az önismeret, önépítés, házépítés, ezek összetartoznak. (A magyar nyelv fantasztikus, mostanában több helyen is megjelent az a múlt századi angol leírás, ami ezt igazolja.*) Gondold meg, hogy ma valaki milyen korban, milyen anyagi feltételekkel kénytelen építkezni! A legtöbb esetben nem normálisak a feltételek. Nem a maga kiszabott idejében történik, és ezért szinte minden

esetben vannak súlyos következményei. Ha pedig a maga idejében épít házat, akkor vagy a szülei nagyon gazdagok vagy ő maga egy sikeres bróker, egyik esetben sem valószínű, hogy reális képe van a világról és magáról. Én mindenestre azért teszek meg mindent, hogy ha már nem idejében és optimális feltételekkel kerül rá a sor, amikor megtörténik az építkezés, a megbízó legalább akkor legyen szinkronban önmagával, ehhez pedig nekem kell a megfelelő áttekintéssel rendelkeznem.

* SIR JOHN BOWRING, *neves angol nyelvész és államférfi sok nyelvet beszélt, többek között magyarul is. Sok magyar költeményt fordított angolra s egy irodalmi szöveggyűjteményt is kiadott. Könyvének előszavában a következőket írja:* A magyar nyelv messze áll magában. Egész sajátos módon fejlődött és szerkezete olyan időkre nyúlik vissza, amikor a legtöbb most élő európai nyelv még nem is létezett. Önmagában, következetesen és szilárdan fejlődött nyelv, melyben logika van, sőt matézis is, az erő, a hangzatok minden hajlékonyságával és alakíthatóságával. – Az angol ember legyen büszke arra, hogy nyelve az emberi történelem eposzát tünteti fel. Ki lehet mutatni az eredetét, kivehető, szétválaszthatók benne az idegen rétegek, melyek a különböző népekkel való érintkezés során rávakolódtak. – Ezzel szemben a magyar nyelv egyetlen darabból álló terméskő, melyen az idő viharai karcolást sem ejtettek. Nem az idők változásától függő kalendárium. Nem szorul senkire, nem kölcsönöz, nem trafikál, – nem ad és nem vesz senkitől. Ez a nyelv a nemzeti felsőbbrendűségnek, szellemi függetlenségnek legrégebb, legdicsebb műemléke... Amit a tudósok nem tudnak megfejtetni, azt mellőzik. A régi egyiptomi. templomok egyetlen kőből készült padozatát sem tudják megmagyarázni. Senki nem tudja honnan jött, melyik hegyből vágták ki a csodálatos tömeget. Miként szállították oda, miként emelték fel a templomok tetejéig...

A magyar nyelv eredetisége még ennél is csodálatosabb tünemény, sokkal csodálatosabb!

BESZÉLGETÉS TENKÁCS MÁRTÁVAL, A SÁROS és Társa TÁRSÁVAL

A diploma után úgy nevezett társadalmi ösztöndíjjal Miskolcra mentem, amiből két és fél évet ledolgoztam a megyei tanácsban, a másik két és fél évet megváltottam pénzen, így jöttem Pestre. A Metró Beruházási Vállalatnál dolgoztam nyolc évig, azután mentünk el Vácra, mert kellett egy lakás, miután a jó kis pestszentlőrinci albérletünkben el kellett jönni. Vácra egy tanácsi értékesítésű öröklakást vásárolhattunk kifizethető áron, aminek fejében öt éven át dolgoztam a váci Városgazdálkodási Vállalat tervező csoportjának vezetőjeként. Lakásfelújításokat, korszerűsítéseket, felméréseket csináltunk. Mikor már úgy éreztem, hogy nem megy tovább a dolog, visszajöttünk Pestre, én az *Artunion* nevű cégnél dolgoztam, ami nem kis részben Makovecz Imre ösztöklésére felvállalta – akkor ez másképpen még nem volt lehetséges –, hogy építészeti tervezést közvetítsen. Így az építészek magánemberként, a saját nevükben végezhetek családi háznál nagyobb léptékű tervezési munkát, amelyért az *Artunion* vállalta a felelősséget, nevükben szerződést kötött. 1984-től voltam ott, a SÁROS és Társa cég alapításáig. Az *Artunion* segített Makovecz Imre, Török Ferenc, Nagy Ervin és sok más építész terveinek megvalósításában; nagyon sokan fordultak meg ott. Volt egy építészeti zsűri, amit Jánossy György vezetett, ez adta meg a formáját a dolognak. Én ott olyan sürgő-forgó mindenese voltam, mint azóta is.

Sáros még a Szövtervben csinált egy tervező gm-et, ez volt a *Fríz*, ott csináltam felméréseket, felújításokat újra. Amikor aztán megalakult a saját cég, azt mondtam, miért ne lehetnék én itt mindenese, inkább, mint másutt. Egy ideig aktívabban dolgoztam, mint építész, akkor Borzsák Lillával hárman csináltunk mindent, kisebb tervezési feladatokat is vállaltam a felmérések meg a rajzolás mellett. Amikor Sáros elvállalta a Kós Károly Alapítvány kuratóriumának elnöki posztját, akortól kezdve már annyira megnőtt az adminisztratív tennivalók mennyisége, hogy másra egyáltalán nem jutott idő. Egy hajszállal talán több volt ez mindig, mint adminisztráció, talán érdemileg is hozzájárultam az ügyekhez, amiket intéztem és intézek. Hogy levegyem olyanok válláról a gondot, akiknek fontosabb teendőik voltak; ezt nem az adminisztrálás iránti szeretetből csináltam, hanem az ügyek és az azt vállaló személyek iránti tiszteletből és szeretetből. Mindig megkérdezik tőlem, hogy hogy bírom csinálni, feltételezik, hogy ez nagyon nehezen elviselhető, hogy borzasztó lehet, de nekem nem volna jobb olyasmivel kínlódnom, amit nem tudok olyan szinten végezni, ahogy szeretném. Szerintem nagyon sok építész van a szakmában, aki ha rendelkezne annyi önismerettel és önkritikával, mint én, nem tervezéssel foglalkozna, ami jót is tenne a szakmának. Ugyanakkor nagyon szeretek az építészet közelében lenni, mert nagyon sok közöm van hozzá, ahogy az *Egyesülés* és az *Alapítvány* ügyeinek intézését is azért csinálom szívesen, mert nekem is fontosak.

Amikor megalapítottuk a céget, nem nulláról indultunk, hanem kicsit lejjebből, akkor elhatároztuk, hogy nem lesznek alkalmazottaink, mert nem tudjuk hosszú távon garantálni a munkát, munkatársakat pedig tudunk találni, ha szükséges. Ezt az elhatározást a mai napig nem változtattuk meg, bár a helyzet javult nyilván. Vannak állandó munkatársaink, akik azonban nem alkalmazottak, ennyiben különbözik a cég szervezete az Egyesülés más irodáitól. Általában négy ember dolgozik kettőnkön kívül és a négy emberből kettő rendszeresen vándoriskolás, azaz fél évenként változik a munkatársak fele. Ez azt jelenti, hogy nagyon sok figyelmet kell fordítanunk az újak segítésére, de nemcsak nekünk, hanem azoknak a társtervezőknek is, akikkel régóta együtt dolgozunk és akik ezt az oktatói szerepet velünk együtt vállalják. Elsősorban mégis Sárosra hárul a tanítói szerep. Ugyanakkor nagyon jó dolog, hogy folyamatosan új fiatalokkal dolgozhatunk. Lehet, hogy ez az ötven százalékos arány kicsit súlyos, nehéz megszervezni az ehhez igazodó munkát, másfelől ez a folytonos változás, az új és tehetséges emberek jelenléte nagyon jó.

Nálunk általában reggeltől estig folyik a munka, nem éjszaka dolgozunk, nappal meg mindenki együtt van.

Az Alapítvány rengeteg papírmunkát ad, hogy egy példát mondjak, többszáz számlát kell megírnom az *Ország-építő* miatt, de az, hogy sokan jönnek ide, megint jó is, mert személyes kapcsolatot jelent sok emberrel, akiket érdekel az Egyesülés, az Alapítvány, a munkánk, az egyes írások szerzői. Hogy mivel megy el az idő, azt elmondani annyira bagatell, a valóságban meg hihetetlenül sok. Van még tennivaló a konferenciákkal, kiadványokkal, a kuratóriumi és igazgatótanácsi ülésekkel. Kampis Miklóssal készítjük elő a költségvetést, de a pényszerzéssel is van elég tennivaló, pályázatbeadás, örökös körtelefonok. Én örülök, hogy van miért csinálni, mert a dolog az nagyon fontos és hogy menjen, ezeket is el kell végezni.

Tokaj szálló, Tokaj, belsőépítész; Nádai Tibor; textil: Szabó Marianne

Postás gyógyüdülő, Hévíz, 1983, kültéri termál medence

Áruház bővítés, Nagykovács, 1982

Skála áruház, Tokaj, 1983

MUNKÁK JEGYZÉKE

Krokodilház - IV. évf. komplex terv 1968-69.

Csillagvizsgáló Piszkéstetőre, diplomaterv 1970-71.

Hotel Tokaj, Tokaj 1979.

Halászcsernye átalakítása, Tokaj 1980.

Postás Gyógyüdülő, Hévíz 1980. (új szárny és étterem)

ABC áruház, Tiszavasvári 1980.

Áruház, Nagykovács 1982. (bővítés)

SKÁLA áruház, Tokaj 1983.

Üdülőszövetkezet, Gyula 1983-1990.

Zsinagóga rekonstrukció, Vác 1980-83. (kiv. terv)

Gábor István (emlék)ház, Vác 1983.

Tanácsház bővítés, Vác (tanulmány) 1983.

Postás Gyógyüdülő, Hévíz 1984. (kültéri medence)

SZOT Étterem és konyha felújítás, Parádafürdő 1984.

SZOT Gyógyüdülő, Szeged (ajánlat) 1984.

Hatlakásos társasház, Vác (elvi eng. terv) 1985.

SZOT Bungaló-telep, Zalakaros 1985.

Grafikai alkotóház, Vác 1986.

Mikrohullámú átjátszó központ,

Budapest (Szabadság tér) 1987.

ABC kisáruház, Paks 1987.

Kerti pavilon, Visegrád (SZOT szálló) 1987.

Hotel Corvinus, Visegrád 1989.

Árusító pavilonok, Pásztó 1987-1991.

Macellum Húsáruház, Paks 1987.

Sátorhegy áruház, Sátoraljaújhely 1988.

IGA Solar lakótelep, Stuttgart 1988.

(pályázat Vincze Lászlóval)

1989

FLÓRA Hotel, Eger

Általános iskola, Madocsa (konyha és étterem bővítés)

Erdős Béla családi háza, Vác

1956-os emlékműpályázat, Budapest

Raábné péksége, Madocsa

ifj. Szabó Ferenc gazdaboltja, Madocsa

Sulák Jánosné virágboltja, Madocsa

Vörös János háza, Madocsa

ÓZON Hotel, Mátraháza (bővítés és felújítás)

Nyugat-magyarországi bevásárlóközpont, Győr/Abda

(tanulmányterv)

Orosházi Üveggyár szociális blokk, Orosháza (ajánlat)

1990.

Dr. Kollár Ágnes nyaralója, Magyarokút

Magyari Géza nyaralója, Gyöngyös

II. Világháborús emlékmű, Madocsa

Zsebesi Zsolt háza, Budapest (Hegyalja út)

Dr. Bárány György háza, Tiszaladány

dr. Végh Károly háza, Szentendre

Márkus Zsolt háza, Budapest (Nemesbük utca)

dr. Beretky Kázmér présháza, Balatonfőkajár

Tetőterbeépítés, Budapest, II. Alvinczi u.

1991.

Rendőrlakás terve, Pócsmegyer
Református templom, Csillaghegy (pályázat)
Műemlék tanya átalakítása, Heusden (Belgium)
Közösségi ház, Vecsés (Bővítés és felújítás)
dr. Városi László háza, Budaörs (Fodros utca)
Mótusz György nyaralója, Nagymaros
Városi Gábor háza, Budaörs (Naphegy)
Családi ház, Csobánka
Lakóház három lakással, Budapest (Hunyadlejtő)
Református templom, Leányfalu

1992.

Lakóház négy lakással, Budapest (Ágnes utca)
Lakóház három lakással, Budapest (Kázmér utca)
Lakóház két lakással, Budapest (Edvi Illés utca)
Falusi templom, Vecsés (Toronyépítés terve)
Bevásárlóudvar, Vác (Széchenyi utca 17.)
Dr. Rozsnyai Árpád háza, Budapest (Tátra utca)
Pintér Árpád háza, Vác
Altziebler László háza, Hollókő
Encsi István présháza, Balatonakali
Kovács László háza, Budapest (Szent István u. 17.)
Kiállítási interieur, Visegrád (Fellegvár)
AEROKING Nemzetközi Kisrepülőtér és Szabadidő-
központ, Alsónémedi (beépítési tanulmányterv)

1993

Községháza, Vecsés (bővítés és felújítás)
Rendőrség, Vecsés (bővítés és felújítás)
Faluközpont, Vecsés (beépítési tanulmányterv)
Temető, Vecsés (fejlesztési tanulmányterv)
„Lanyi”, Vecsés (beépítési tanulmányterv)
56-os emlékharang, Vecsés
Vörösház, Vác (hasznosítási tanulmányterv,
Krizsán Andrással és Kiss Róberttel)
Olasz-Szabó Mihály háza, Tokaj
Vadas Tamásné nyaralója, Dunabogdány (átalakítás)
Vadászház, Tolnanémedi
Városi Piac, Vác (teljes rekonstrukció) 1993-1994.

1994.

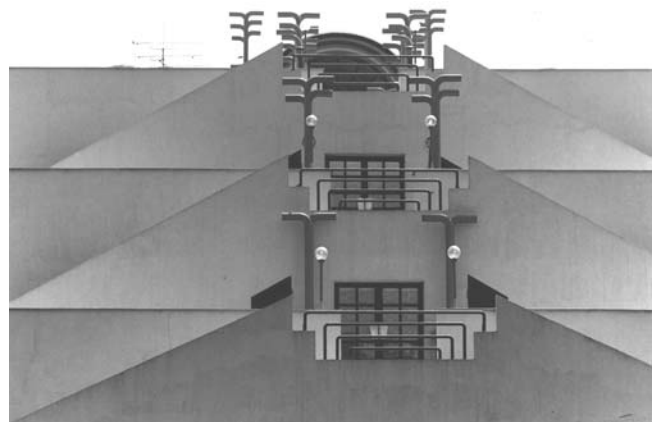
Bevásárlóudvar, Vác (Széchenyi utca 33.)
dr. Városi László háza, Budaörs (Pántlika utca)
Lakás és iroda, Heusden (Belgium)
II. Világháborús emlékmű, Vecsés
Üzletház, Vác (Széchenyi utca 19.)
Sebestyén Gyula műteremháza, Alsóörs (Kiss Róberttel)
Háromlakásos református parókia, Budapest
(Pestszentlőrinc)
Kovács Imre háza, Szigetszentmiklós
Porcelánbolt, Vác (Páricsy Zoltánnal)

Sátorhegy Áruház, Sátoraljaújhely, 1988; munkatárs: Hayde Tibor

Flóra hotel, Eger, 1983-89; Belsőépítés: Tóth Lajos; Szabó Marianne és Makovecz Benjamin műveivel

Üdülőszovetkezet, Gyula, 1983-1990

(Az oldalpár képein szereplő épületek tervei a SZÖVTERV-ben készültek.)

Zsebesi-ház, Budapest, Hegyalja út, 1990; munkatárs: Borzsák Lilla

Végh-ház, Szentendre, 1990; munkatársak: Borzsák Lilla és Tenkács Márta

1995.

Városi Gábor (sor)háza, Budaörs (Fodros utca)
Stadionszálló beépítési terve, Vác
Lencz Géza háza átalakítása, Budapest, Fürj u.
(Páricsy Zoltánnal)

Mai Manó Fotógaléria, Budapest, Nagymező u.
(Kiss Róberttel)

Cserny Gáborné műhelye, Vác (Páricsy Zoltánnal)
Karátsony Tibor házána átalakítása, Budapest,
Szent István u. 17.

AIRLINE Disco Club, Vecsés (Kiss Róberttel,
ifj. Lőrincz Ferencsel, Páricsy Zoltánnal
és L. Balogh Krisztinával)

II. Világháborús emlékmű, Alsónémedi
Mezőgazdasági géptároló (Kuli Lászlóval)

1996.

A Heller, Löber, Bahn & Partner ügyvédi iroda irodaháza,
Budapest, I. Szalag u. 19.

Társasház a Barackfa utcában, Budapest

Társasház a Gereben utcában, Budapest

Családi ház a Brassó úton, Budapest

Földi Sándor tanyája, Alsónémedi
(L. Balogh Krisztinával)

Családi ház, Telki

MVSZ székház, Magyarok Háza (tanulmányterv,
elvi eng. terv, Makovecz Imre munkatársaként,
Kravár Ágnessel)

Repülő klubház hangárokkal és műhelyekkel
(tanulmányterv, Kuli Lászlóval)

1997.

MVSZ bankportál, Budapest (Czégány Sándorral)
Pavilonüzletek beépítési terve, Siófok, Bimbó u.
(Czégány Sándorral és Révai Attilával)

Családi ház műteremmel, Törökbálint
(Czégány Sándorral)

Piac, Budafok (Beépítési tanulmányterv)

Iroda és lakóépület, Budapest, Szalag u. 19.
(eng. terv módosítása; Páricsy Zoltánnal)

Négylakásos lakóépület, Budapest (Gereben u. 8.)

Lillafüredi Palotaszálló nyugati szárny rekonstrukciója (Mezei Gábor belsőépítésszel)

Lillafüredi Palotaszálló (Rekonstrukciós tanulmányterv)

Családi ház, Budaörs, Árvácska u. 25.

Ötlakásos lakóépület, Budapest, Diósárok u. 51.

'56-os emlékmű, Jászberény

Képviselőtestületi ülésterem, Jászberény
Családi ház bővítés, Budapest, Ügyész u.

1998.

Családi ház, Budakeszi

(A **vastag** betűkkel szedett tervek megépültek, vagy építés alatt állnak.)

SZAKTERVEZŐ PARTNEREK:

Statikusok: Molnár Imre, Kovách Levente, Mertha Gusztáv, Gát Géza, Pongor László, Zoltán Katalin

Épületgépészek, közműtervezők: † Ottmár Béláné, Goy Gabriella, Földes László, Hrustinszky György, Fenyves Tamás, Flüch Róbert, Seres Edit

Elektromos tervezők: Dobó Vilmos, Balázs Lászlóné, Prepeliczay István, Tóth Zoltán

Kerttervezők: Börcsök Jánosné, Dékány Margit, Zentai Katalin

Talajmechanikusok: Mitók Béla, Bogár Sándor

Geodéták: Bükky Attila, Kajtár László, Kleszky Gyula

Műemlék tanya átalakítása, Heusden, Belgium, 1991

PUBLIKÁCIÓK:

II. Világháborús emlékműpályázat; *Művészet*, 1989/10

Revue Slovenskej Architektúry; *Projekt*, 1989/9

Doboz – Makovecz Benjamin kiállításának megnyitó szövege; *Hitel*, 1991/9

Országépítő; 1991/1, 1993/3

Privát Profit; 1992/3

Szép Házak; 1994/3, 1996/1

Magyar Iparművészet; 1996/4

Architectus – International Journal of Theory, Design and Practice in Architecture; 1996/9-10

21 fotográfus; *JAK füzetek* 26, 1987

A+U 1993/03

Architectura, 1987/3

Minimáltér pályázat, 1971

Mozgó Világ, 1976/3, 1976/6

Nagy Ildikó – Szabó Marianne; *Mai Magyar Művészet* sorozat, 1979 (fotók)

Frank János: Makovecz Imre; *Corvina*, *Műterem* sorozat, 1980 (fotók)

Beke László: Sáros László képei – kiállítás a váci Madách Galériában; *Fotóművészet*, 1983/4

Sáros László – Váli Dezső: *Tanú ez a kőhalom*; fotóalbum, Új Mandátum Kiadó, 1993

Szegő György: *Teremtés és átváltozás – a századforduló budapesti építészete*; (Gerle János, Lugosi Lugo László és Sáros László fotóival); 1996

Gerle János: *Makovecz Imre műhelye*; 1996 (fotók)

Telepy Katalin: *Tenkács Tibor*. Kismonográfia, 1988 (fotók)

Egry Mária: Sáros András. Kismonográfia, 1992 (fotók)

Városi ház, Budaörs, Naphegy, 1991; munkatárs: Borzsák Lilla

ÉPÍTÉSZETI KIÁLLÍTÁSOK:

Építészeti tendenciák Magyarországon 1968-1981;

Óbuda, Zichy Galéria, 1982

Organische Architektur in Ungarn; München, 1984

Magyar Élő Építészet; Budapest, 1985

Tölgyfa Galéria, 1990

Magyar Organikus Építészet; Velencei Biennálé, 1991

Organikus Magyar Építészet – a Kós Károly Egyesülés kiállítása; Budapest, Poznan, Krakko és további tíz lengyel város, 1996-97

Családi ház, Csobánka, 1991; munkatárs: Borzsák Lilla

Városi piac, teljes rekonstrukció, Vác, 1992-94; Krizsán Andrással, Kiss Róberttel, Tenkács Mártával, Páricsy Zoltánnal és Mártonffy Gáborral

Városi-ház, Budaörs, Fodros u.; munkatársak; Pintár Balázs, ifj. Lőrincz Ferenc

FOTÓKIÁLLÍTÁSOK:

Miskolc, Libresszó; 1972
 Tokaj, Művelődési Ház; 1972
 Tokaj, Művelődési Ház; 1973
 Vác, Könyvtár Galéria; 1982
 Vác, Madách Galéria; 1982
 Nagykovács, Arany János Művelődési Központ, 1985
Temetők, sírjelek, személyes emlékművek; Gödöllői Galéria, 1985 (csoporthoz)
Tanú ez a kőhalom; fotókiállítás és könyvbemutató, Vízivárosi Galéria; Magyar Fotográfiai Múzeum, Kecskemét Váli Dezsővel, 1993
 Jászberény, Lehel Vezér Gimnázium Iskolagaléria; 1994
Teremtés és átváltozás – a századforduló budapesti építésze; Budapest Galéria Lajos utcai kiállítóterme. 1996

FOTÓMURÁLIÁK:

Budapest, Hotel Thermal, konferenciaterem
 Sopron, Pedagógus üdülő
 Hévíz, Vasas üdülő
 Veszprém, Vár áruháza

DÍJAK:

- SZOT-díj, 1989
- II. világháborús emlékmű pályázat, 1989

RÉSZLET SÁROS LÁSZLÓNAK AZ 1997-ES JÁZSÁGI ÉVKÖNYVBEN MEGJELENT ÍRÁSÁBÓL

Mi az amit tudnom kell a megbízómról? Röviden mondhatnám: mindent. S azonnal ideírom, ez lehetetlen. De tudnom kell, hogyan él. Mi fér az életébe. Hogyan megy végbe egy napja, egy hete, egy éve? Milyenek a nappalai és milyenek az éjszakái? Vannak-e ünnepei és azok mennyire fontosak? Tud-e pihenni, s azt mikor és hogyan teszi? Melyik a legfontosabb napszak? Melyik a legkedvesebb? Melyik évszak a kedvelt, ha van ilyen? Van-e különös jelentősége a hazaérésnek, s az miben lényegű? Szán-e fontosabb szerepet házában az alapelemeknek? A tűz, a víz, a föld s a levegő. (Kandalló, medence, kert, légtér!) Csak tárgy-e a háza, egy jól (rosszul) működő eszköz, vagy ennél lényegesen több? S az miben mutatkozik? Kötődik-e helyhez, tárgyhoz, hangulathoz? És persze hogyan? Mit hiányolt eddig életéből, amit itt végre feltétlenül látni, tudni – s még ez is megengedhető – birtokolni szeretne? De igaz ez a fordítottjára is. Mármost, hogy van-e olyan, aminek soha többé nincs helye az élet(ter)ében?

És persze a színek? Óriási terület. Mert minden, mi látható. Okozhat nyugalmat, jelenthet egyensúlyt, de tehet beteggé. Mit tud a környezetéről? Miért ott épít, ahol? (Jól tudom az esetek zömében ott van lehetősége, mert ott örökölt, mert ott volt olcsó, mert ez adódott.) De azon túl, mit tud a helyről, ismeri leendő szomszédait? Befolyásolják-e őt valamennyire is? És a körülmények, azokat mennyire tiszteli?

S a leglényegesebb fejezet: a család. Kik alkotják a családot? A közvetlent, meg a tágabbat? És ne finomkodjunk: ki a családfő? Talán a legintimebb kérdés? Ezért aztán feltehető úgy is: ki tartja össze a családot? Vagy még barátságosabban: ki birtokolja a kohéziót? Jóllehet így már akár három különböző válasz is adható. És persze mindahány őszintén.

Ha családi házról beszélünk, én a ma többgenerációs-nak mondott házra esküszöm. Ami valójában nem ház, hanem családmódel. Kellően vén vagyok ahhoz, hogy tudjam mikori találmány az öregek napközije. Pontosan tudom azt is, hogy mennyire nem jó, ha az unoka ritkán látható csodabogárnak ismer(het)i nagyszüleit, akik az ünnepek táján tűnnek látókörébe, mert „ugye a családi szeretet”. Amikor meg kell látogatni a nagyit, vagy – ami még feszélyezőbb – ők jönnek oda. Amikor az együttlét egyben produkció is. Valamiféle próbatétel. Minden, csak nem természetes. Ami pedig a legnagyobb csoda. A természetesség, a magátólértetődöttség. A folytatás. Az élet folytonossága. Meg a barátok. Nem csak a szülők baráti körére gondolok. A gyerekekére is. Férjen az is bele. Legyen helye annak is. S hogy ez változik? Az csak természetes. De a lényeg, az együttlét öröme konstans.

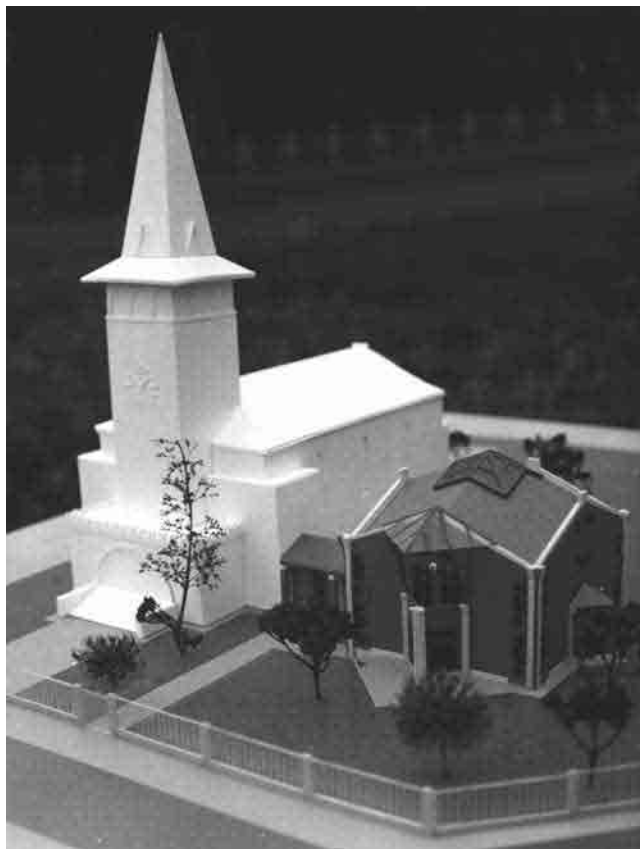
Nos eddig nem beszéltem semmiféle házról. Ezek valójában csak az okok, a körülmények. Azok az ismérvek, amelyek nélkül persze lehet épületet, lakóházat, lakást tervezni, de testreszabottat aligha. Még azt sem tagadom, hogy az nem lesz jól működő. Nem, az konfekció lesz. Annyira személyes, mint egy blue jeans. Amiért nem kell szabót fogadni.

Amiről eddig beszéltem, az mind-mind a tervező felelőssége. Lelkiismerete, Tisztessége, szakmai (vagy nem csak szakmai) becsülete. Remélem mindebből talán kiderült egy másik – ha tetszik mélyebb, vagy rejtettebb – síkja a tervező építész igazi válllásának. Azt is remélem, hogy talán világosabb, miért neveztem intimnek ezt a kapcsolatot, miként talán az is belátható, miért tartom munkánkat ilyen módon erőfeszítésnek? Csodálatos erőfeszítésnek.

De ez az oka annak is, vagy úgy is mondhatnám, innen táplálkozik az a feneketlen ellenérzésem is, ami akkor fog el, ha egy kolléga – mintegy felmentő magyarázatul – arra hivatkozik, hogy hiszen a megbízója akarta ezt. Miként az is ebből eredeztethető kérdés, hogy miért nem építhet az ember olyan házat, vagy azt, amit szeretne? Tudniillik óriásian egyszerű az okokat kivetíteni. Mindig kivetíteni. Külsőként megmutatni, lehetőleg megváltoztathatatlanként, fátumként megnevezni. Amiről mindenki más igen, vagy talán igen, de én magam semmit sem tehetek. Mi jók vagyunk, én jó vagyok, csak hát ugye a körülmények.

Másfelől: tessék végiggondolni, micsoda lelketlen kívülállás. Mert nem elég, hogy az építeni szándékozóknak kétségei vannak. Tele kérdésekkel, kételyekkel, bizonytalanságokkal. Magára vessen. Még ebben is. Ő akarta így, hát akkor vigye végig, ha tudja. Miféle lelketlenség ez? Hol a tisztesség? Hol a szakma? Hol az építész? Az akiről beszéltem?

Ugye érthető a felháborodáson? Van egy másik megközelítem is. Gyakorta mondom, kérdelem, hogy ha egy ház még csak nem is működik, akkor mit tud? Nos, én eddig, eddig itt csak arról beszéltem, amitől egy ház működik, működhetik. És ez a világ legtermészetesebb dolga. Mert az építészet csak itt kezdődik. Itt és ekkor még csak esélye van arra, hogy létrejöhön. hogy létrejöhessen.

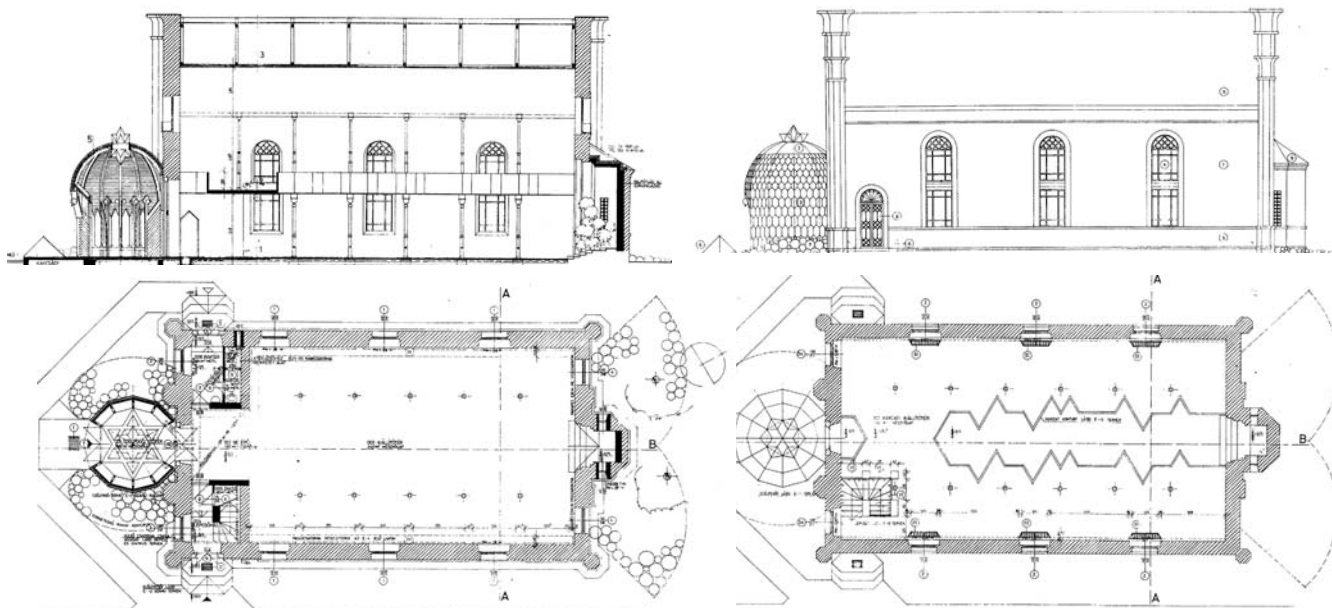

Református parókia, Pestszentlőrinc, 1994; munkatárs: Kess Róbert

Társasház, Budapest, Barackfa utca, 1996; munkatársak: Jakab Csaba, Szólik Krisztina, Gulybán Ede

Zsinagóga rekonstrukciója, Vác, 1980-83
 Belsőépítész: Borsfay Tamás, SZÖVTERV
 hosszmetset, délkeleti homlokzat, földszint és galéria alaprajza

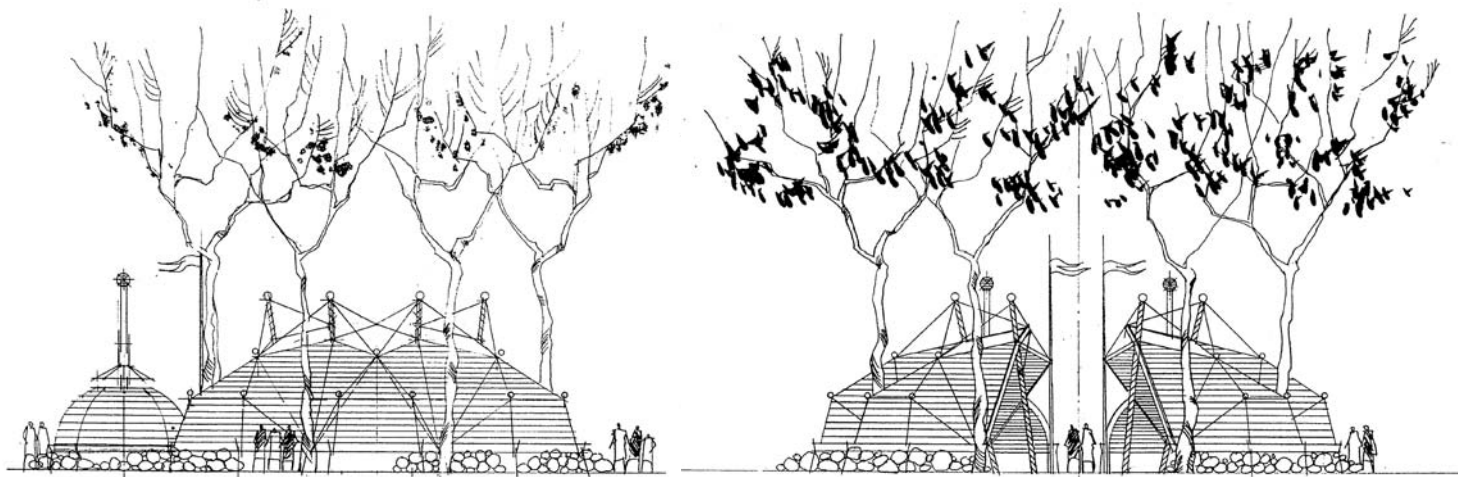
Mi nyolc és fél évig laktunk Vácson és úgy jöttem el onnan, hogy elhatároztam: oda semmit nem tervezek többé, annyi hiábavaló tervet csináltam. (Azóta Vecsés ezt bőven felülmúlta.) A rendszerváltás időszakában megkerestek több munkával, ezek közül a piac majdnem maradéktalanul és szépen megvalósult, a többi nem. A zsinagógával kapcsolatban most mégis felcsillant a remény.

Még ott laktunk, amikor megbízták a Cacciari által tervezett, használaton kívül álló zsinagóga hasznosítási tervének elkészítésével. Abban az időben Vác még erősen a zene fellegvárának számított és azt találtam ki, hogy emellett egy képzőművészeti központot is létre kellene hozni. A templomtér, mint kiállítóhely körül bizonyos bővítésekkel alakult volna ki ez a vizuális nevelési együttes, oktató és találkozóhely. Ebből nem lett semmi, de új megbízást kaptam csak a templom galériává történő átalakítására. Elkészült a kiviteli terv, amellyel aztán több helyen is találkoztam váci irodákban tapéta formájában. Az épület közben rohamosan pusztult, a telkéből újabb és újabb részeket vettek el, lakóházakat építettek köré, a környezetével már nincs mit kezdeni.

Most – nagy örömmre – újjászerveződött a váci zsidó egyházközség és a célkitűzéseik között szerepel a zsinagóga megmentése. Visszavásárolták a várostól, most már csak a pényszerzés van hátra. Azt javasoltam nekik, hogy a korábbi tervem szerinti bejárati előteret, amely toldalékként kerülne a főkapu elé, meg kellene építeni és üzemeltetni lehetne, mint kegyhelyet, irodát, szervező központot, egyszerűen, mint személyes jelenlétet. Ez élő és nyugtalanító kapcsolatot is jelentene a romló épülettel. Ez a pikkelyekkel fedett kupola, amely sok, a vallásra vonatkozó szimbolikus formai utalást tartalmaz, lehetőséget adna az adakozók számára, hogy például megvegyék az egyes pikkelyeket, ahogy az a Dohány utcai emlékmű leveleivel történik.

Ez a ház a legkisebb sérülés nélkül vészeltte át a második világháborút, utána kifosztották, széthordták, az ember csak bámul, hogy mikre képesek ebben a gyalázatban, előbb ellopták a padló kőlapjait, aztán kibányászták alóla a fektetőhomokot is egy olyan városban, amelyen átfolyik a Duna, ahol homokért olyan nagyon messzire menni nem kell. Remélem, hogy most megfordítható ez a folyamat.

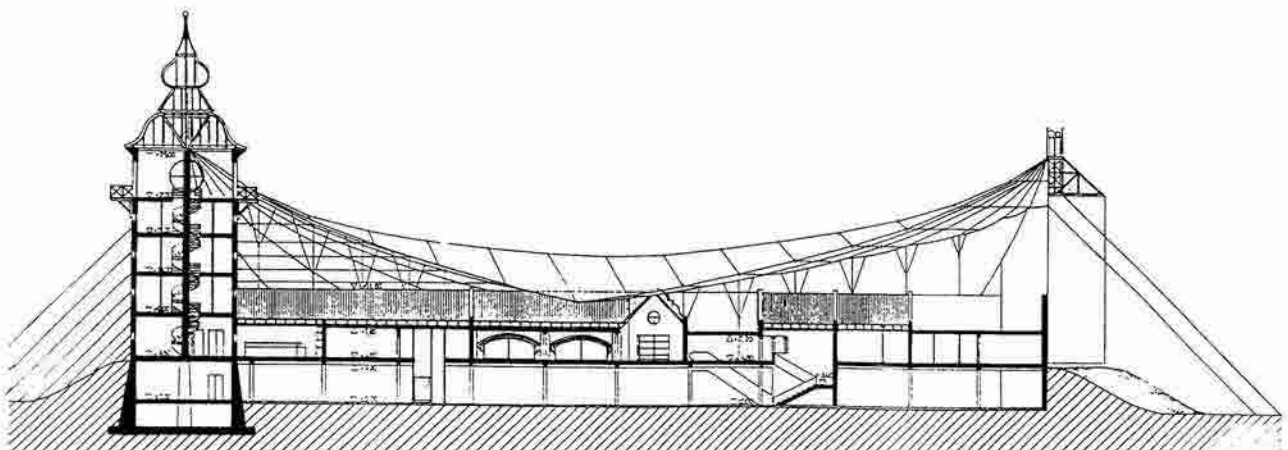
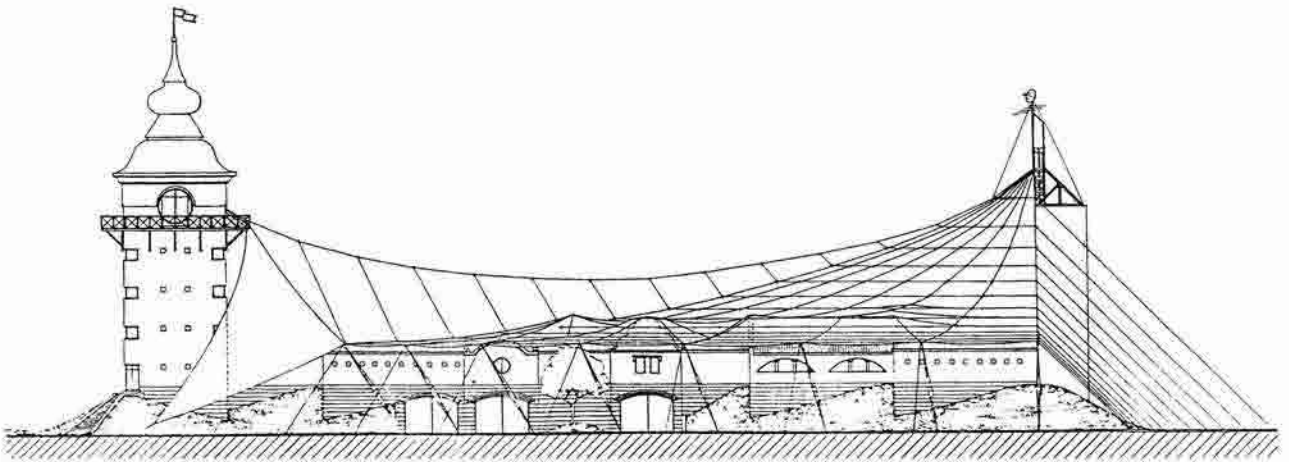
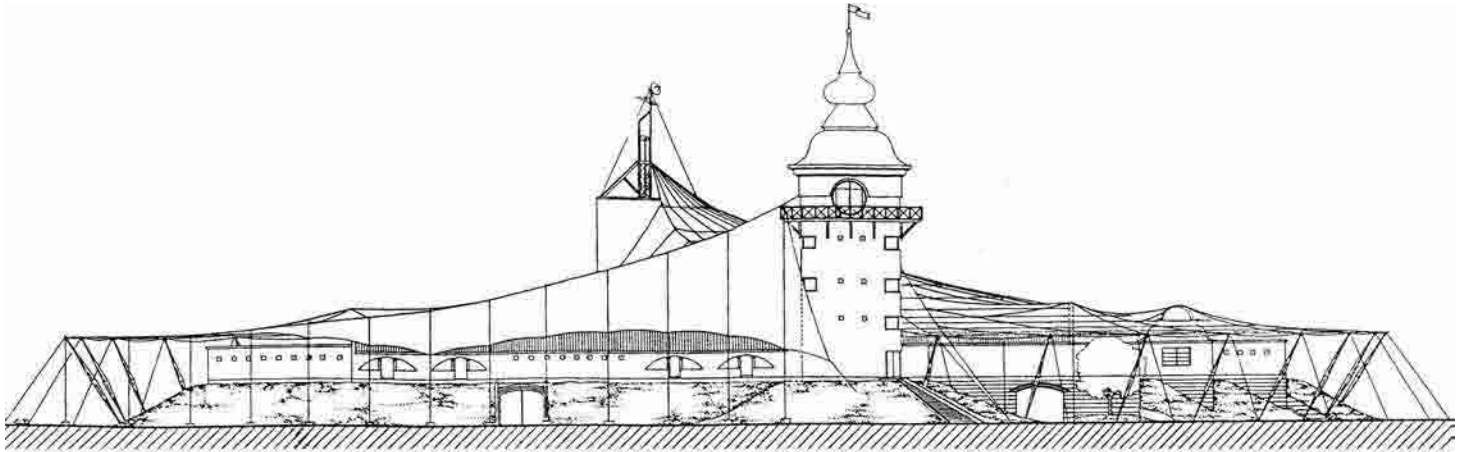
Kerti pavilon a visegrádi SZOT szállóhoz, 1987
 Déli és nyugati homlokzat

Nyugat-magyarországi bevásárlóközpont, Győr (Abda), 1989

Munkatárs: Tóós György, SZÖVTERV;

tanulmányterv, északkeleti és északnyugati homlokzat, és metszet

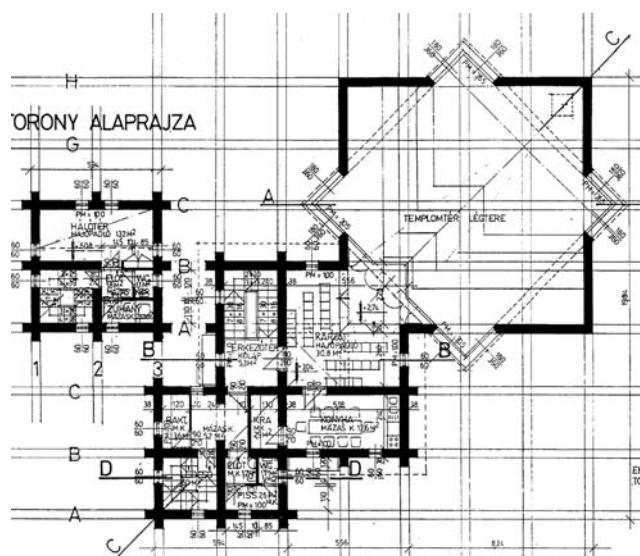
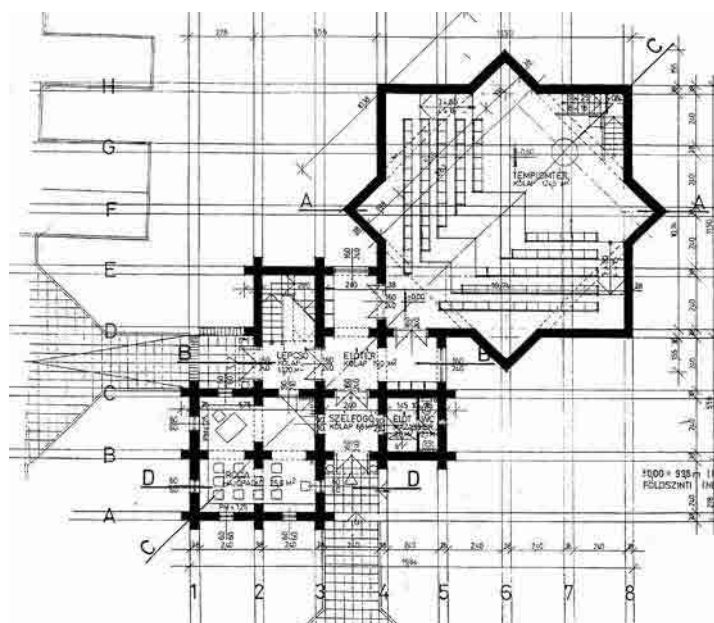
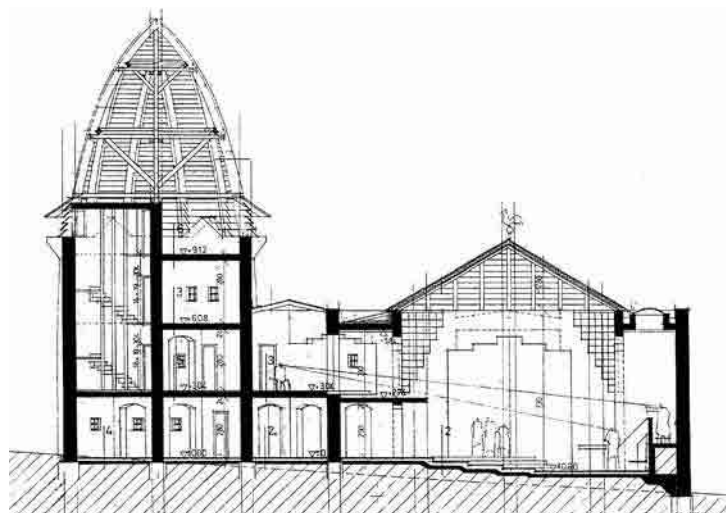
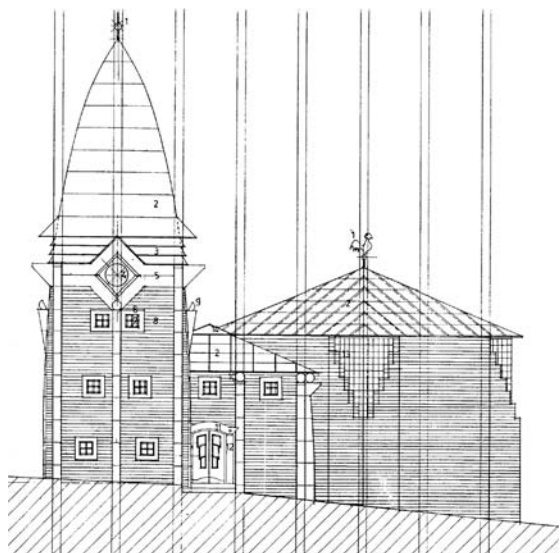
Református templom, Leányfalu, 1991

munkatárs: Borzsák Lilla

földszinti és emeleti alaprajz, déli homlokzat és átlós metszet, modellfotó: Krucsay József

Említettem már Borzsák Lillát, ő a SZÖVTERV-ből jött velem a Kör kft-be, együtt dolgoztunk, amíg a szülei miatt el nem költözött Pócsmegyerre. Eddigi szakmai létemben a legjobb kolléganőm volt, abszolút megbízható, soha olyat le nem rajzolt, amit nem értett vagy amivel nem értett egyet. Ez olyan kontroll volt, amire nyugodtan rábízhattam magam. Az ő apja református lelkész volt Pócsmegyeren, és a hozzá tartozó Leányfalun, így került hozzám a református templom tervezése, ami iszonyatos történetbe torkollt. Amikor Borzsák lelkész úr nyugdíjba ment, egy fiatal lelkész került a faluba és sokadik alkalommal újra fölmerült a templomépités iránti igény, mert nyáron nagyon sok nyaralónak volna rá szüksége, a helybeliek mellett persze. A telek meg is volt a Móricz-család jóvoltából, éppen a református szeretetott-

honnal szemben, fontos is volt az élő kapcsolat, hogy az öregek ide átjárhassanak istentiszteletre és egyéb egyházi szolgáltatásokra. Elég sokat beszélgettem Borzsák Sándor tiszteletes úrral meg az új lelkésszel, mire pontosan kialakult a program, elkészült a terv, amelyet természetesen jelképes összegért csináltam meg abban a hitben, hogy a gyülekezetet segítem. Miután a tanulmánytervet elfogadták, elkészült az engedélyezési terv, és elindult a gyűjtés. Ehhez tartozott, hogy pénzt kérjenek az egyház országos központjától is, de ott valakinek nagyon nem tetszett a terv. A bizottság elutasító véleményét ma is csak azzal tudom magyarázni, hogy kevés volt a pénz, nem akartak adni, de az már nagyon furcsa, hogy ezt úgy adták elő, mintha a terv volna használhatatlan.

...A tervezett templom sem megjelenésében, sem praktikumban nem látszik kedvezőnek. A terv nem takarékos ... Nem felel meg a terv a presbitérium által megadott tervfeladatnak ... Belső elrendezése sem felel meg ... A Bizottság nem javasolja megvalósításra.

(Részletek az Egyházkerületi Építési Operatív Bizottság gazdasági előadójának leveléből)

Felkerestem a püspök urat, hogy megtudjam, mi tisztázhatna szerinte az igaztalan bírálat vádjai alól. Abban maradtunk, hogy véleményt kérek teplotépítésben jártas, elismert kollégáktól.

... meggyőződtem arról, hogy a tervezett épület a megrendelőnek megfelel ... építészeti szempontból ritka szépségű, érett alkotás... olcsón, magániparosokkal és kömunka igénybevételével is könnyen és jól építhető ... Véleményem szerint rá kellene bízni a gyülekezetre saját jövőjének megvalósítását.

(Részletek Makovecz Imre szakvéleményéből)

... a tervezett templom ... környezetéhez jól kapcsolódik. Kedvezően választja szét a templom, illetve a szolgálati helyiségek forgalmát ... Stílusjegyeiben a történeti magyar református templomépítés jellegzetes hagyományait őrzi ... Toronymegoldása kimagasló építészeti értékkel bír ... A nemzetközi normák egy férőhelyre 1 m² alapterületi igényteliséggel számolnak... A bemutatott terv 24 m²-rel nagyobb, amely többlet szükség esetén a terv koncepciójának megváltoztatása nélkül csökkenthető, vagy betudható a szociális ott-hon felől érkezők többletigényeként. A gyülekezeti terem karzatként történő csatlakoztatása egyértelműen szellemes megoldás ... A toronyépületet ... a tervező funkcionálisan jól használja ki a betervezett turista jellegű vendégszobával ... A „bírálat” berendezésre vonatkozó pontja kétségessé teszi számomra a bírálók kompetenciáját ...

(Részletek Török Ferenc szakvéleményéből)

A püspök urat újra megkerestem; ígérte, hogy a bizottság véleményét felülvizsgálják. Egy évig nem történt semmi, akkor újabb kihallgatást kértem, amelyen már, azt mondhatom, követeltem a korábbi vélemény módosítását. Meg is érkezett a válasz.

... Az Ön templomterve mint építészeti alkotás nagyon kiváló ... A mi vizsgálati szempontunk a ... gyülekezet igénye volt, és úgy láttuk, hogy az Ön építészeti igen kiváló terve túl nagy költséget jelentene a gyülekezetnek ... nekünk az abszolút takarékos és praktikus szempontokat kellett figyelembe venni. ... Azóta megkeresték már Püspök urat a gyülekezetből olyanok, akik nem látják szükségesnek ... a templom építését ... Terve kiváló építészeti elképzelés, de bizottságunk a fenti anyagi szempontok miatt nem látta megvalósíthatónak. Természetesen, ha a helyi gyülekezet úgy dönt, hogy az Ön tervét megvalósítja a maga erejéből, ennek mi csak örülni tudunk. Remélem sikerült a félreértést eloszlatnom...

(Részletek az Egyházkerületi Építési Szakértői Bizottság gazdasági előadójának /ugyanaz a személy/ újabb leveléből)

Akkor én már készen voltam az alapozási tervvel és ennek alapján az önkormányzattól is sikerült pénzt kapni engedélyezett tervem megvalósításához. Ezután derült ki, hogy már régen ter-

vezi valaki az új változatot. Személyesen és levélben is megkerestem az új tervezőt, aki kitérő és elég különös válaszokat adott; annyi mindenesetre kiderült, hogy ő tud külföldről pénzt szerezni az építkezéshez és ennek fejében kapta a megbízást.

... Tudomásom szerint Ön építési engedélyezési tervet nem nyújthatott be, mivel ... telekkönyvi kivonattal az időben nem rendelkezhetek ... tervéből szinte semmit nem kívántam és nem is akartam felhasználni ...

(Részletek Hamerli György építész leveléből)

Ezt követően a lelkész szólított fel rá, hogy én számoljak el, a részletes elszámolásomat viszont, amelyet tértivevénnyel küldtem, nem volt hajlandó átvenni. Nem sokkal ezután váratlanul bejelentette a gyülekezetnek, hogy ő ezután nem lesz, mert máshová megy innen.

...Előre figyelmeztetem, hogy az Ön munkájának nálunk minden mozzanata regisztrált, minden nyilatkozat jegyzőkönyvben van, minden számla rendelkezésre áll és minden levél íktatott. Így az Ön viselkedésének ellentmondásos volta hamar nyilvánvalóvá lesz... Nem gondolja, hogy nem mi tartozunk Önnek, hanem Ön tartozik nekünk?

(Részletek Németh Tamás lelkész leveléből)

Az új tervet én nem akarom bírálni, de több, mint feltűnő az én eredeti tervemhez való hasonlósága. Miután a Kós Károly Egyesülés igazgatója és az Építészkamara területi

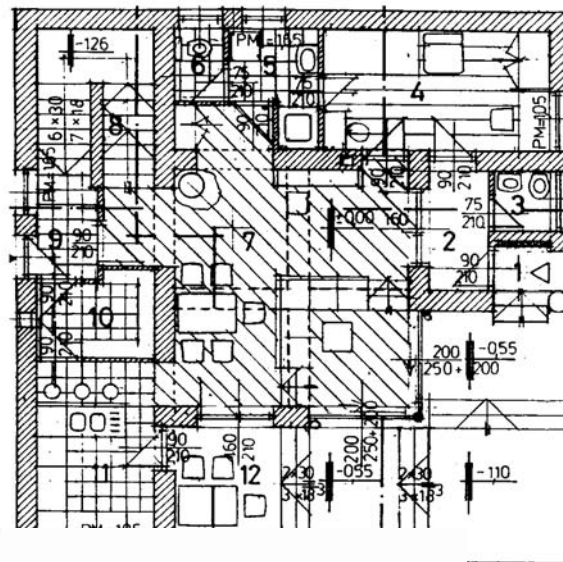
elnöke is hiába sürgetett állásfoglalást az ügyben a püspök úrnál, az ügy lezárásaképpen én írtam neki anélkül, hogy arra választ vártam volna. Mégis érkezett egy válasz.

...Önnek hivatása és művészete szempontjából nyilván igaza van. Az evilági dimenzióban azonban, az egyáltalán nem mindig tökéletes viszonyok közt ezen igazságon túl más erők is érvényesülnek. Ezeknek egyházi részről lehet irányt mutatni, de nem lehet erővel támadni rájuk a mi részünkről. Van, ahol lelki, művészi, történeti igazság helyett egy időre valamilyen jog érvényesül: például 40 éves diktatúra vagy 4 éves ilyen-olyan választások joga. Ilyenkor lelki fenntartások mellett is le kell zárni jogilag egy ügyet, amit az élet lezárt ...

(Részlet Dr Hegedűs Loránt, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke leveléből.)

Minden, az ember kezéből kicsúszó munka nyomasztja az embert és ezen alig tudja túltenni magát. Most van Pócsmegyeren egy új, fiatal lelkész, ő már kész helyzetet örökölt. Az új templom költségvetése már túlhaladta az enyémet. A modellt sikerült visszavásárolnom a gyülekezettől, azon a kedvezményes áron, amelyen ők kapták meg annak idején. Most jó szolgálatot tesz karácsonykor, mint Betlehem a fa alatt.

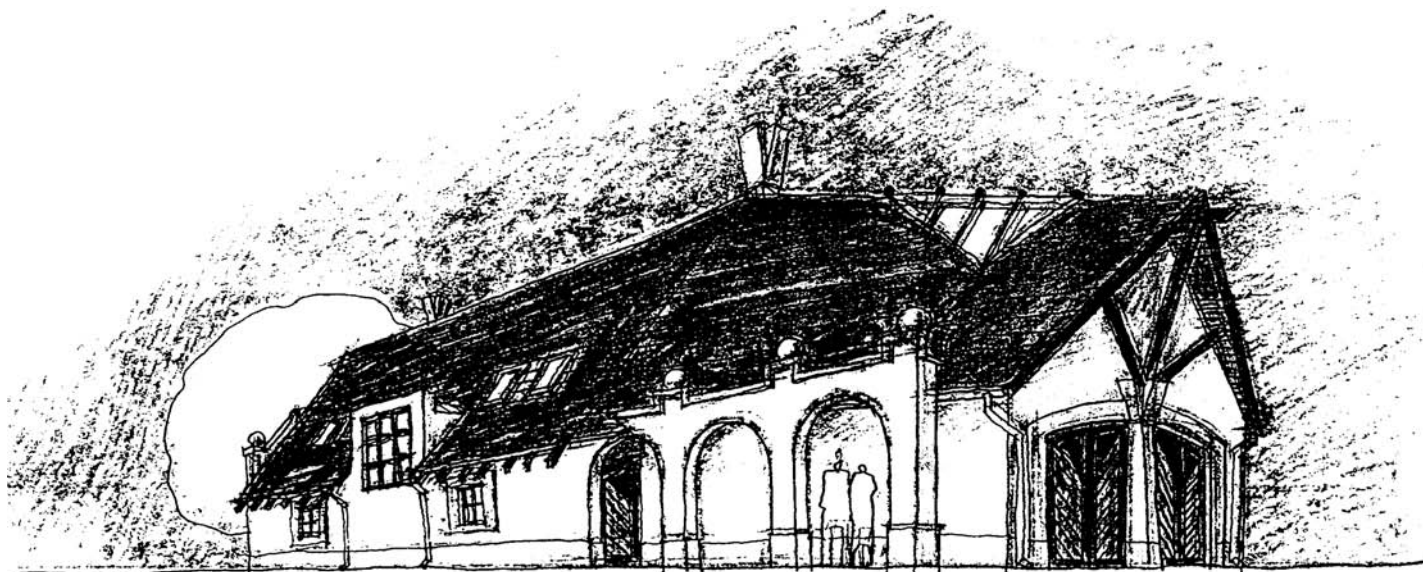
Az egyháztól kaptam aztán egy másik megbízást a háromlakásos peestszentlőrinci parókiára. Oda sikerült néhány gondolatot átmentenem, például a leányfalui templom gyülekezeti terének főmotívumát, a Kálvin-csillagot. Ha nagyon lassan halad is az építkezés az anyagi szükség miatt, nagyon szépen és pontosan építik azt, amit nekik terveztem.

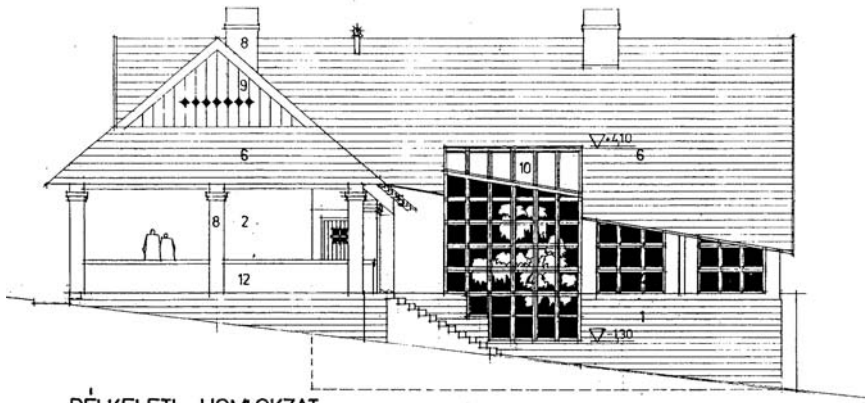

Családi ház, Csobánka, 1991; munkatárs: Borzsák Lilla
földszinti alaprajz, és utcai homlokzat

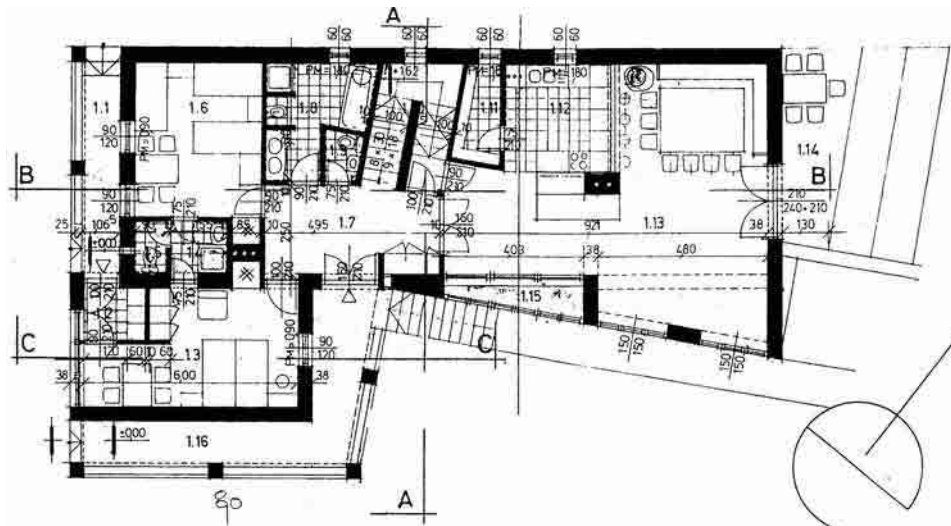
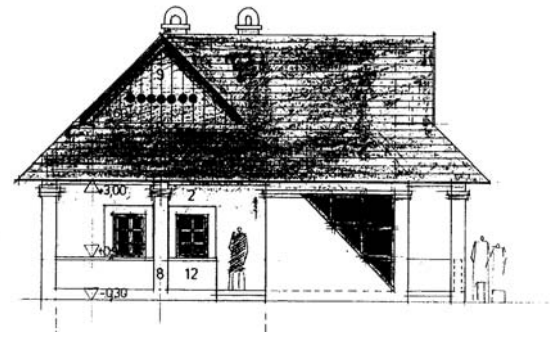

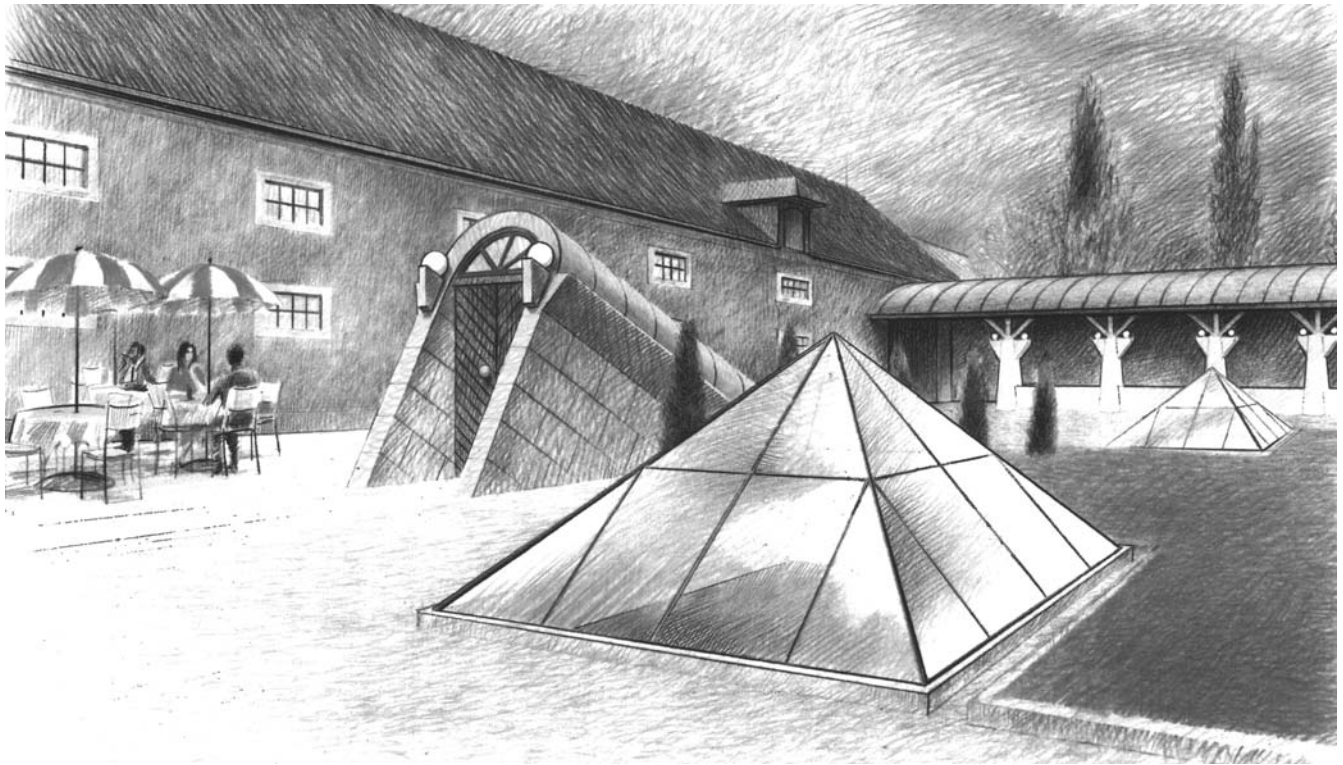
Pintér Árpád háza, Vác, 1992; munkatársak: Tenkács Márta és Borzsák Lilla – távlati kép

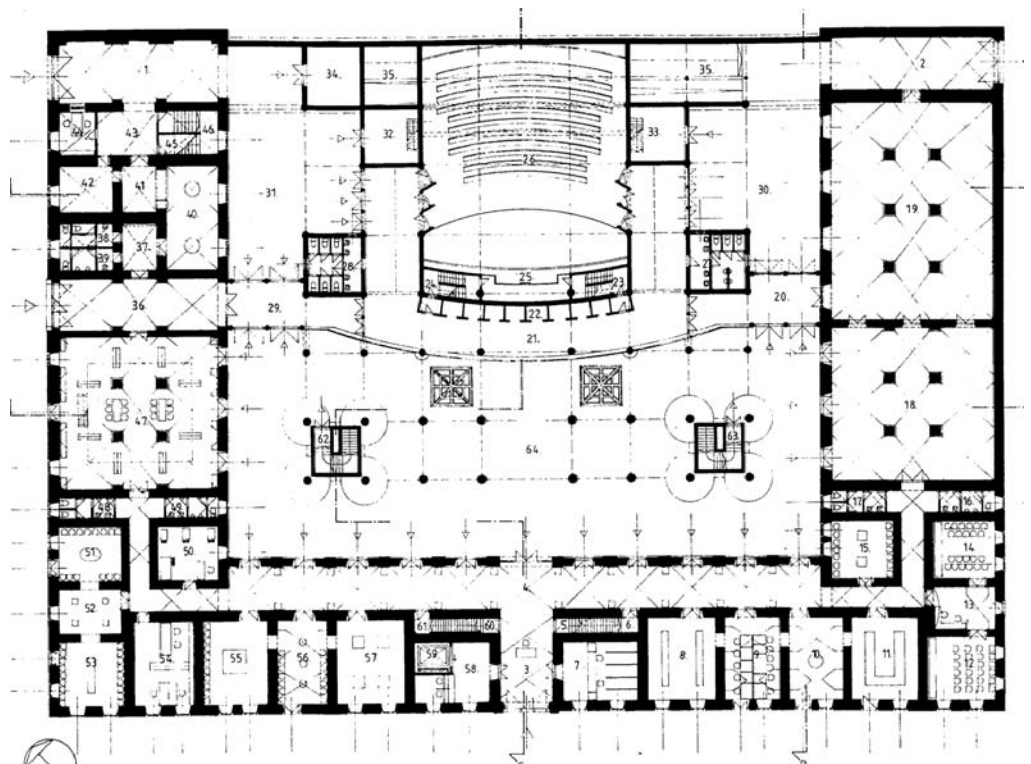
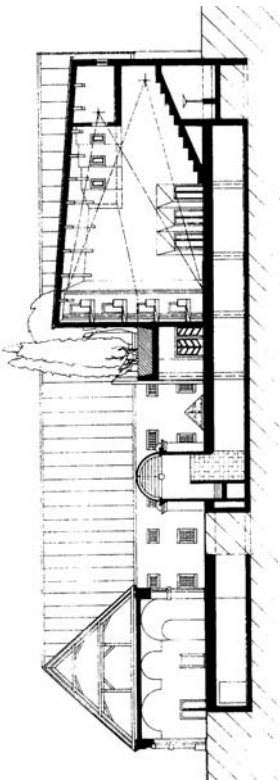
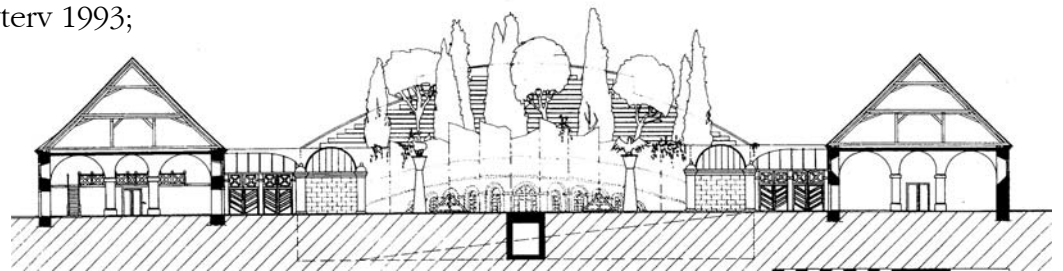

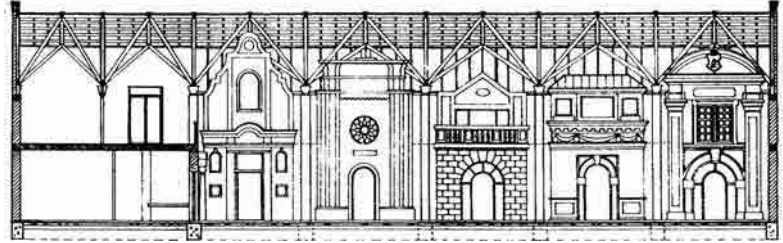
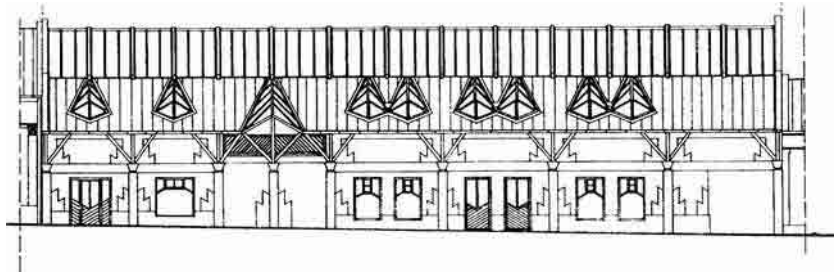
DÉLKELETI HOMLOKZAT

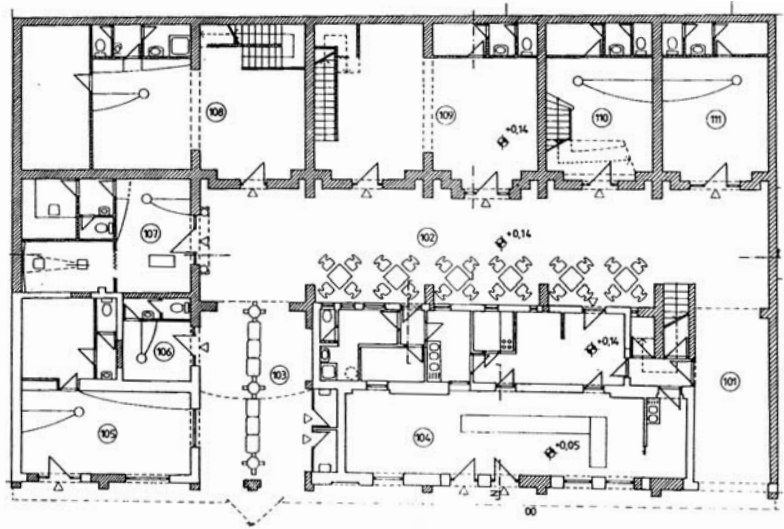
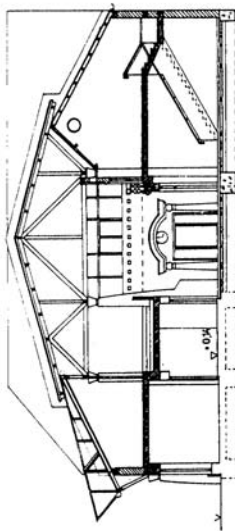

Vörösház, Vác,
 hasznosítási tanulmányterv 1993;
 Krizsán Andrással
 és Kiss Róberttel,
 grafika:
 Sáros András Miklós

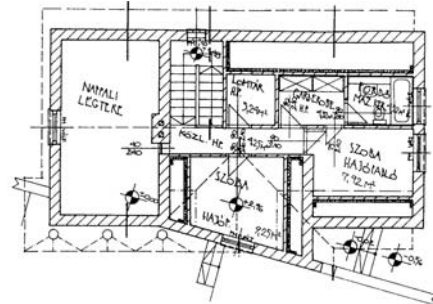
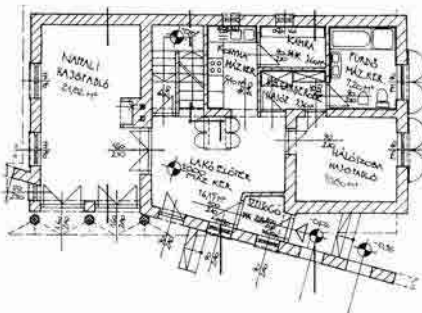

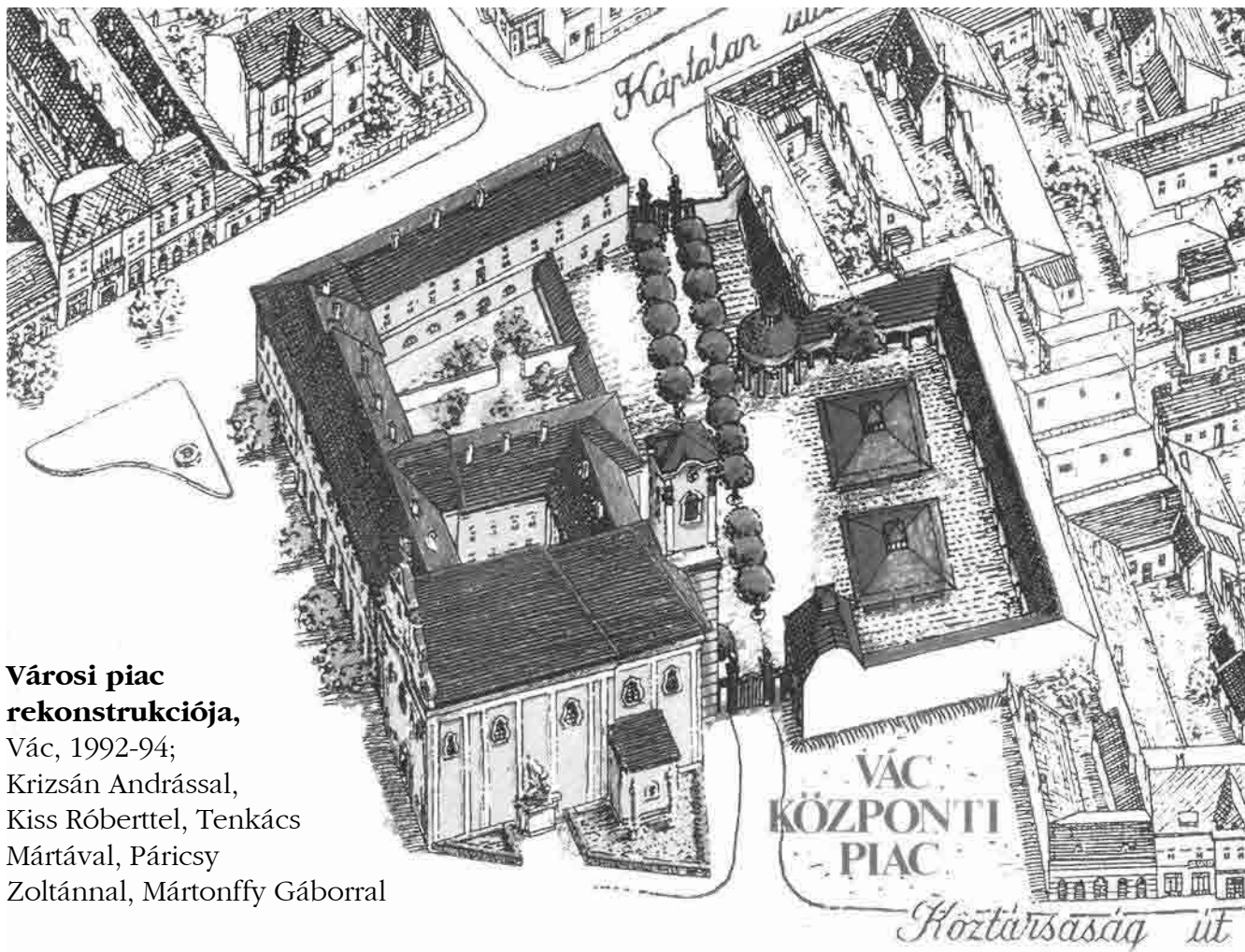

Bevásárló udvar,
Vác, Széchenyi u. 33., 1994;
munkatárs: Kiss Róbert, Mártonffy
Gábor, Páricsy Zoltán, Nagy Dániel

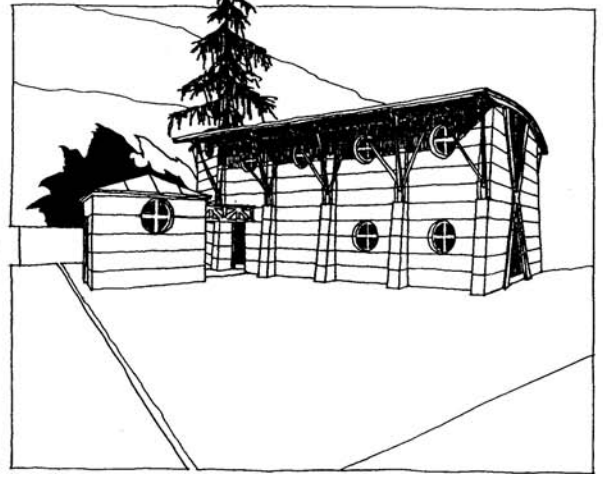
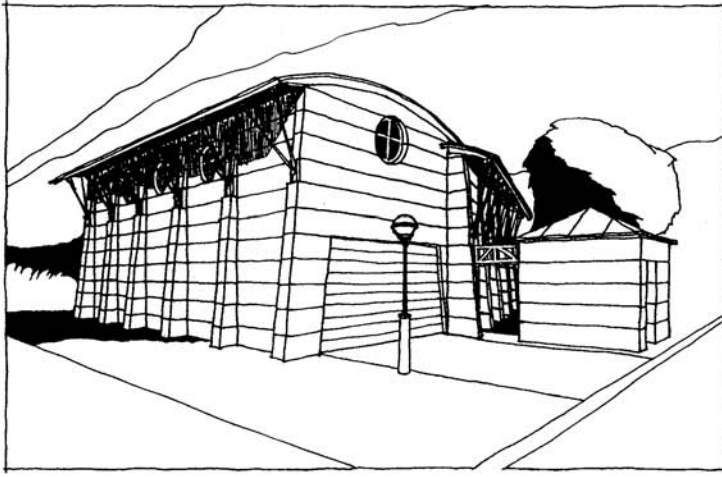
Olasz Szabó Mihály háza, Tokaj, 1993
munkatárs: Kiss Róbert

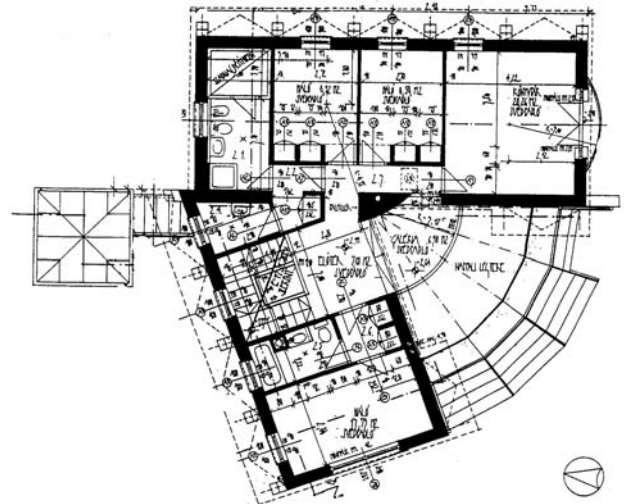
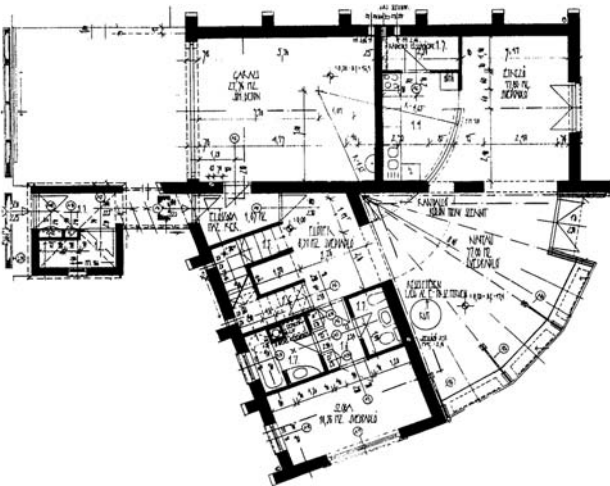
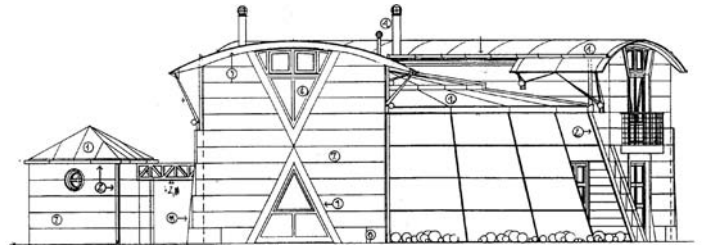
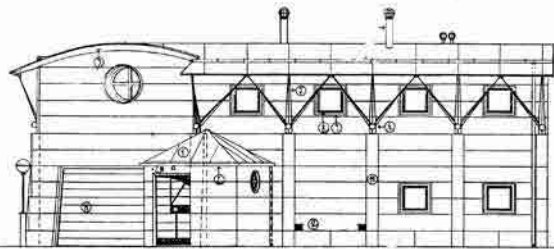
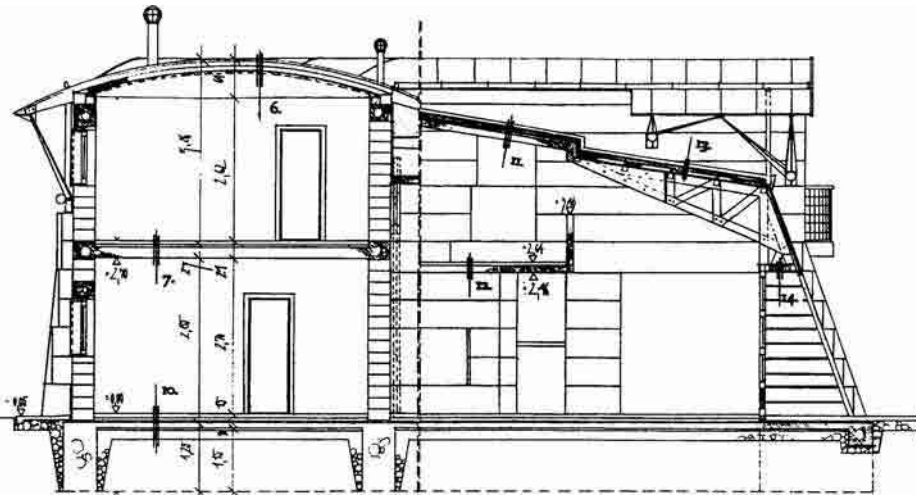

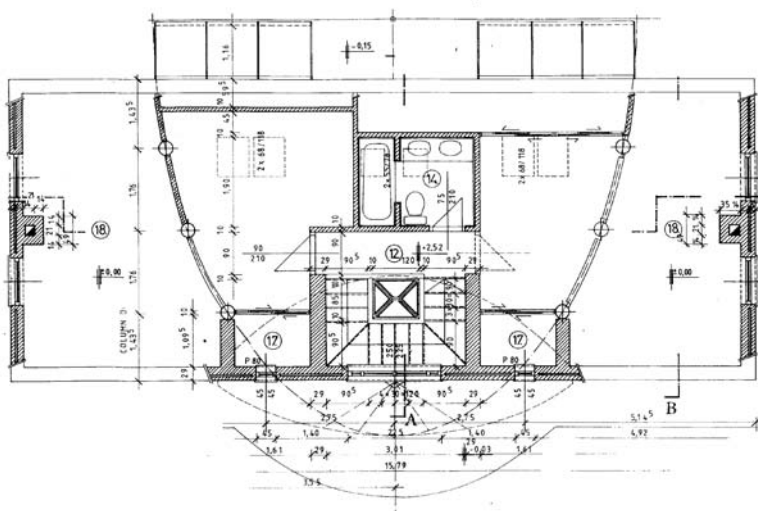
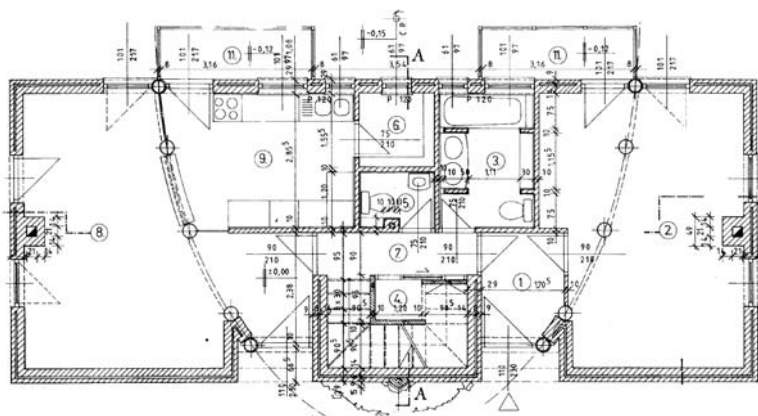
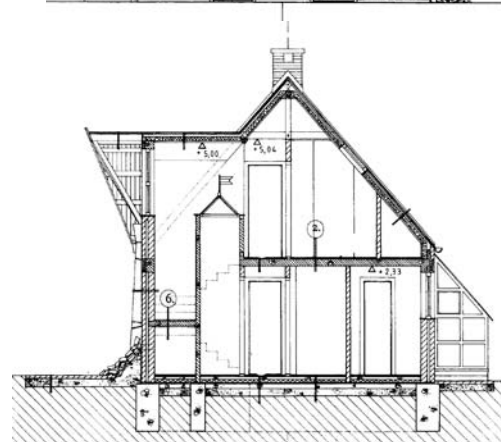
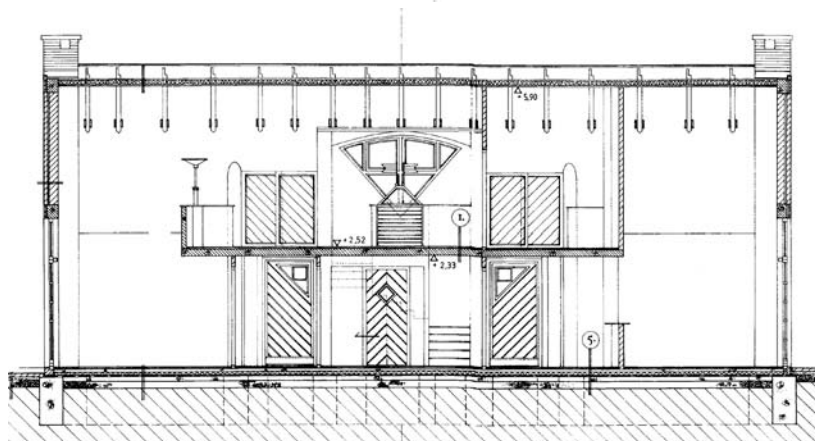
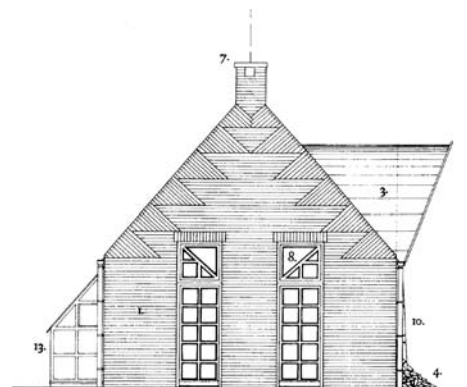
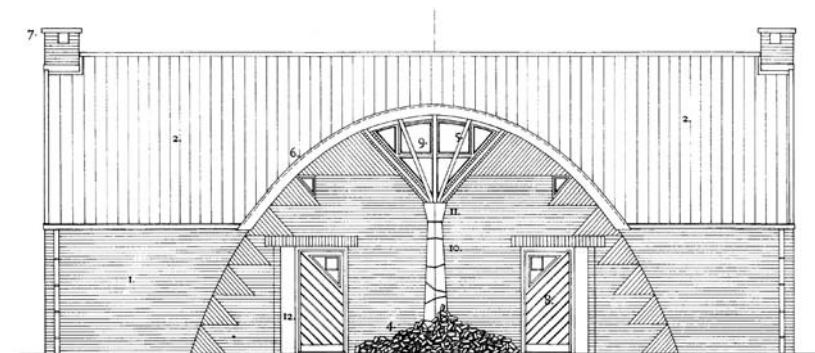
**Városi piac
rekonstrukciója,**
Vác, 1992-94;
Krizsán Andrással,
Kiss Róberttel, Tenkács
Mártával, Páricsy
Zoltánnal, Mártonffy Gáborral

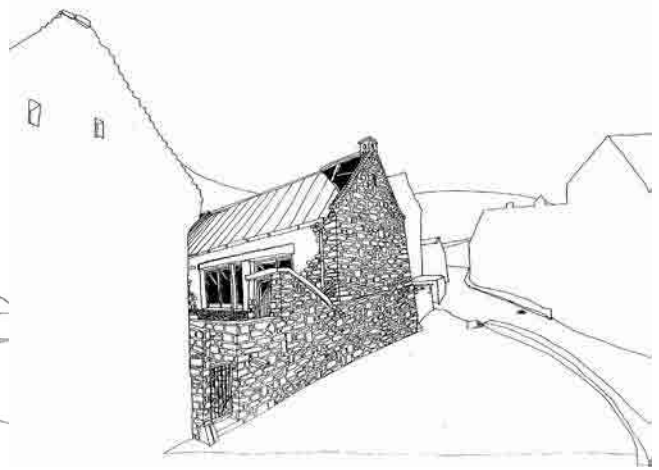
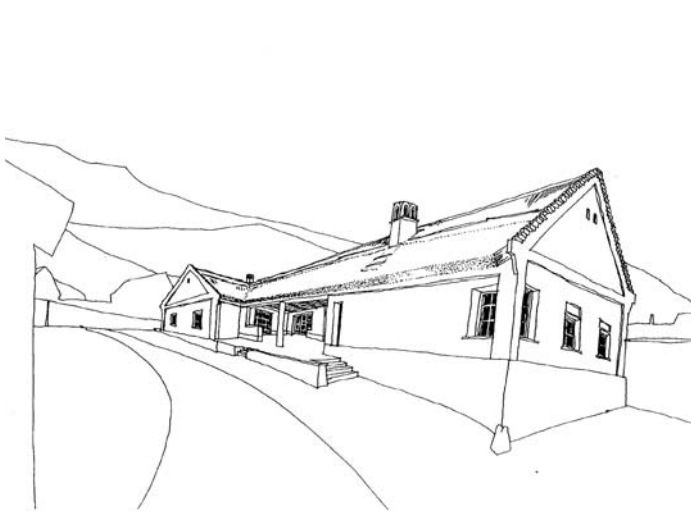
Dr. Városi László háza
 Budaörs, Pántlika utca, 1994
 munkatársak: Pintér Balázs,
 Páricsy Zoltán.
 Távlati képek, keresztmetszet,
 északi és nyugati homlokzat,
 földszinti és emeleti alaprajz

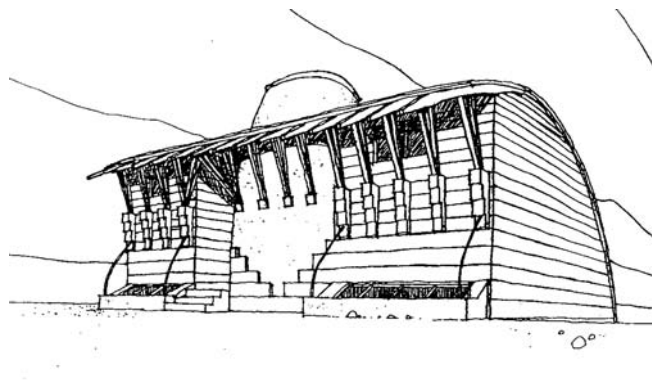
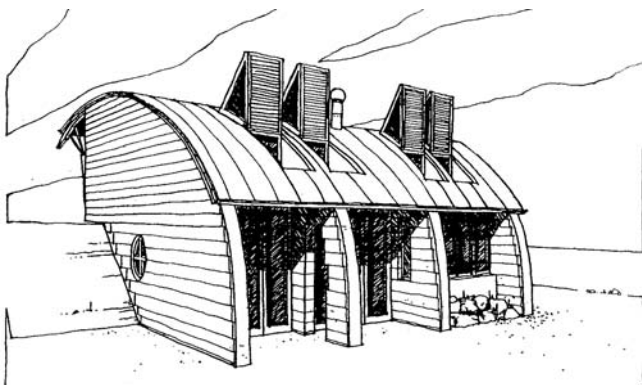

Lakás és iroda,
Heusden, Belgium, 1994
munkatárs: Kiss Róbert.
Északkeleti és délkeleti homlok-
zat, hossz- és keresztmetszet,
földszinti és emeleti alaprajz,
fotómontázs.

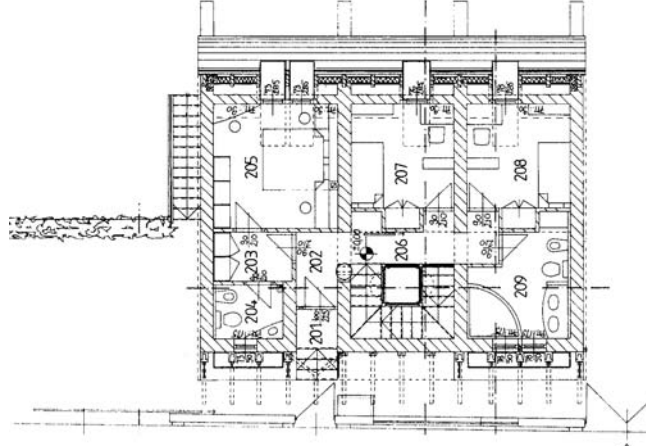
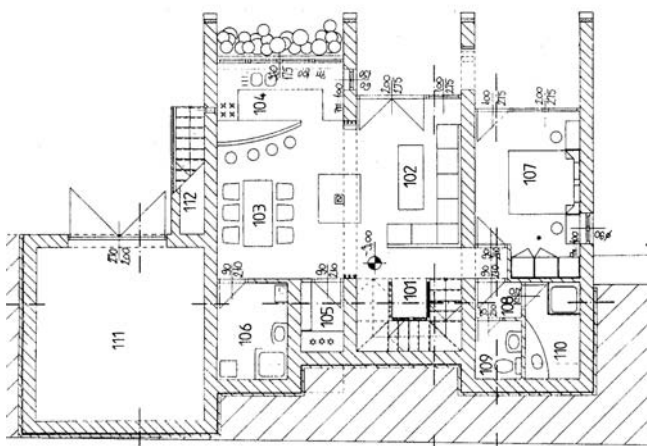
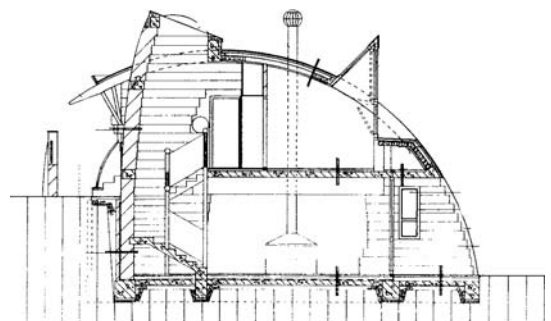
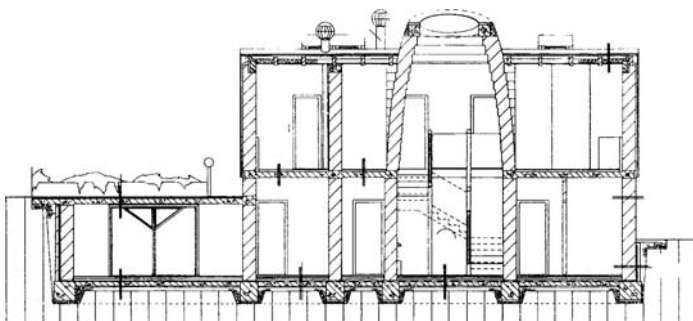

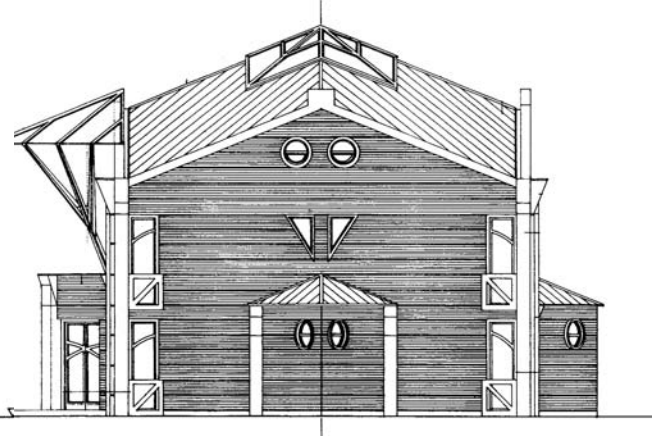
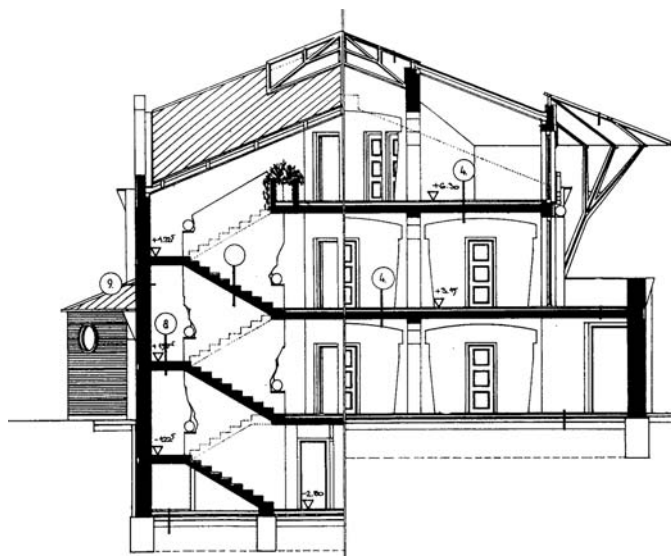
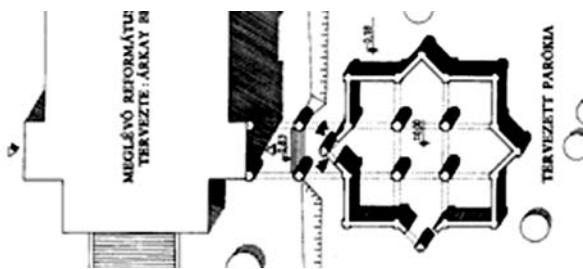
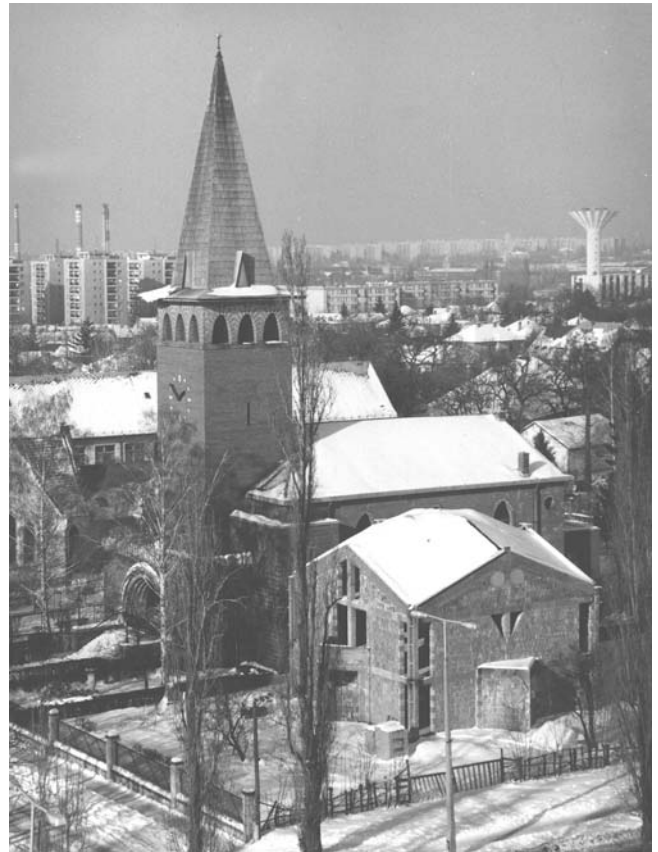
Sebestyén Gyula műteremháza, Alsóörs, 1994, Kiss Róberttel; bővítés és melléképület átalakítása

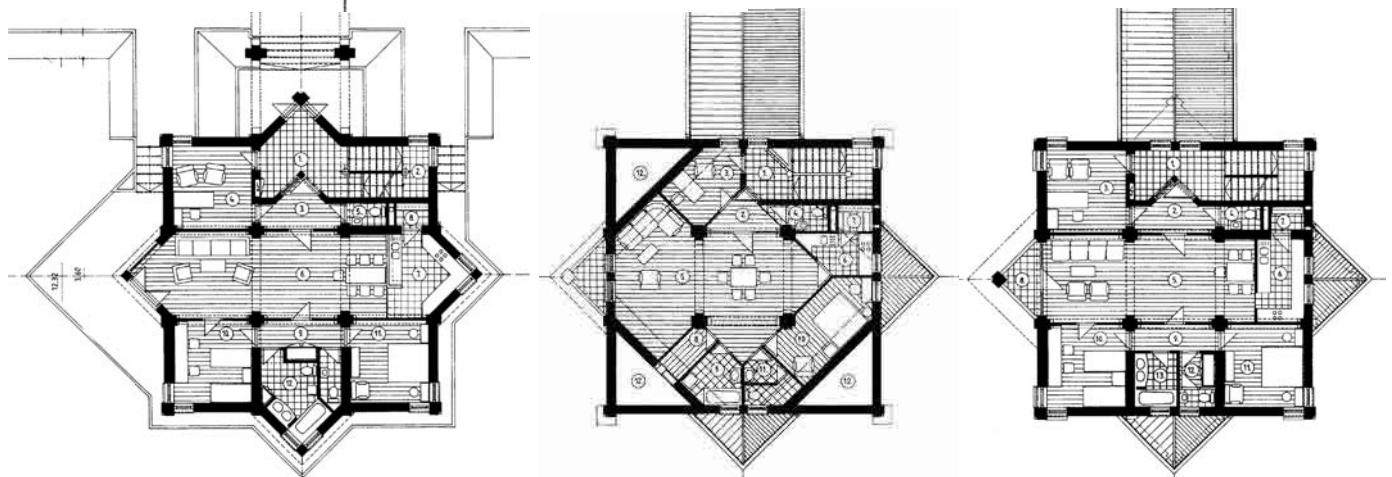
Kovács Imre nyaralóháza Szigetszentmiklós, 1994-95; munkatársak: Páricsy Zoltán, Pintér Balázs
Távlati képek, hossz- és keresztmetszet, földszinti és tetőtéri alaprajz.

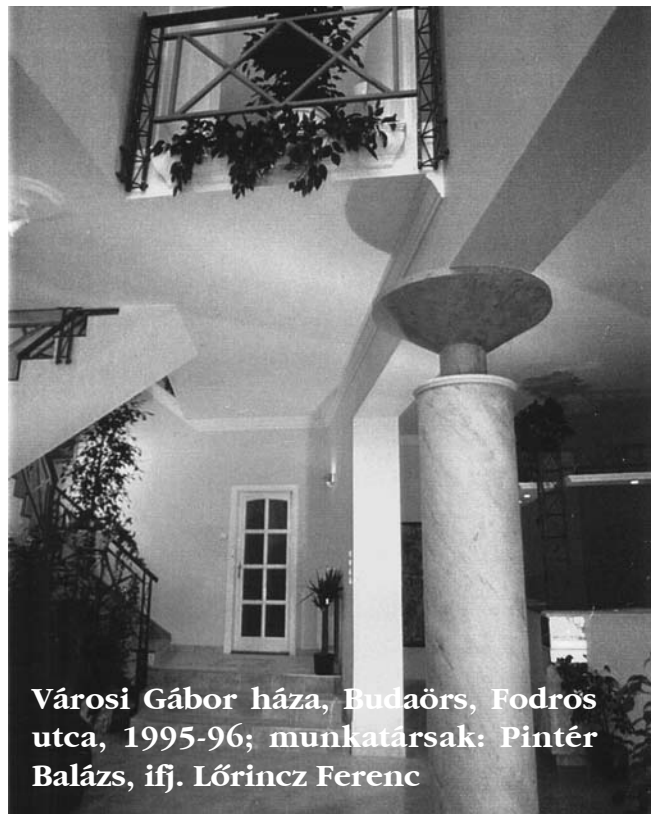
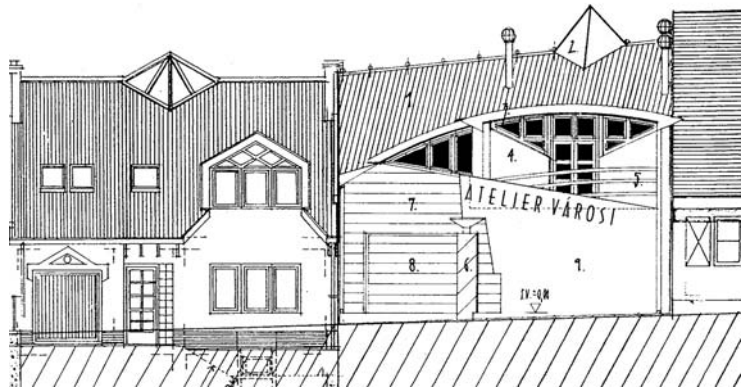
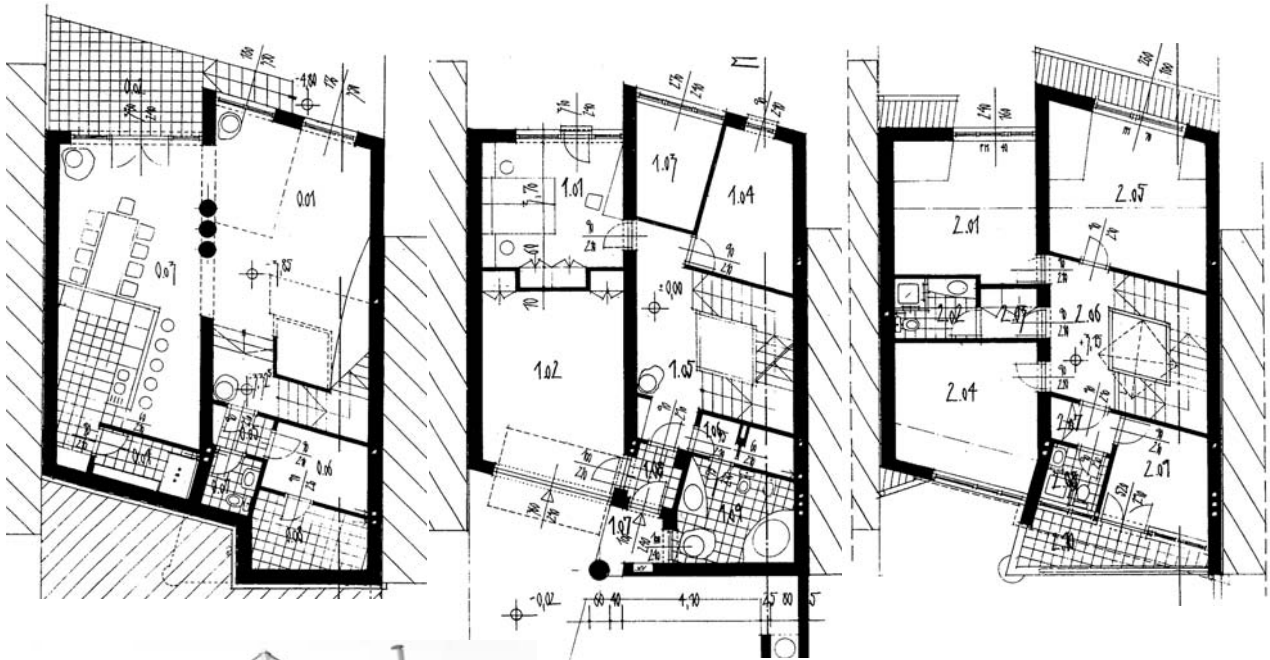

**Háromlakásos
református parókia**
Budapest,
Pestszentlőrinc, 1994
munkatárs: Kiss Róbert

Kossuth téri utcakép az Árkay Bertalan tervezte templommal, és helyszínrajz-részlet; metszet és délkeleti homlokzat, földszint, emelet és tetőtér alaprajza

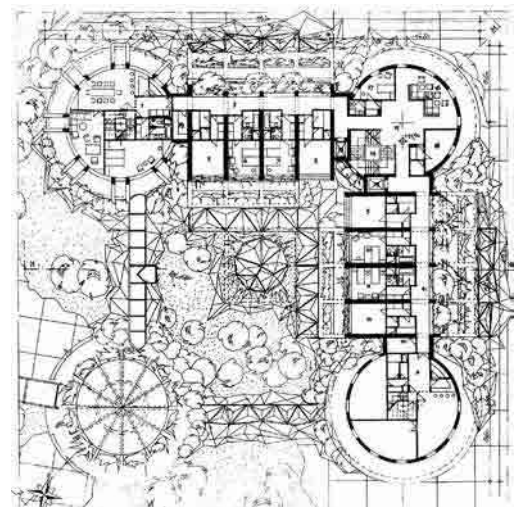
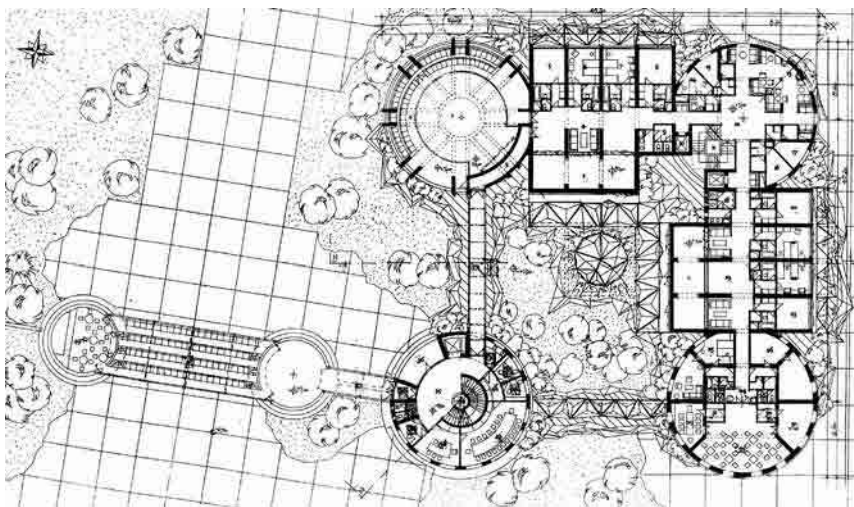
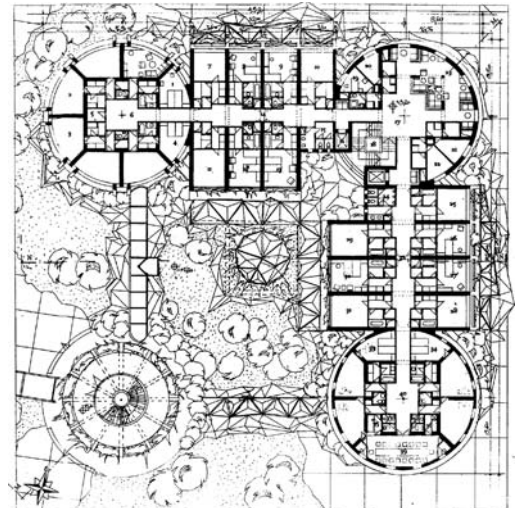
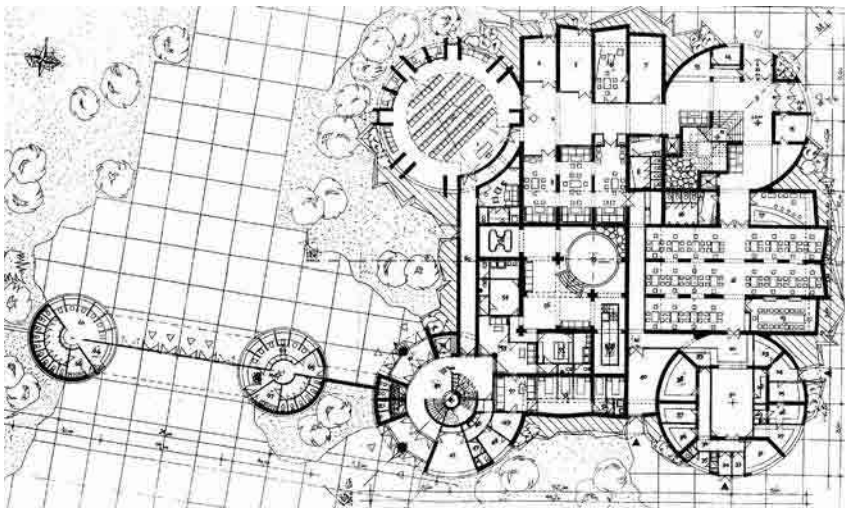
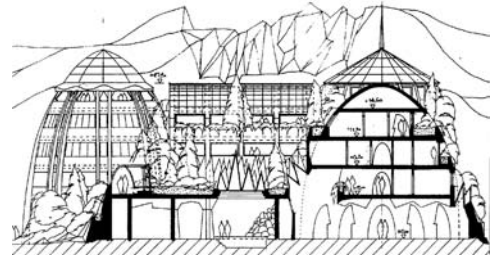
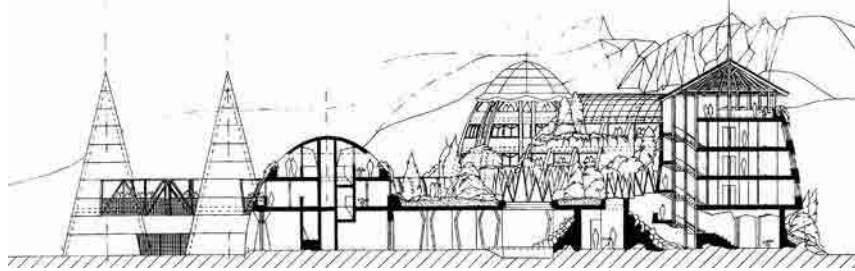
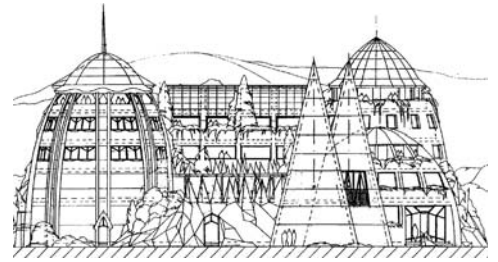
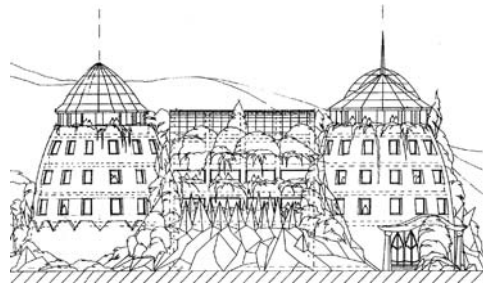

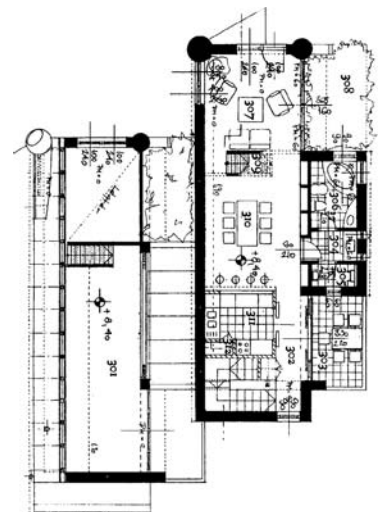
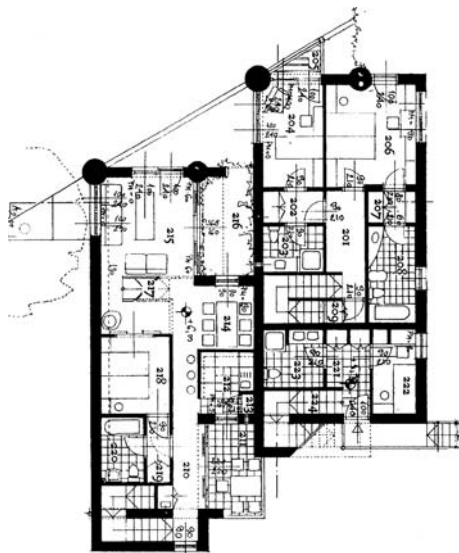
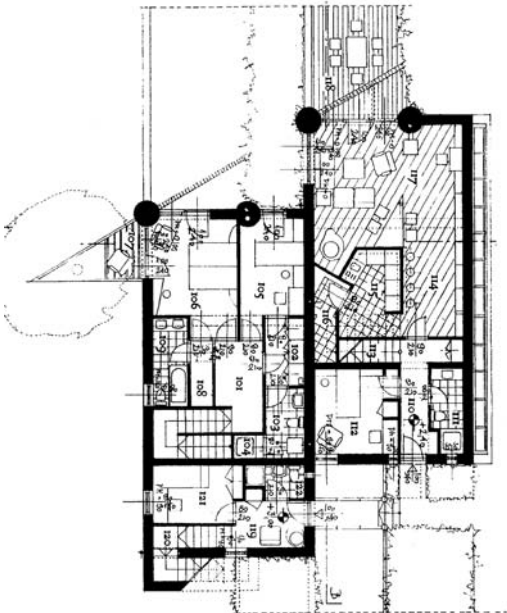
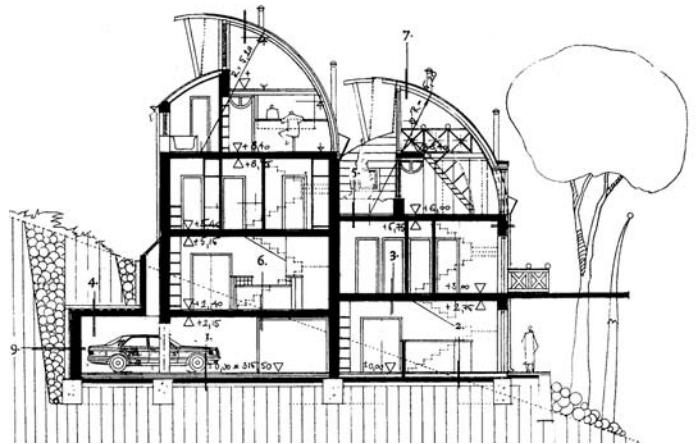
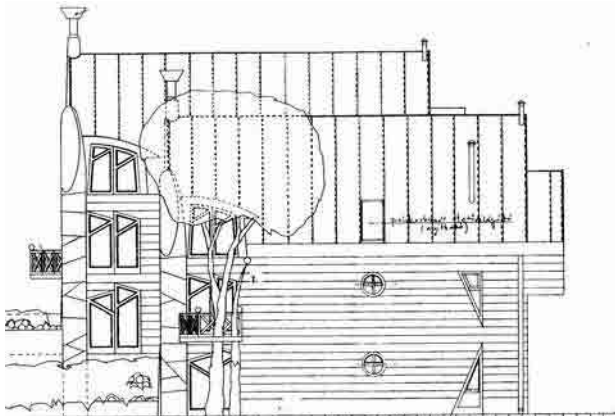
Városi Gábor háza, Budaörs, Fodros utca, 1995-96; munkatársak: Pintér Balázs, ifj. Lőrincz Ferenc

Tervemet Vác városának ajánlom. Annak a városnak, amely, amikor ott éltem – ezt pontosan éreztem – nem fogadott be- Pedig nagy volt bennem ennek akarása. Annak a városnak, ahol megtörtént, hogy láthatóvá lett egy hegy eltűnése, mert a Naszály gerinceroppantul szenvedni korunkat. Szeretem a természetvédőket, ha számonkéri Makoveczen a kivágatott fákat. Nem jut eszükbe, hogy a fa ültethető? Hogyha teszünk érte, erdők újra lehet, és szüntelen?

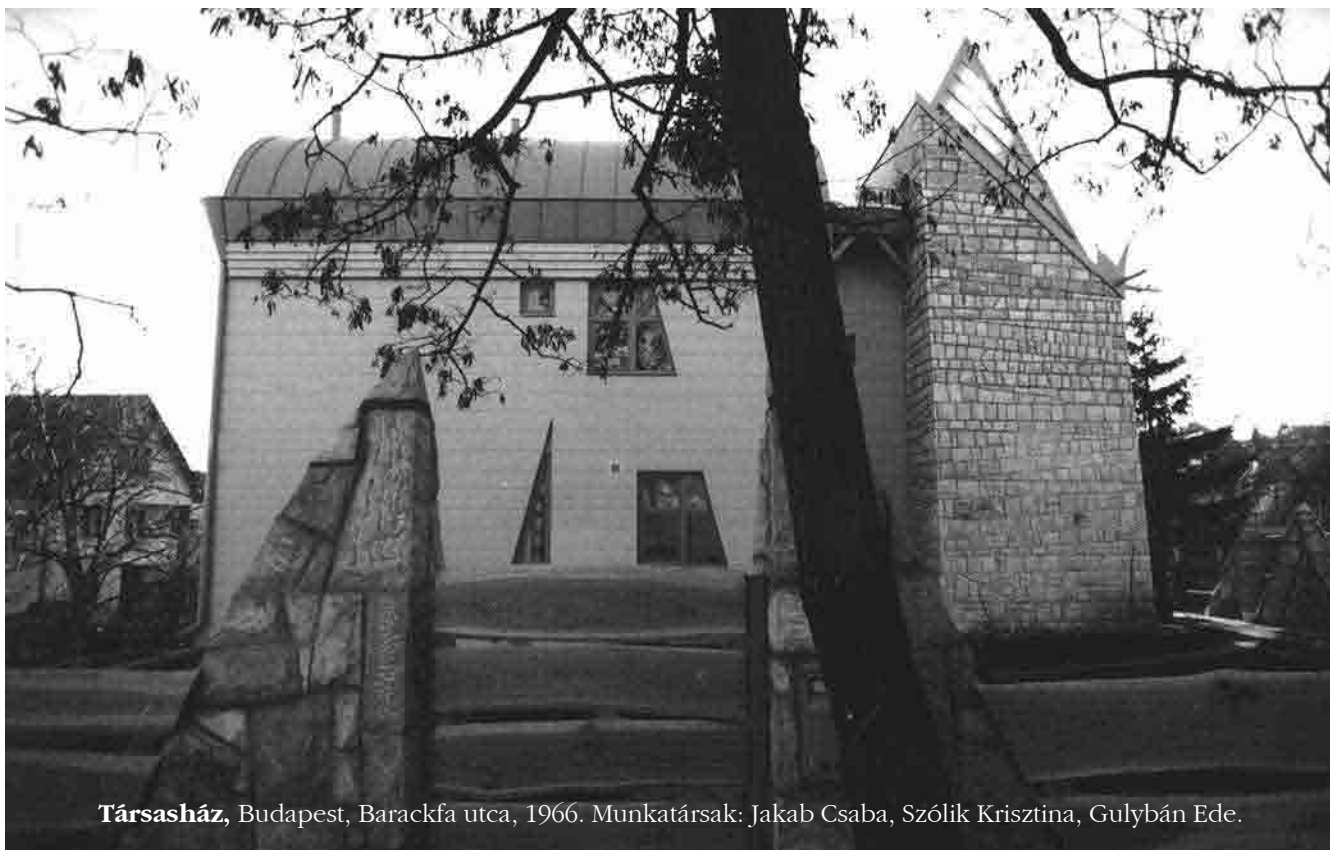
De ki festi oda a Naszályt? Ki ültet cementet? Ki ültet hegyet? Tervem rekviem a hegyért.

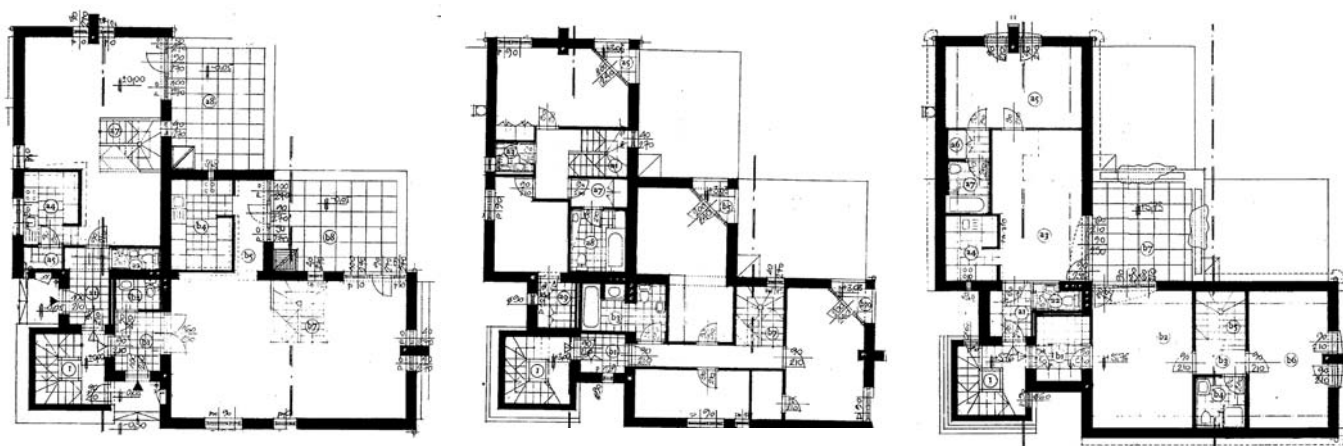
Stadionszálló beépítési terve, Vác, 1995 munkatársak: ifj. Lőrincz Ferenc, Szalay Ákos
Keleti és nyugati homlokzat, metszetek, valamint a földszint és a három emelet alaprajza.

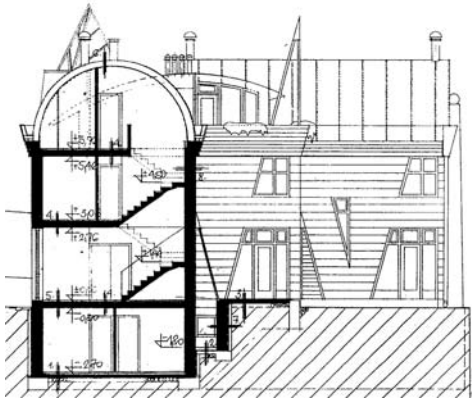

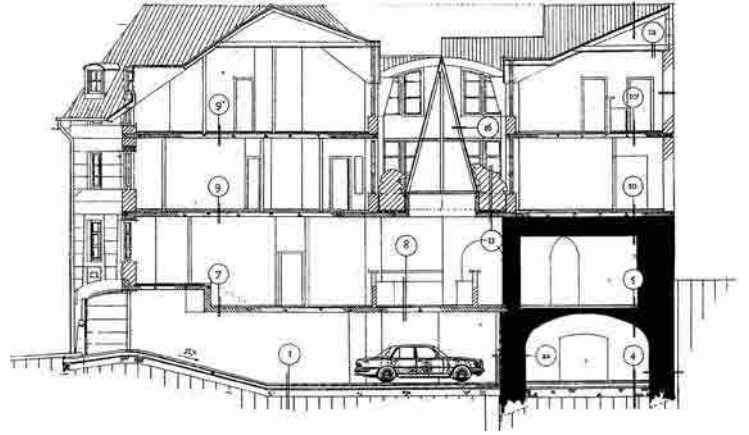
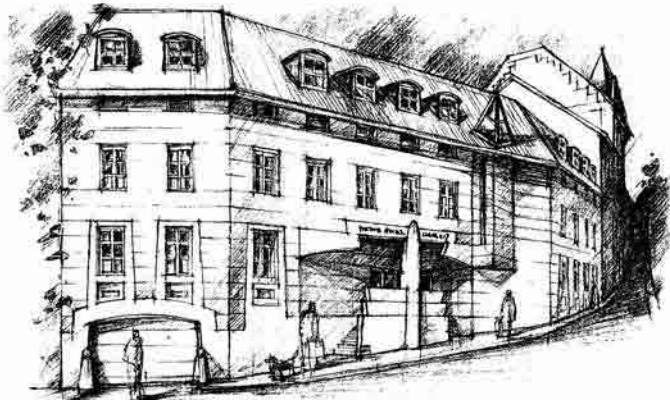
Társasház, Budapest, Gereben utca, 1996-97; munkatársak: Páricsy Zoltán, Révai Attila, Esztány Győző.
Távlati kép, délkeleti és északnyugati homlokzat, keresztmetszet, földszint, emelet és tetőtér alaprajza.

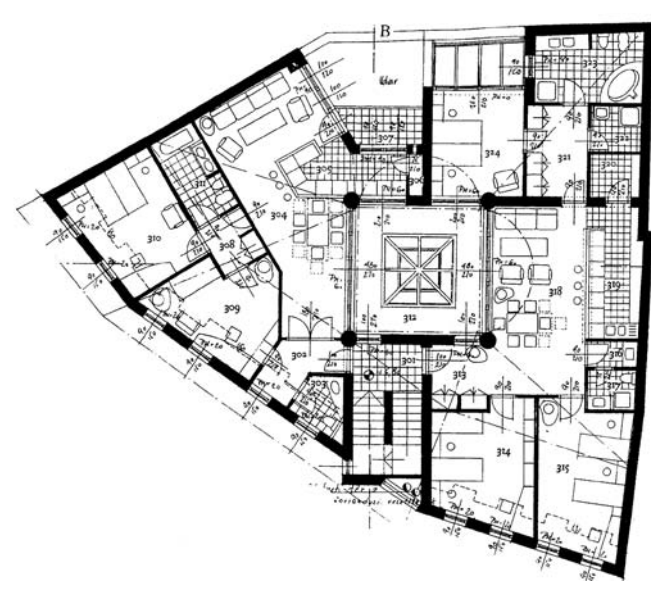
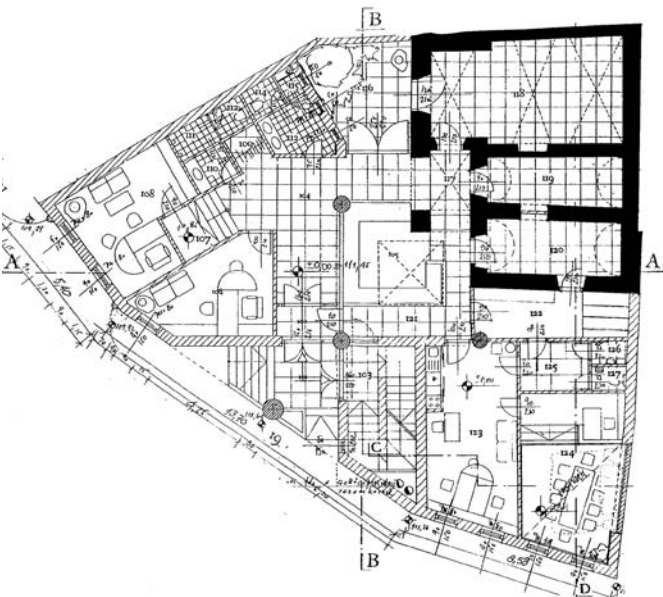
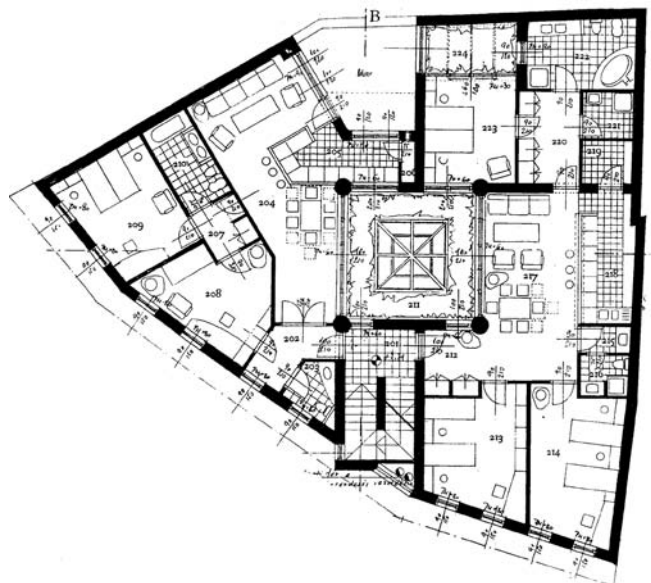
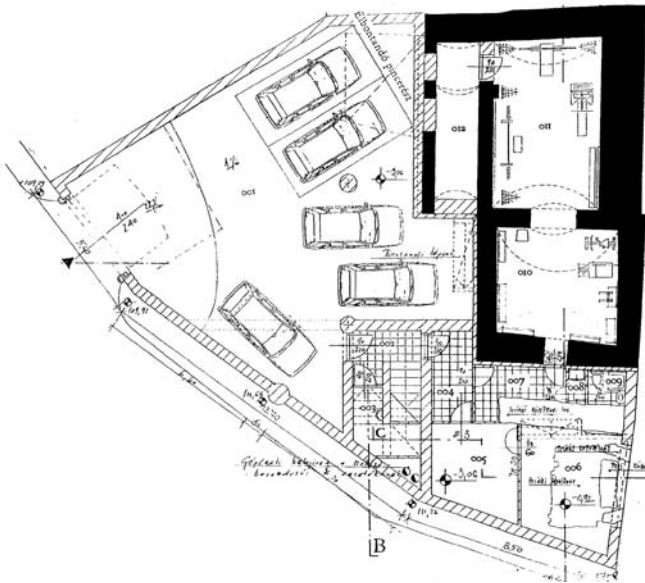
Társasház, Budapest, Barackfa utca, 1966. Munkatársak: Jakab Csaba, Szólik Krisztina, Gulybán Ede.

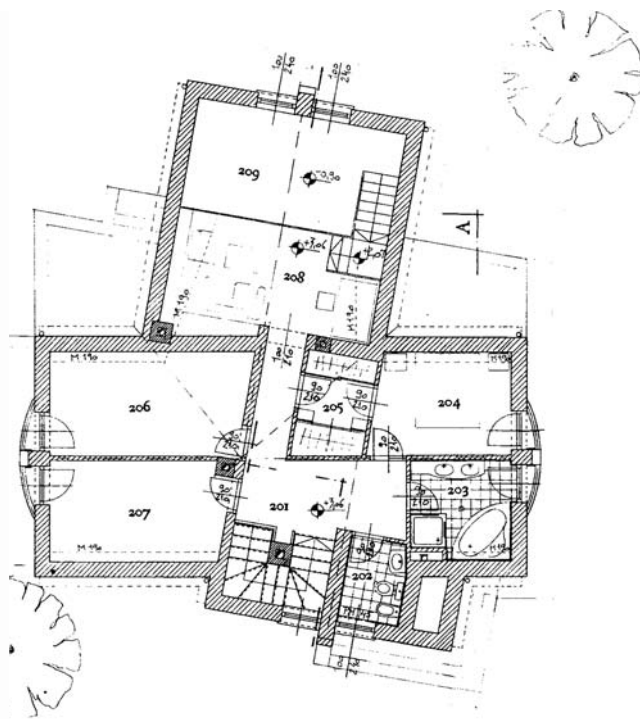
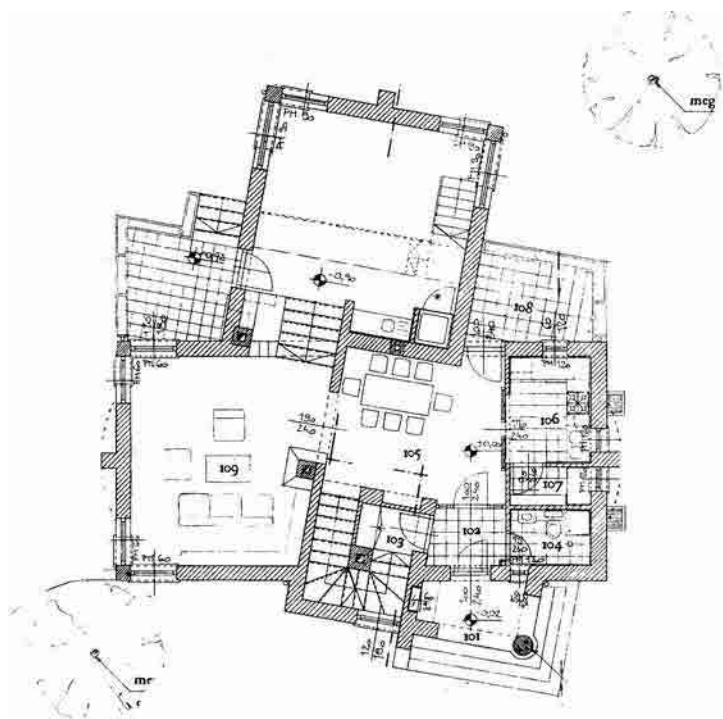
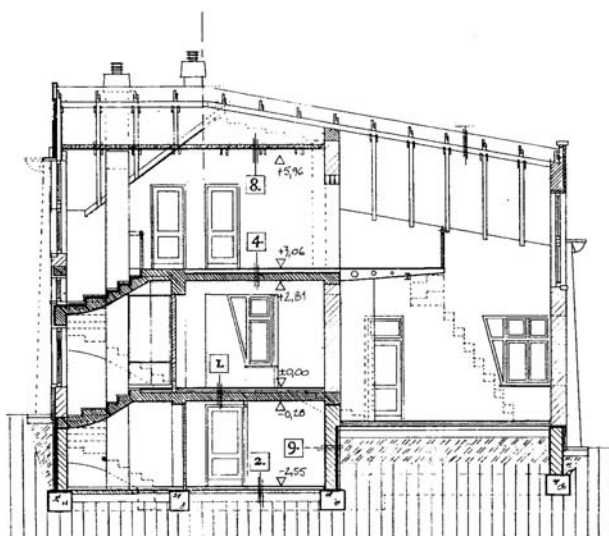

Iroda- és lakóépület, Budapest, Szalag utca, 19., 1996-98, munkatársak: Páricsy Zoltán, Szólik Krisztina, Jakab Csaba, Gulybán Ede, Révai Attila. A ház alatt középkori falmaradványok találhatóak, amelyek feltárását követően termv módosításra volt szükség, hogy bemutathatók legyenek. Távlati kép, keresztmetszet, pince, földszint, emelet és tetőtér alaprajza.

Családi ház műteremmel, Törökbálint, Tükörhegy, 1997, Czégány Sándorral.
Távlati kép, és az építkezés jelenlegi állásáról készített felvétel;
nyugati homlokzat, keresztmetszet, emeleti és tetőtéri alaprajz.

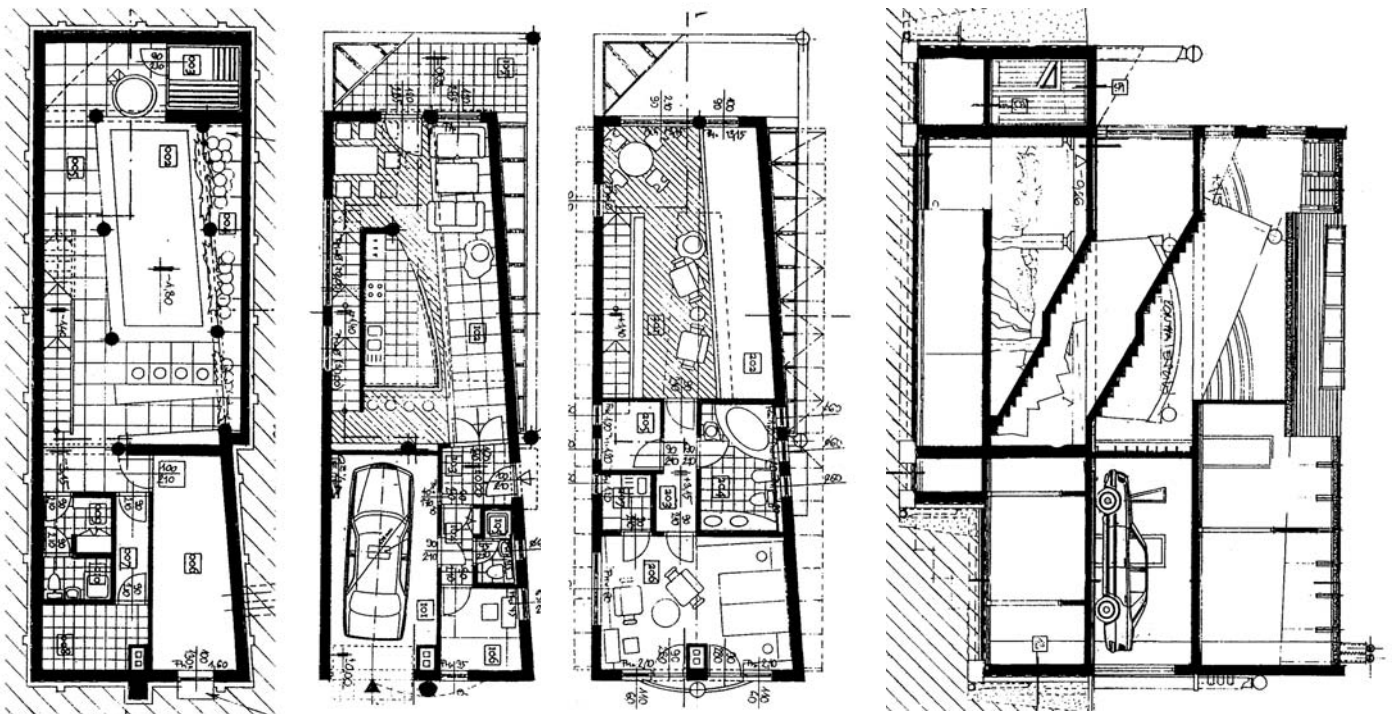

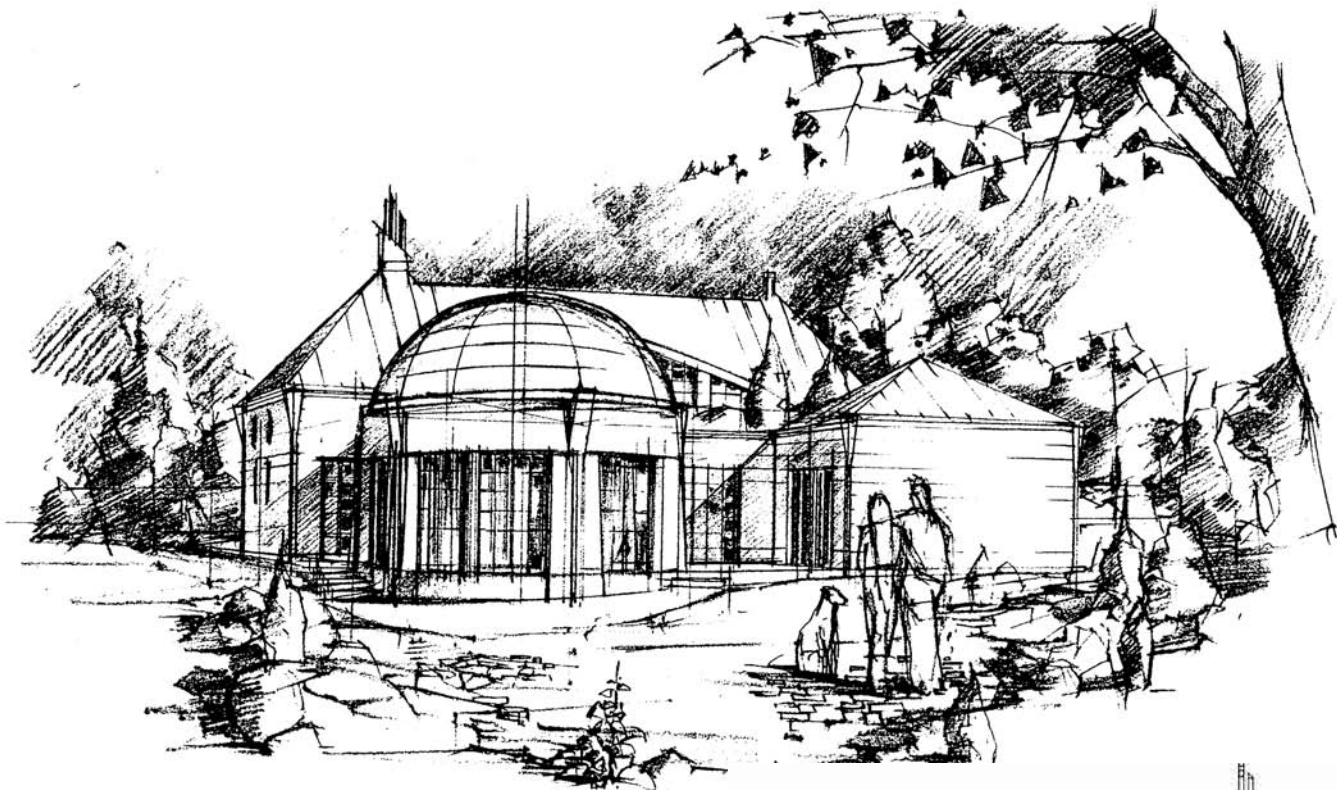

A párkányszerkezet modellje

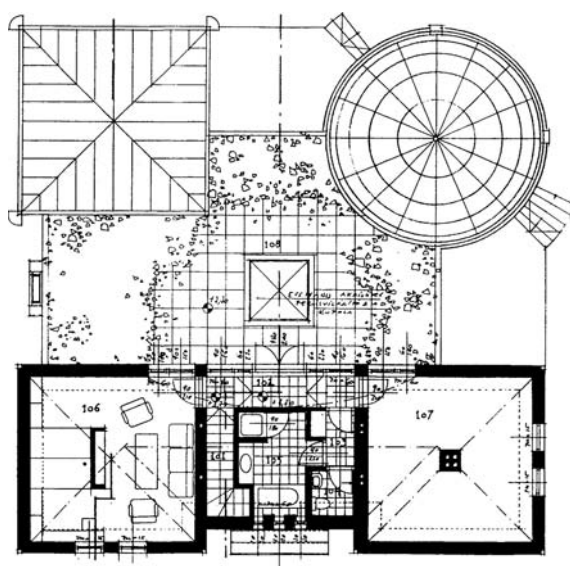
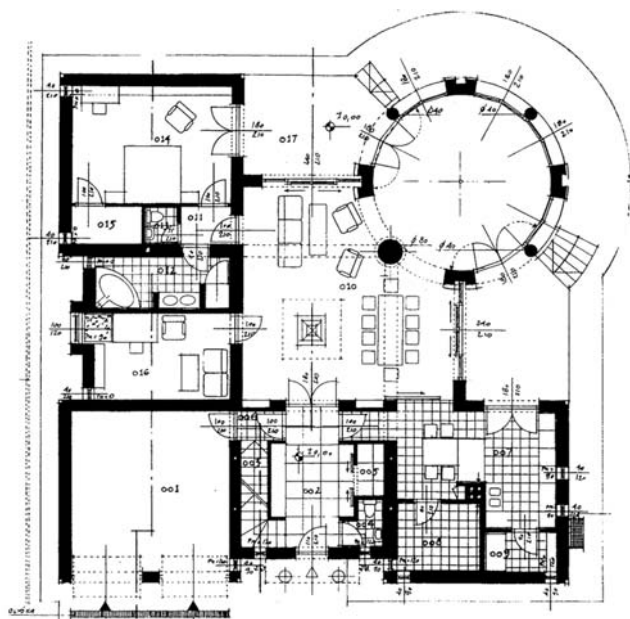
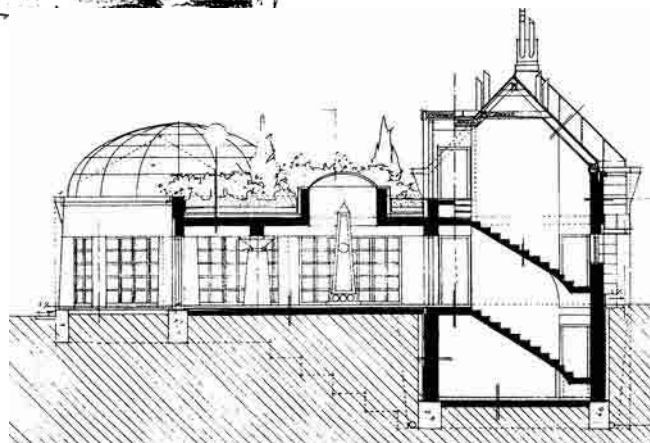
Családi ház, Budapest, Brassó utca, 1996; munkatársak: Gulybán Ede, Szólik Krisztina, Jakab Csaba, Czégány Sándor, Révai Attila.
Távlati kép nyugat felől; keresztmetszet, északeleti és délkeleti homlokzat, pince, földszint és tetőtér alaprajza, és hosszmetset

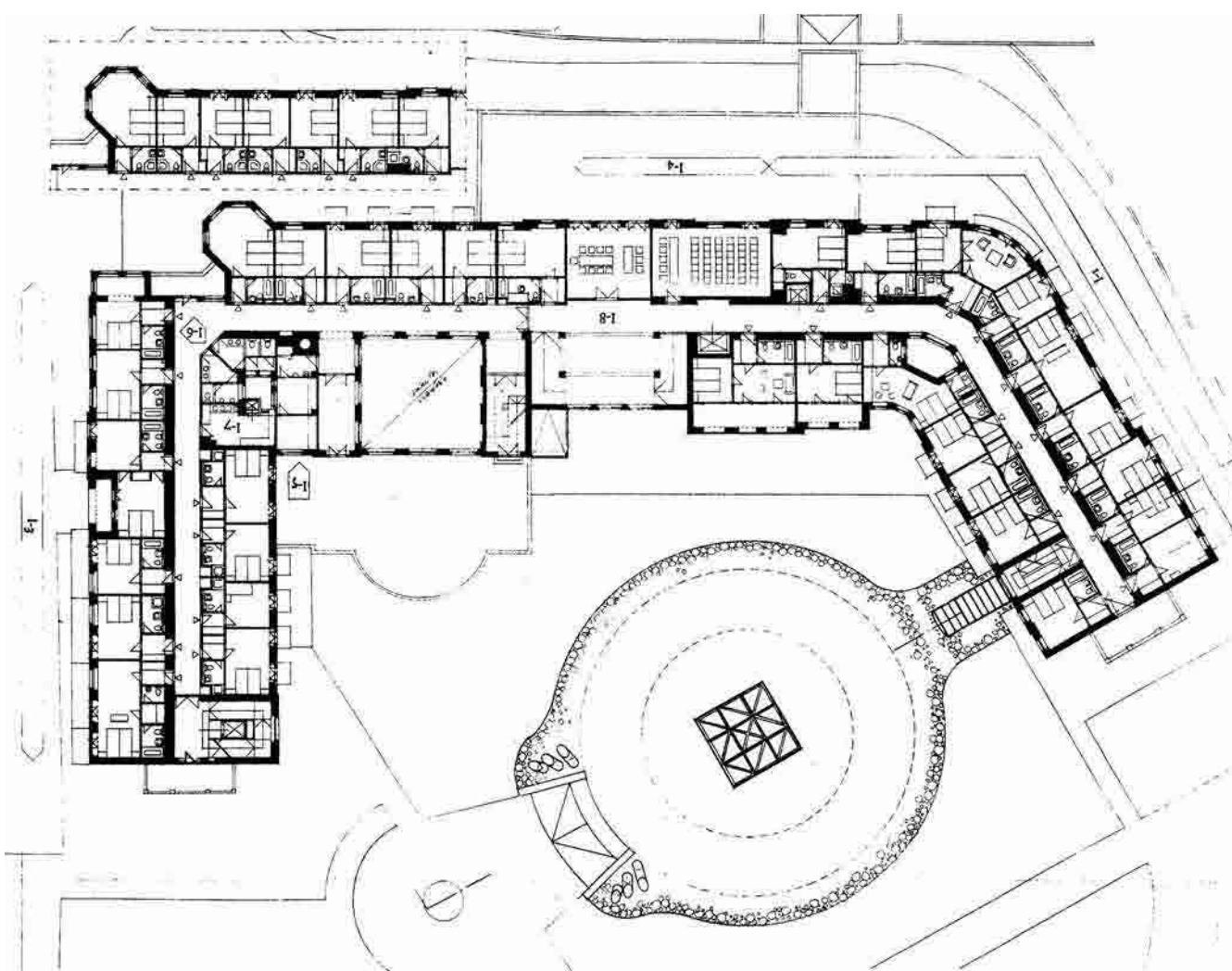

Családi ház, Telki, 1996-98.

Munkatársak: Révai Attila, Kurucz Szabolcs, Kertész Attila. Távlati kép, metszet a nappali étkezőn át, földszinti és tetőtéri alaprajz. Az épület számítógépes távlati képeit (hátsó borító belső oldala) Révai Attila készítette.

Lillafüred, Palotaszálló, rekonstrukciós tanulmányterv, és a nyugati szárny teljes rekonstrukciója, 1997
Munkatársak: Szólik Krisztina, Révai Attila, Páricsy Zoltán, Tenkács Márta, Czégány Sándor, Esztány Győző
belsőépítész: Mezei Gábor.

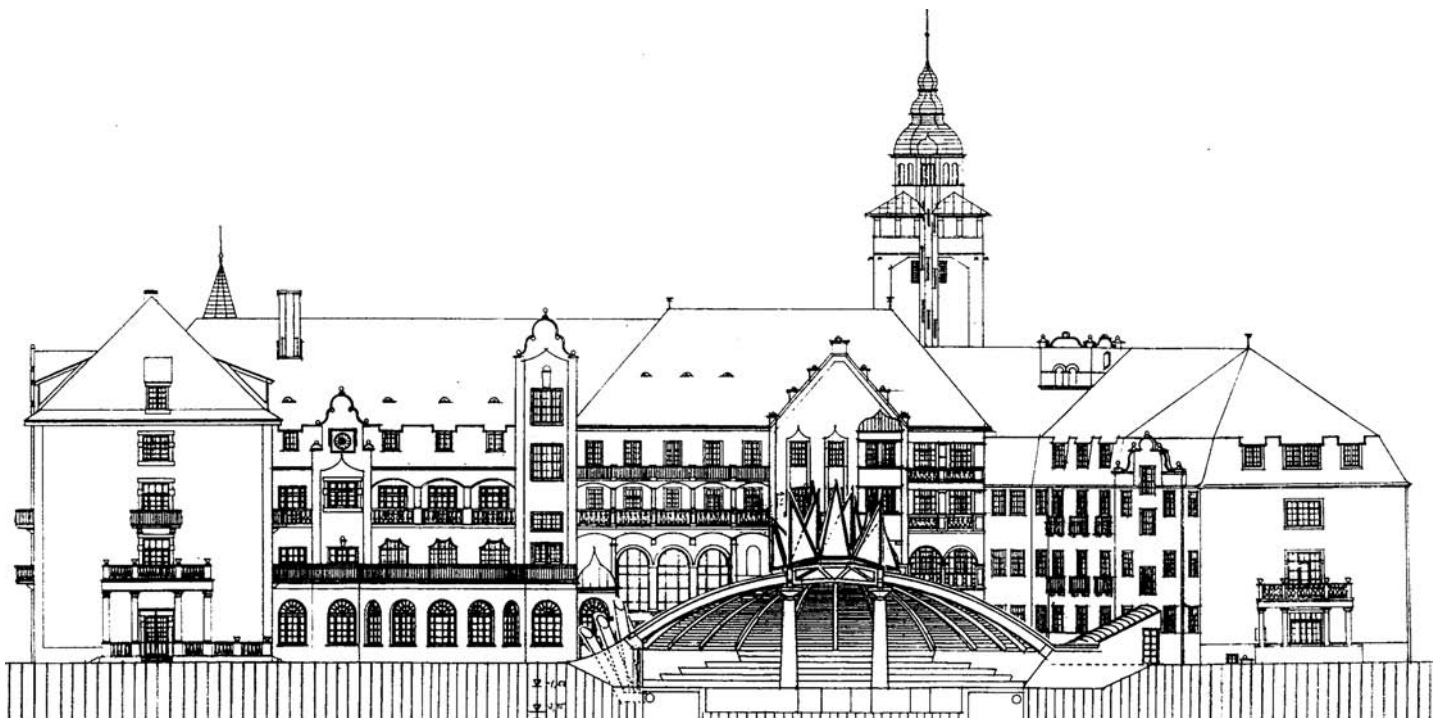
A Szövtervben én elég sokat terveztem SZOT-nak, meg is épült néhány ház. Jó volt a kapcsolatom a műszaki gárdával, úgy látszik, ennek az ottani emléke sem fakult meg, mert nem olyan régen megkerestek, hogy sürgősen szükség lenne a lillafüredi Palota-szálló átalakításának terveire. Először a nyugati szárny három lakószintjének teljes felújítása a cél, ezt azonnal meg is csinálják, aztán a ház egészére kellene egy rekonstrukciós terv: az eredeti értékeket megőrizve-felújítva, a SZOT gigantomániájából következő felesleges megoldásokat megszüntetve és a régóta óhajtott uszodával, terápiás részlegekkel bővítve.

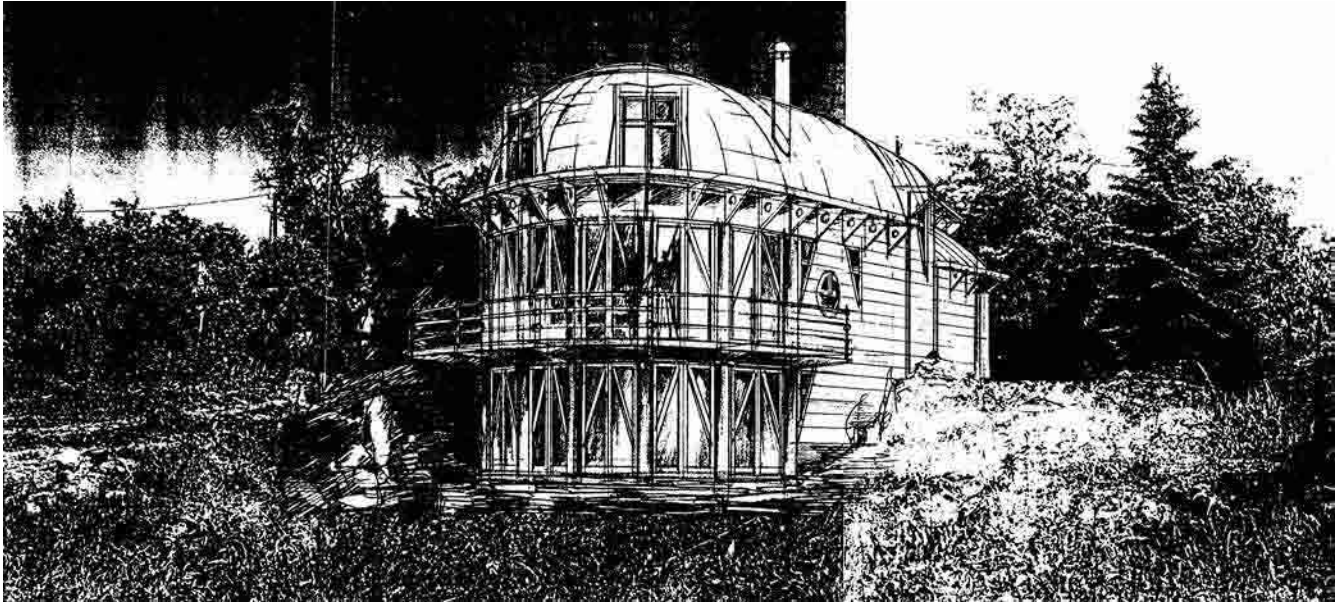
Leszerződöttünk a két munkarészre, a lakószárny elkészült ennek alapján, bár sok kompromisszum árán, ami aztán se a tervezőt, se a beruházót nem teszi boldoggá. Se azt, aki tudja, hogy érdemes lett volna többet ráköltetni, se azt, aki csalódott az eredményben a spórolások miatt. Mindezekkel együtt színvonalasak lettek az új szobák, ez persze a korábbi állapothoz hasonlítva nem volt nagy kunszt. Sokkal nagyobb kihívás volt a teljes rekonstrukció. Tervezési díjat szokás szerint nem lehetett értékarányosan kérni, de a megbízó írásban ígerte meg, hogy a teljes munkát velünk csináltatja végig, ezt érvényesítsük az első tervfázis árában. Ígérték azt is, hogy az általam korábban tervezett üdülők várható felújítása során engem bíznak meg.

A megbízó közben átalakult, lett belőle Hunguest Hotels Rt, és az új tárgyalásokon megjelent a vezérigazgató barátjaként a cég érdekeit képviselő építész, Birkás Gábor. Egyre erősebben kritizálta a munkánkat, a lakószárny átadási ünnepségén sem fukarkodott a bírálattal. A teljes rekonstrukcióra, amelynek becsült kivitelezési összege 1,2 milliárd forint, egy idegenforgalmi pályázatot lehetett benyújtani, ennek az összeállítását már Birkásra bízták a mi kihagyásunkkal. Az is hozzátartozik a történethez, hogy a SZOT legjobban menő szállodáit az új cég megbízásából

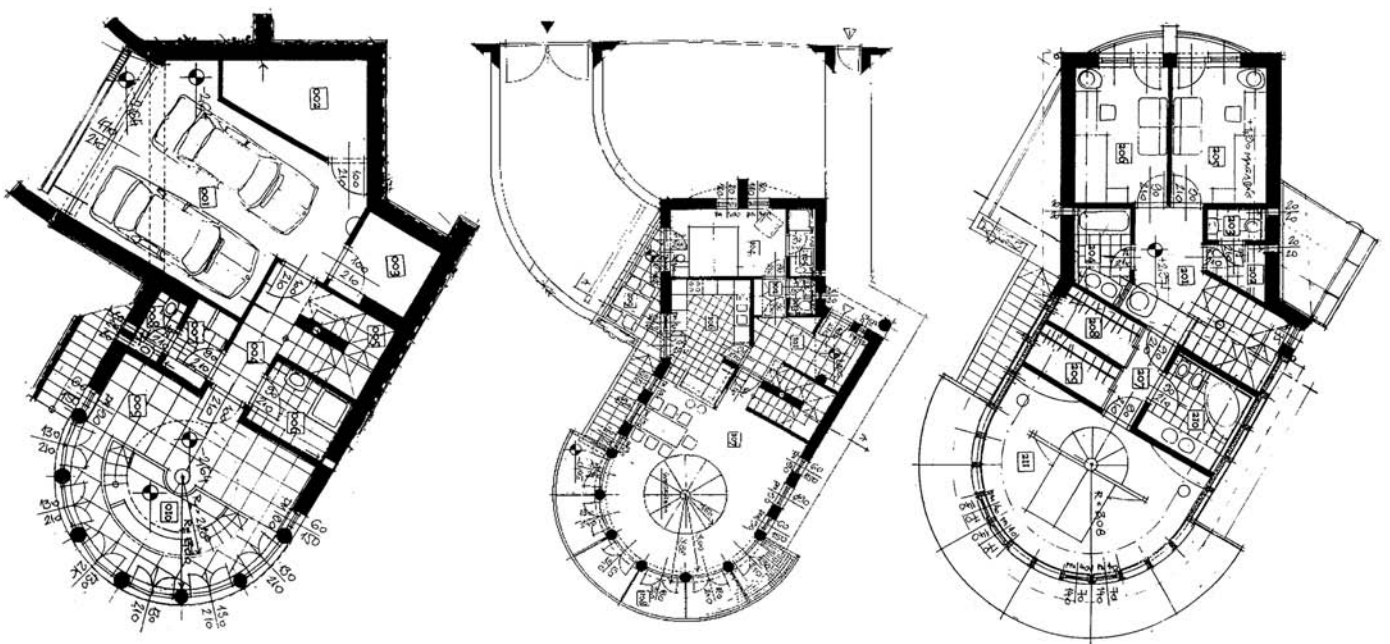
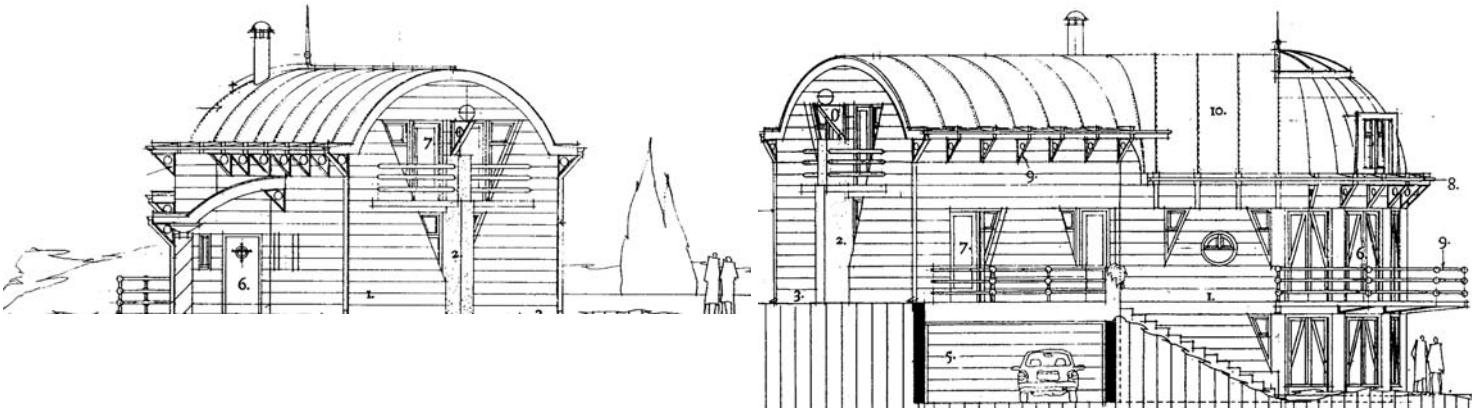
Birkás végigjárta, értékelte és átalakítási javaslatokat is tett. Ezek közé tartozik az én egri szállodám is, amelynek kitűnő vezetése van, a mai napig jól jövedelmez, de valóban megérdemelné már az alaposabb felújítást. Birkás tanulmányából kiderült, hogy egy színvonalatlan, rossz épületről van szó, amelyet az ő átalakítása tudna rendbe tenni. A megvizsgált szállodák között volt Korényi András szegedi Forrás-szállója is. (András mögött én nyertem a második díjat, amikor a tervezésére kiírták a pályázatot.) A vélemény itt is hasonló volt. Korényivel közösen írtunk egy levelet Birkásnak, ezt elküldtük az országos, a budapesti építészakamarának, a szállodák igazgatóinak és a Hunguestnek. Jött egy elképesztő levél a címzettől és rajta kívül csak a budapesti kamarától, hogy tisztázzuk, hogy a levelünk panasz-e vagy bejelentés, mert csak az utóbbi esetben tudnak vele foglalkozni. Az ügyet kivizsgálták, Birkást figyelmeztették, és vidáman folytatja a tervezést. Az általa javasolt átalakításokra, amelyek tönkretennék az egri szállodát, egyelőre nem kerül sor, de bármikor sor kerülhet. Miféle lehetőségem lesz a saját házam megmentésére, nem tudom.

Nyilvánvaló, hogy a valamikori kötelező SZOT normatíváknak ma nincsen semmi értelmük. Akkor ipari technológiával szolgálták ki a vendégeket és szigorú kontroll alatt volt az egész épület. Mára nem tudom, dicséretnek vegyem-e, vagy kétségbeessem azon a történeten, hogy az egyik legelső turnus nyolcadik napján egy vendég megkérdezte a portást, hogy hol lehet itt kilépőt kérni. Egy álló hetet kibírt a házban, ez hízelgő is, meg borzasztó. Az a vicc, hogy az a vezetés, amely akkor jól üzemeltette a szállodát, ma is jól csinálja. A városban ez a legjobban menő szálloda. Talán el lehet képzelni, hogy a megváltozott igényekre is meg tudnám tervezni az átalakítást. De ha a történet csak arról szól, hogy a havernak kell a munka, akkor nincs szó szakmáról, tisztességről, semmiről. Csak a Vadkeletről.

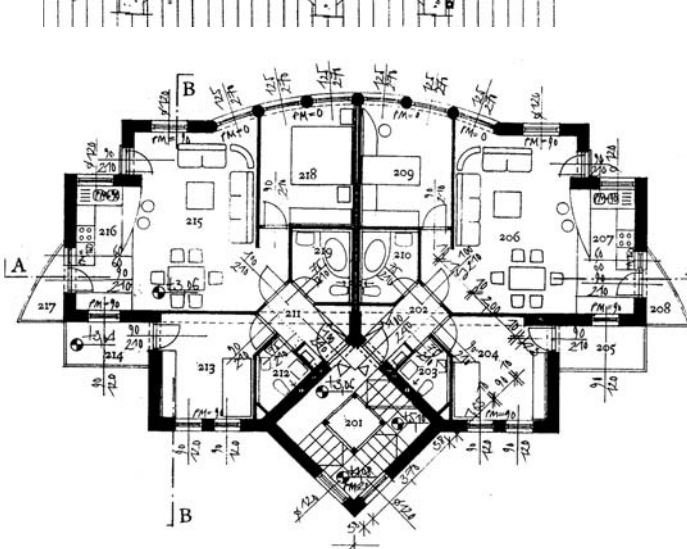
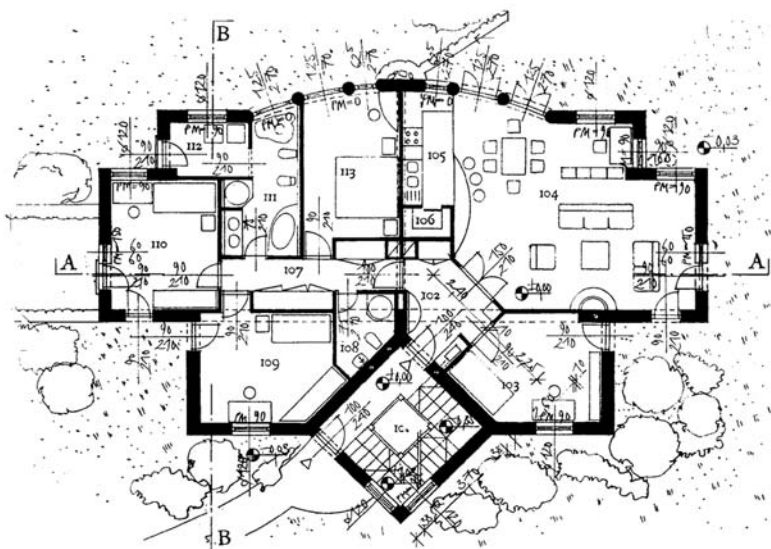
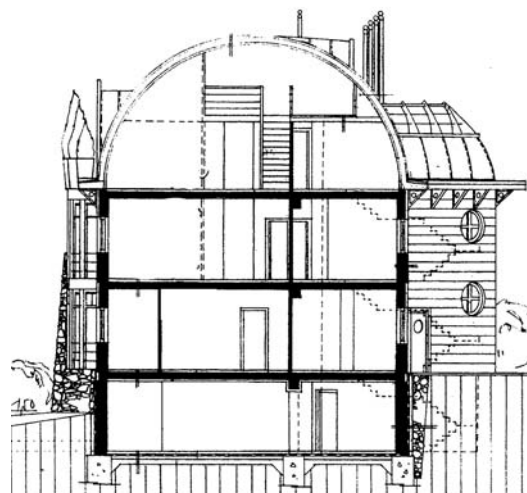
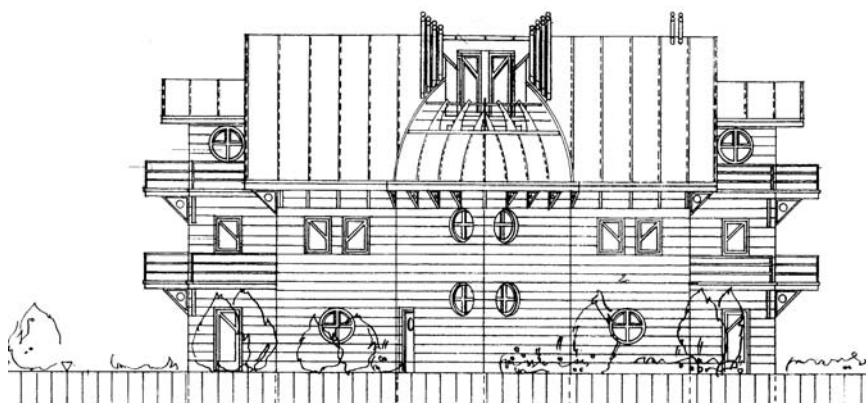
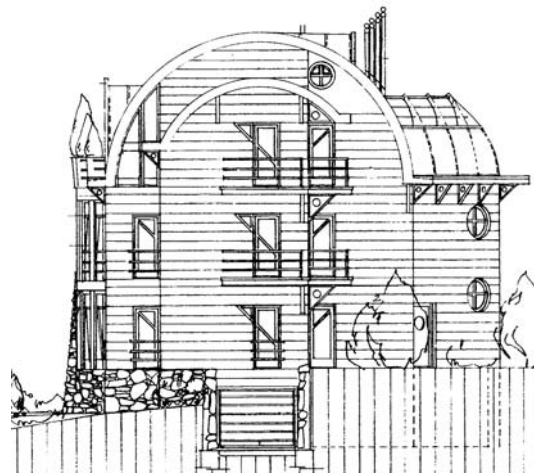
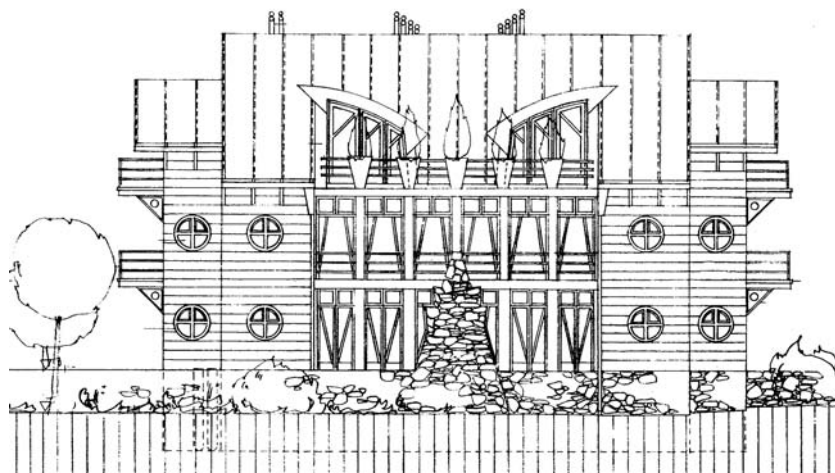
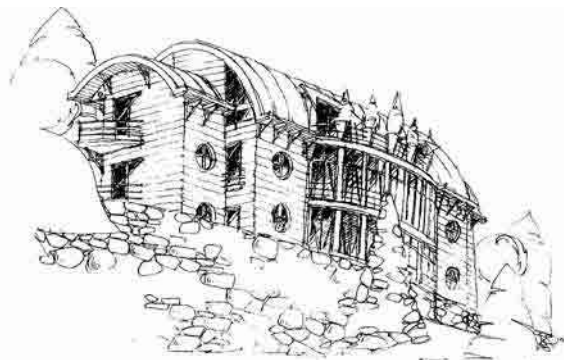

Családi ház, Budaörs, Árvácska utca, 1997-98; munkatársak: Szólik Krisztina, Révai Attila, Kertész Attila
Északnyugati és délnyugati homlokzat; pince, földszint és tetőtér alaprajza.

Ötlaykásos társasház, Budapest, Diósárok utca , 1997-98; munkatársak: Kurucz Szabolcs, Szólik Krisztina, Páricsy Zoltán. Távlati kép kelet felől, északkeleti és északnyugati, valamint délnyugati homlokzat és keresztmetszet; földszinti és emeleti alaprajz.

Az emlékmű számomra valami szent és sért-
hetetlen dolog, ugyanakkor mint embléma,
összefoglalja azt, amiről szól. Persze nem
úgy, mint azok az emblémák, amelyekről a
víz kiverte az embert, emlékszel a különböző
építőipari vállalatok emblémáira a hatvanas
évekből, volt rajta a darutól a függőőnig min-
den, ami kifejezte a napsütötte jövőt, mindent
beleraktak és ezáltal semmire sem volt jó.
Emlékmű is van ilyen, sajnos éppen elég. Fon-
tosnak tartom, hogy egyetlen érzést ragadjon
meg, egyetlen gesztust tegyen és kész, ne
menjen tovább. Ilyen szempontból a legdöb-
benetesebb emlékművek közé tartozik Ma-
kovecz Imre tabáni emlékműve.

Az országos pályázatra készített 56-os
emlékműtervet azért tartom fontosnak, mert
azt hiszem, éppen a mellébeszéléstől
mentes. Mindenről beszélünk 56-tal
kapcsolatban, csak arról nem, hogy ez mi is
volt. Én vállalom azt, hogy ha egy emlékmű
valami rettenetes dologról szól, akkor maga
is legyen elborzasztó. Az elsimogatott,
lesorjázott történeteket nem szeretem, akkor
inkább ne mondjunk semmit. A Vecsésre
szánt emlékmű is éppen ezért ilyen kemény:
akasztófákról lóg a harang.

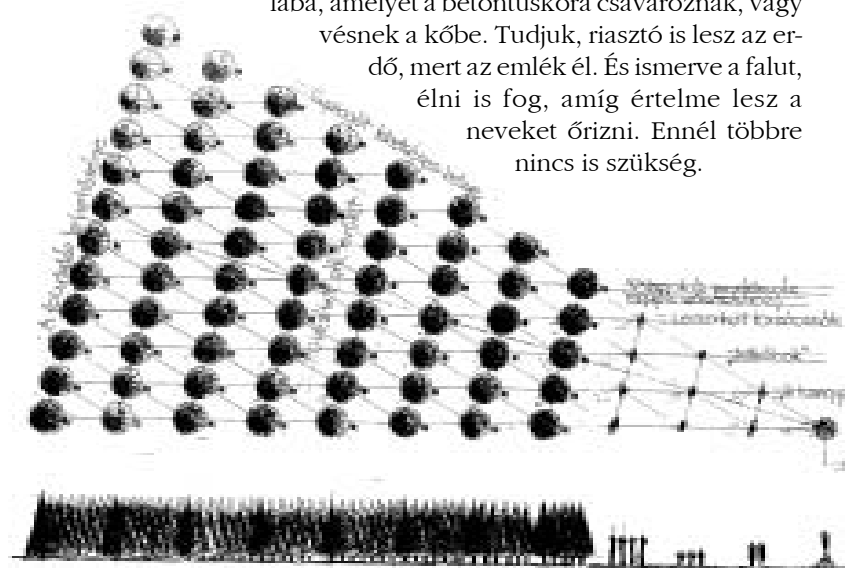
Egyetlenegy készült el a terveim közül,
a madocsai. Talán ez a legsemlegesebb, talán
más módon fog ez majd hatni, amikor már
kinő az erdő, a regiment.

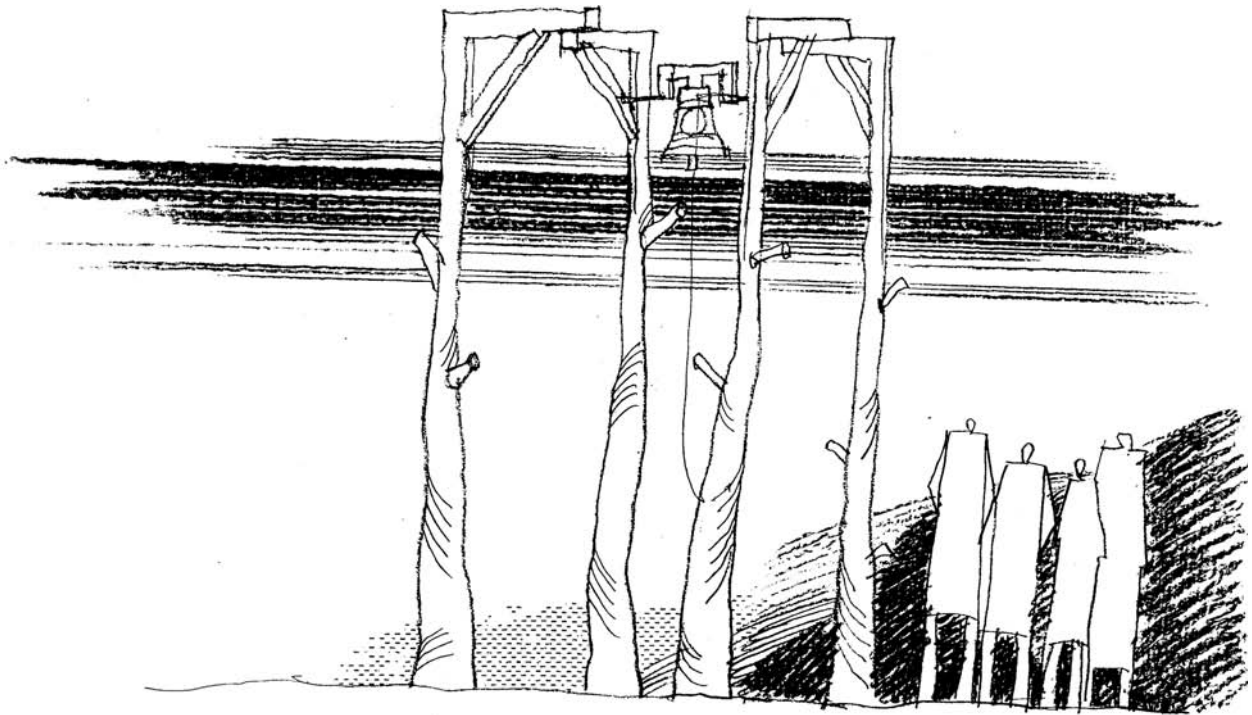
Amit fontosnak tartottam, azt ajánláské-
pen mindig leírtam a tervhez. Az emberek
persze nem szeretnek szörnyűségekre emlé-
kezni, nem szeretik, ha a mindennapjaikat
megzavarja, hogy emlékeztetik őket valami
kényelmetlen dologra. A legutolsó ilyen
munkám egy 56-os jászberényi emlékmű,
korábban egy helyi iparművész csinált egy
tervet, ami egyszerre mindent ki akart fejezni.
A zsüri javasolta az egyszerűsítését, aztán
nem történt semmi, végül is megkerestek,
ekkor már mint Jászberény főépítészt, hogy
segítsek. Összehívtam azokat, akik már ko-
rábban is részt vettek a munkában, az ipar-
művészt is, megbeszéltük, mit lehetne csinál-
ni az anyagiakat is figyelembe véve. Az ő
munkáján is alapul az a javaslatom, amit vé-
gül meg is rajzoltam, van több régi jászbe-
rényi kőkép, gúlával lefedett kőhasáb négy
oldalán egy-egy képpel. Ez elé a forma elé
kerül egy furcsa, kéregszerű, elmozdult
nyersbeton felület. Már lealapozták, de még
dúlnak körülötte a viták, nem tudnak ki-
egyezni egymással a különféle emlékműál-
lító szervezetek. Ebbe bele lehet örülni, hogy
ez így megy ebben az országban. De idén
már készen kellene lennie.

II. világháborús emlékmű, Madocsa, 1990, Bakos Ildikóval és Börcsök Jánosnéval.

Tervünket egy falunak ajánljuk. Annak, ahol a temető melletti
utcaspiccban állt nyárfaligetet egy szépnek nem nevezhető napon
kivágták, mert kellett a fa a papírgyárnak. Most ott állnak tanácstalanul,
hogy mit kezdjenek a hellyel. A rendezési terv – mert ilyen is van –
továbbra is parknak jelöli, mert a papír makacs. És most, hogy végre
emléket állíthat a falu mindazoknak, akik innen indultak meghalni, úgy
gondoljuk, hogy lehet így is, mert bizonyos, hogy ezeket a fákat még
egyszer fejsze nem foghatja. És mert hogy a fa is embör, hát tanúskodjon
maga a Sereg arról a sokaságról, amivel kevesebb lett a falu. S a család,
aki megcsonkult, elárvult vagy „csak” hiányol – most fát ültethet szigorú
rendben, amilyen csak a katonatemetőkben van. Vezesse a Sereget az
Angyal és segítsék Arkangyalai, meg a Jelbábok, akik tanúskodhatnak
hitről, vallásról vagy végső soron pártállásról.

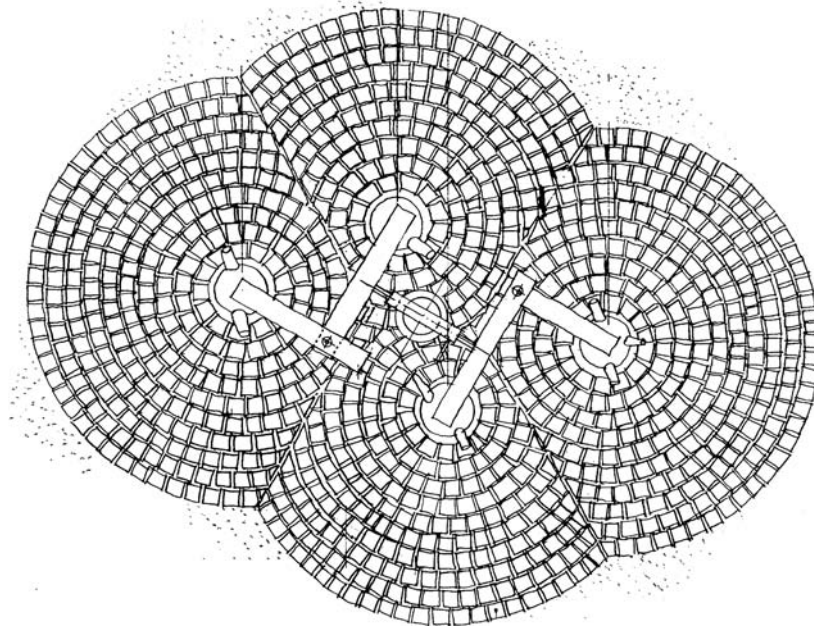
Az ember nevét a fa viseli, bele van marva a réztáb-
lába, amelyet a betontuskóra csavaroznak, vagy
vésnek a kőbe. Tudjuk, riasztó is lesz az er-
dő, mert az emlék él. És ismerve a falut,
élni is fog, amíg értelme lesz a
neveket őrizni. Ennél többre
nincs is szükség.

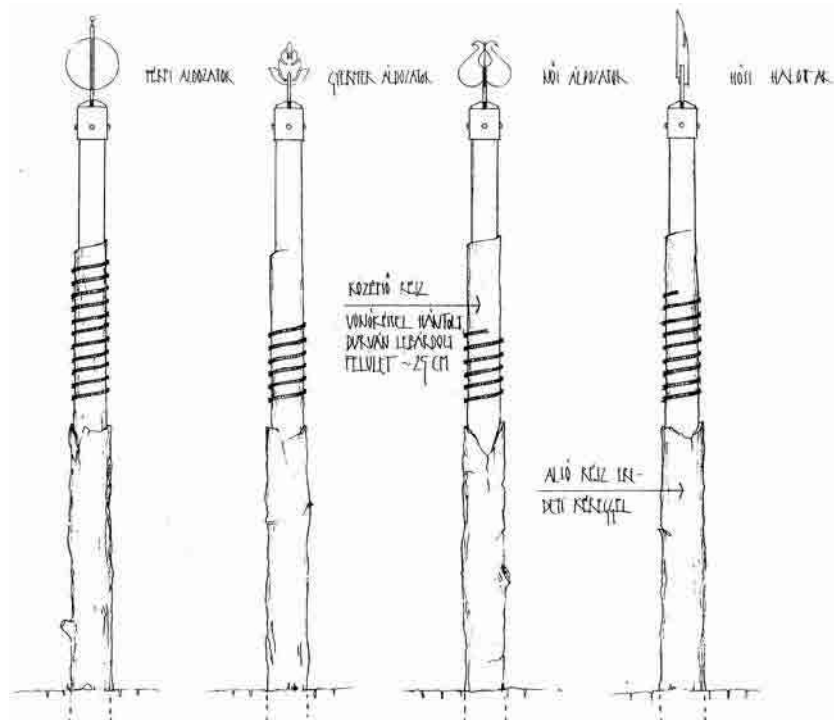

1956-os emlékharang, Vecsés, 1993

Ezt a tervet Vecsés lakóinak ajánlom.
Arra a helyre, ahonnan minden ősszel elindul a menet a temetőbe, emlékezni.
Nem tudok én még mostanra sem holmi kedvest, semlegeset gondolni erről.
Pedig akkor még gyerek voltam.
Mert kell a megbékélés. Bizonyos, hogy kell.
De ne hazudva.
Tudom, hogy tervem kegyetlenül nyers. Meg egyszerű.
És talán drága se lesz, ha már megvan a harang.
Jó volna, ha elkészülhetne, s hogy elkészülhessen, tervemet ingyenesen
ajánlom a köznek.

II. világháborús emlékmű, Vecsés, 1994
munkatárs: Pintér Balázs

Ideje van a születésnek, és ideje van a halálnak.
Ideje van a felejtésnek, és ideje van az emlékezésnek.

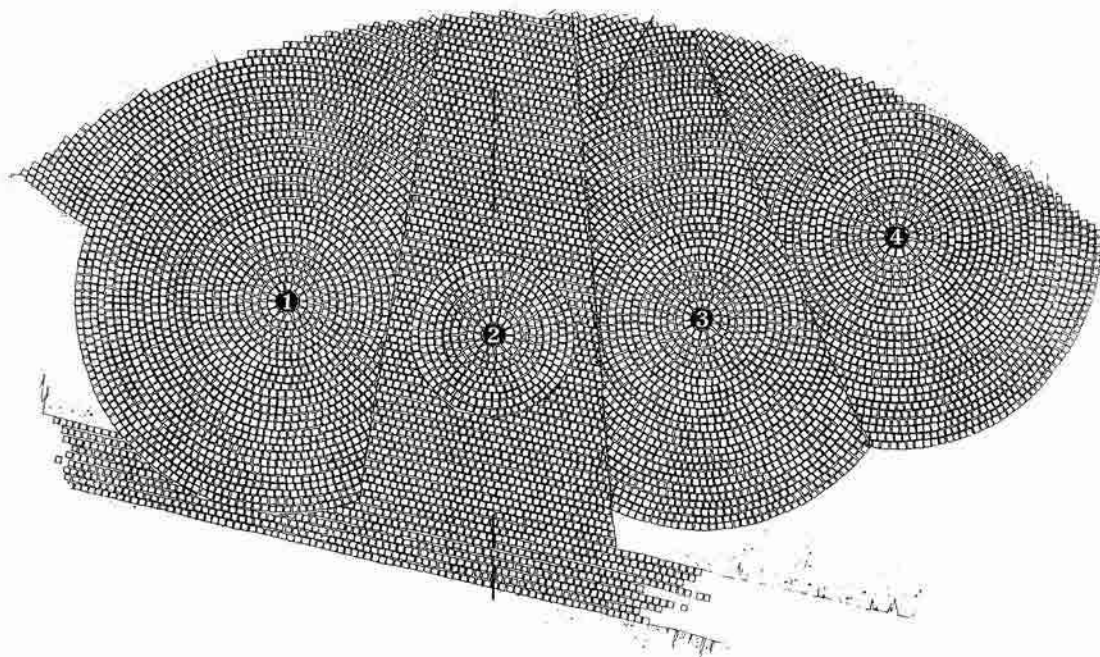
Helye is van.

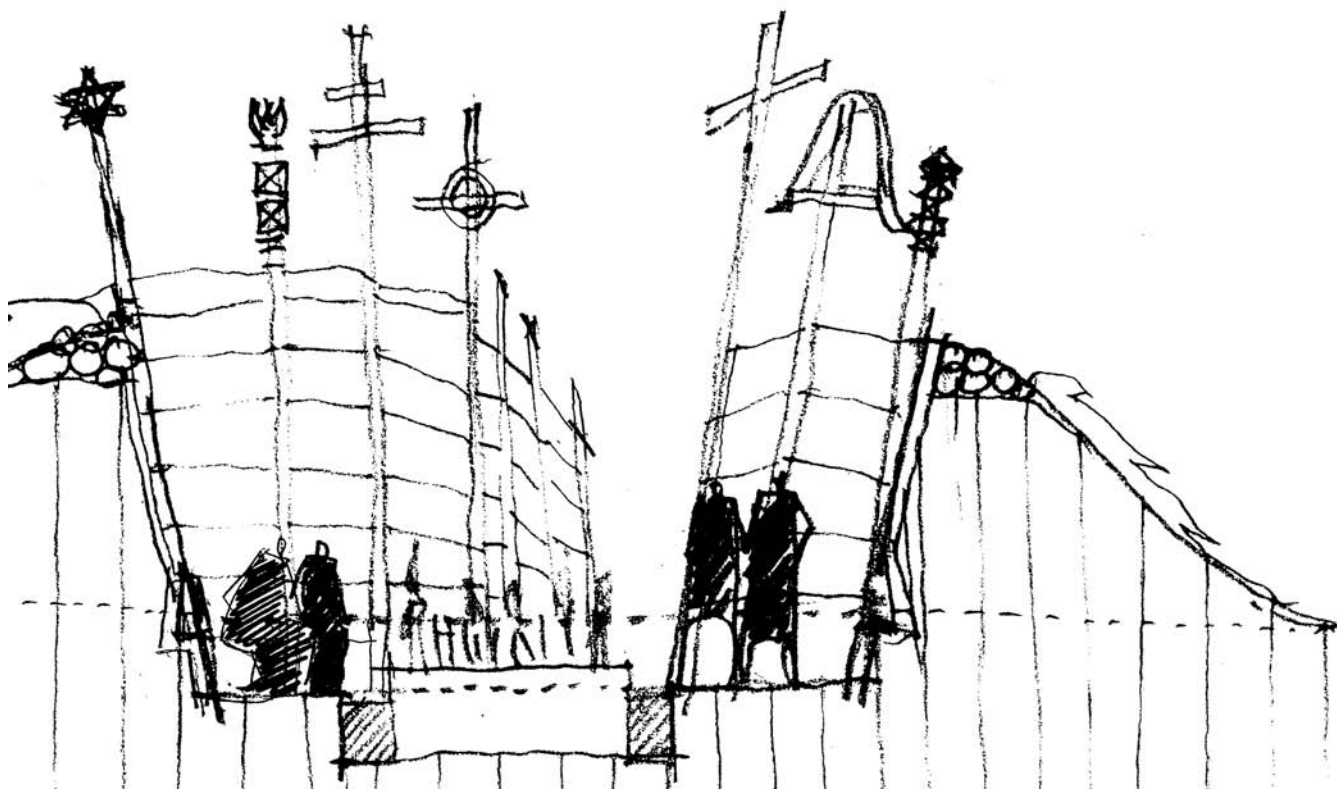
Ami persze fogódzó, mert könnyebb az emlékezés, ha helyhez kötött.

Miközben tudva tudjuk, hogy ez itt *csak* jel. Jele a volt-nak.

Tervünk szerint legyen ez helye ama nyocvanhat ember emlékezetének,
akik valahonnan innen indultak.

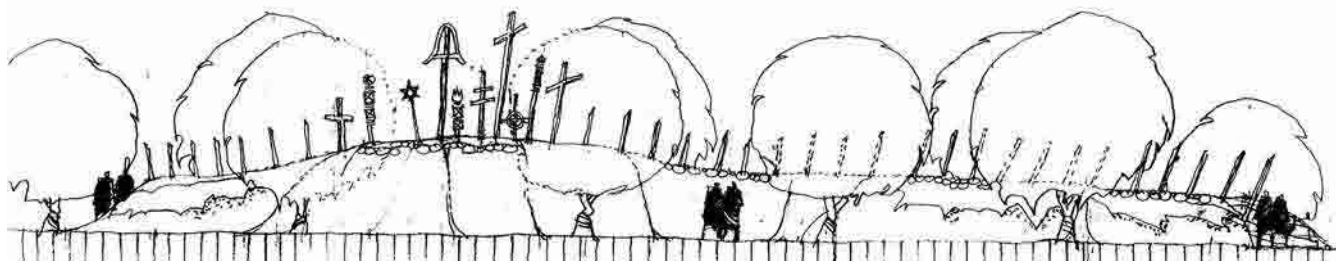
S ha szól a harang a jelük fölé magasodó toronyban, gondoljunk arra,
hogy az kicsit mindig értük is szól.

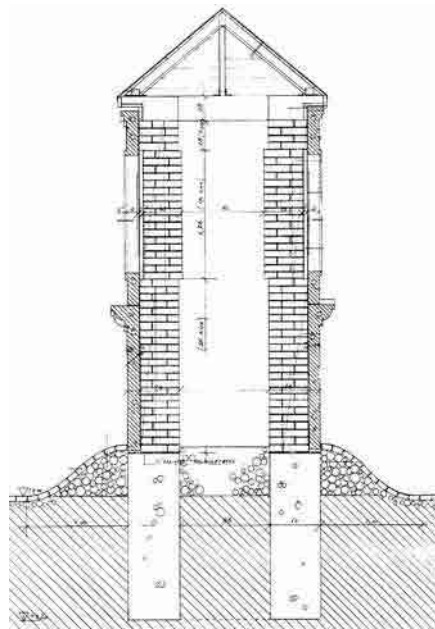

II. világháborús emlékmű, Alsónémedi, 1995

Miközben tervemet készítettem,
 azon tépelődtem,
 hogy ki is az áldozat.
 Az-e, aki hadba hajtva, aknatépve,
 az-e, aki röptetörten, földbe fúródva,
 az-e, aki elhurcolva, vagontömbbé fagyva,
 az-e, aki tejért lopózva, repesztalálva végezte?
 Vagy az, aki erről a hírt hallotta,
 aki a tábori lapot átvette,
 aki csak párnájába zokoghatta,
 aki el se temethette,
 aki már csak hiányolta,
 aki meg sem ismerhette azokat,
 akiknek most végre emléket állíthat a falu,
 magára ismerve, hazatalálva,
 mert annak a háborúnak
 Alsónémedin
 most és itt lesz vége.

1956-os emlékmű, Jászberény, 1997
Sisa Bélával
munkatársak: Révai Attila, Czégány Sándor

Az álarcok csak ideig valók.
Előbb-utóbb leesnek, lemállnak, elenyésznek. Vagy letépik őket.
Mint a hazugság. Az se tűrhető sokáig.
S attól nem válik igazzá, hogy szuronyok őrzik, vagy hóhérkötelek.
A rendíthetetlen, a szilárd, a hófehér hit és a tartás ott kell álljon
mindenek mögött, ha tartjuk még magunkat valamire,
ha fontos még nekünk a múlt, hogy a szemébe nézhessünk a jövőnek.
És ehhez segítségül hívtuk előképként a kőképet.
A ritka kincset, amiből már csak néhány áll, de áll.
Legyen ezáltal belőlük még egy, mostani,
berényi,
és szintén igazi.

HUSZADIK SZÁZADI DOKUMENTUMOK

BEVEZETŐ A ZÖLDEK ALAPPROGRAMJÁHOZ

Századunk Európájában bizonyos ciklikussággal jelentkeztek a társadalmi változásokra irányuló mozgalmak Keleten és Nyugaton egyaránt. A társadalmi organizmus hármas tagozódásának eszméjét felfedezője, Rudolf Steiner eloször 1917-ben hozta nyilvánosságra. Ez az új szociális eszme azóta több alkalommal próbált áttörést elérni (lásd *ORSZÁGÉPÍTŐ* 90/2, 96/2, 96/4 és 97/1) mindezidáig sikertelenül. A békeszerződések tragikus következményeként megosztott Európa keleti felén az 1956-os magyar forradalom ösztönös és elementáris erővel rugaszkodott a kor követelte eszmények – a szellemi szabadság, a szociális igazságosság és a jog előtti egyenlőség felé. A forradalom leverése egész Európát megrázkódtatta.

12 év múltán, 1968-ban Európa keleti és nyugati felén egyszerre indultak mozgások. A Prágai Tavasz nem a kapitalizmusért, hanem az *emberarcú szocializmusért* küzdött, a „baráti” (köztük magyar) tankok megérkeztéig. A nyugat-európai diákmozgalmak az oktatás szabadságáért és a *felnöttek társadalma*, a fogyasztás uralma ellen léptek fel. A vízgyűk és gumibotok által elhallgattatott diákság egy része az anarchizmusban folytatta tevékenységét. Az erőszakot elvető anarchisták maroknyi csoportját a később megjelent, az erőszakot nyíltan föl vállaló csoportok (RAF) révén kompromittálták. A Baader-Meinhof csoport tagjainak a Stuttgart-Stammheim börtönben történt, a hivatalos szervek által öngyilkoságnak feltüntetett, mindezidáig kivizsgálatlan esete Németország lelkiismeretének máig hordozott és meggyónatlan foltja (lásd: Nemes János: *Terroristák az NSZK-ban*). Rudi Dutschke 1968-as diákvezért a nyílt utcán, kezében egy Steiner-művel érte egy merénylet golyója (Dutschke 1979 Szentestéjén hunyt el, a merénylet késői következményeként. Lásd: Rappmann: *Beuys, Dutschke, Schilinski, Schmundt*, valamint Heinrich Böll: *Kegyelmet kér-e Ulrike Meinhof? – A nyolcadik parancsolat* című kötetében).

Az 1968-as generáció a 70-es években a békemozgalmak és alternatív csoportok köreiben élt tovább. Az ökológiai krízishelyzet és a vele párhuzamosan a Római Klub által 1972-ben megjelentetett *A növekedés határai* c. könyv váltotta ki a különböző környezetvédő és atomerő-ellenes csoportok megjelenését. A sok irányzat az évtized vége felé közös mozgalommá alakult. (Lásd: Szabó Máté: *Zöldek, alternatívok, környezetvédők*.)

1968 után újabb 12 év elteltével keleten a Szolidaritás mozgalma, nyugaton a Zöldek jelentek meg. A szövetségi pártként 1980-ban megalakult, konglomerátumszerű képződmény színrelépésekor a mozgalom középponti áramlata volt a Joseph Beuys részvételével működő *Harmadik Út Akció*, melyet részben a Prágai Tavasz emigráns reformközgazdászai, Löbl, Schilinski, Schmundt, Ota Šik és antropozófusok (W. Heidt) által alapított Achbergi Kör (lásd: Adriani, Konnertz és Thomas: *Beuys*) hozott létre. A mozga-

lom az alábbiakban ismertetett programot megkísérelte bevinni a politikába. Az új és rendkívüli hatást kiváltó mozgalom fő alakja Beuyson kívül Heinrich Böll (1974-ben Beuys és Böll alapította a *Freie Internationale Universität für Kerativität und Interdisziplinäre Forschung*-ot, melynek célja a szociális organizmusról szóló *megalapozott képzetek* nyilvánossággal való megismertetése volt) és Petra Kelly voltak. A Zöldek sok eredményük ellenére sem tudtak áttörést elérni, a politika korrumpálta mozgalmukat, szokványos párttá váltak. Beuys kilépett, Petra Kellyt fundamentalistának bélyegezték, és helyettük a *reális zöldek* beszéltek. Böll és Beuys halála után Petra Kelly élettársával, a leszereléspárti volt Bundeswehr-tábornok, szintén fundamentalista Bastian Gerddel együtt máig tisztázatlan okokból öngyilkoságot követett el. A Harmadik Út gondolata egy időre elaludt.

Az 1989-es Kelet-Európai változások hoztak újabb esélyeket a nyugati parlamentáris demokrácia megújítására a fórumok, kerekasztalok létrejöttével. A Nyugatról jól előkészített menetrend szerint azonban a fogyasztói lét mézes-madzaga hatásosnak bizonyult, a volt szocialista tábor polgárai a kapitalizmus *kisebbit rosszát* választották a zavarosnak ítélt és asztról lesöpört reformgondolatok helyett (lásd: Liska Tibor), a Harmadik Utat komolytalan utópiaként kezelték. A Nyugat nem reagált Gorbacsov kijelentésére, miszerint *a Nyugatnak is szüksége van a peresztrojkára*. A mozgások után újabb csend következett, melyben a régi formák egyre szélsőségesebb módon jelentkeznek. Kelet-Európa lassan ébredszik kábulatából, miközben egy új totalitarizmus bontakozik. Az ezredvég közeledtével Kelet-Európában két fő probléma kezd elviselhetetlenné fokozódni: a szociális kérdés és a világméretű pénzpiac luftballonja. A média szuggesztiója és a szórakoztatóipar a szociális kérdések okozta frusztrációt még sikeresen nyomja el, a pénzvilág válságtünetei nehezebben takarhatók el. A különböző reformok tüneti kezelése mellett a fő kérdés, a pénz szerepének megváltoztatása még nem vetődött fel.

A mai magyarországi helyzet sok tekintetben kezd hasonlítani arra a hangulatra, mely az 1968-as diákmozgalmakat kiváltotta, vagy a 70-es évek politikától és pártoktól való csömörére, mely a Zöldek megjelenését megelőzte.

Ez az elfelejtett dokumentum ezért mai állapotunk megértéséhez kíván adalékul szolgálni új gondolatokat provokálva.

Ertsey Attila

Heinrich Böll, Petra Kelly és Joseph Beuys (1983)

A ZÖLDEK ALAPPROGRAMJA

1980

A Zöldek Szövetségi Pártjának alapszabálya az egység a sokféleségben elve alapján kétrészes programot rögzített. Az A fejezet a konszenzusra vonatkozó részt foglalja magában, a B fejezet a Zöldeknél fellépő áramlatok alapvető álláspontjait írja le. A következő alapprogram-tervezet a Harmadik Út Akció álláspontját ismerteti.

Bevezetés

1945-ben, a Hitler és Sztálin nevével még nem kielégítően jellemzett emberiség elleni büntett mélypontján kezdődött el az új, a gazdasági fellendülés és materiális expanzióra törekvés bővületének korszaka. Ez a korszak azonban véget ért, még akkor is, ha sokan azok közül, akik a politikai és gazdasági hatalom sebességváltóin ülnek, ezt még nem akarják elismerni.

Egyre több embert tölt el a szorongás és a jövőtől való félelem, mert néhány év óta kikerülhetetlen világossággal lépnek színre a jólét korszakának hátulütői: tömeges méretű emberi nyomor a harmadik világban, korlátlan környezetrombolás az ipari országokban, gigantikus fegyverkezési hajsza és a világ fogytán lévő nyersanyagaiért folytatott kegyetlen harc. Mindezek önmagukban és összefüggéseikben olyan veszélyt jelenítenek meg, mely az emberiség teljes kultúrájának megsemmisülését vetíti előre.

Amióta az emberiség technikailag rendelkezik a maghasítás képességével, kezében van annak a lehetősége, hogy úrrá tegye önmagát minden földi élet fölött. Ehhez a tényhez vajon szellemileg és morálisan érett-e már az emberiség? A megsemmisülés lehetőségeinek új távlatai vajon létrehoztak-e bennünk egy mélyebb viszonyt az étellel?

Ha megnézzük a régi pártok most ismét elővezetett programjait, azt kell mondanunk: sajnos nem! Ezen pártprogramok és ideológiai irányultságuk alapjaiból kiindulva a terepet a jövőben is bolygónk kifosztásának, az élet semmibe vételének, környezetünk rombolásának, az alapvető polgári jogok és a szabadság nyílt vagy burkolt leépítésének régi politikája fogja uralni.

Ezzel szembezállva jött létre néhány évvel ezelőtt az érintettek mozgalma. Többen felismerték, hogy a fejlődésnek új irányt kell vennie, amely tekintettel van az emberi méltóság és a természeti alapok feltételeinek és élettörvényeinek sérthetetlenségére. A Zöldek önmagukat e nagyméretű mozgalom részének tartják, és most a szükséges változások programjával fordulnak minden polgártársukhoz, hogy kiköveteljék a nagyobb komolysággal, nagyobb józansággal és erősebb elkötelezettséggel való részvételt a közös jövőről való közös gondolkodásban és döntésben.

Ez a program a zöld alternatíva alapvető irányát akarja felmutatni, tehát azokat a vezéreszméket kifejezni, melyeket a Zöldek politikai gondolkodása és cselekvése követ.

A gazdaságpolitikai alternatíva fő vonásai

Konkurencia helyett szolidaritás;
az élet megsemmisítése helyett az élet védelme

Mi lehet a gazdasági élet egyedüli feladata, ha a viszonyok helyesen vannak kialakítva? Nem más, mint kizárólag az emberhez méltó lét összes szükségleteinek fedezése. Ez ma még utópia? Nem, mivel már régóta olyan helyzetben vagyunk, melyet a világ összes népe el szeretne érni. A kikerülhetetlen előfeltételek mindenestre adottak ahhoz, hogy a keleti és nyugati termelési mód óriási pazarlásának véget vessünk. A politikai realizmus ma már csak a következőket jelentheti: A kapitalista és államkommunista termelési viszonyok helyére a természet erőivel és anyagaival való takarékos és életrevaló bánásmódnak, valamint a szociális kiváltságok következetes kiiktatásának és egy emberléptékű technológia megvalósításának értelmes alternatívája kell, hogy lépjen.

Mint hogy a világ nyersanyagai elég különbözőképpen vannak felosztva, és a technikai termelési lehetőségek igen különböző fejlettségi szinten állnak, egy ilyen világméretű szolidaritásra épülő gazdasági rend megvalósítása lehet az egyedüli megoldás a barbár osztozkodási háború megakadályozására.

A háborús konfliktusok, melyek magukban hordozzák az emberiség megsemmisítésének, és kiváltképp Közép-Európa nukleáris elpusztításának veszélyét, egyre valószínűbbé válnak, ha nem iktatjuk ki azt, ami manapság az egészséges fejlődést gátolja: az egyéni rendelkezési hatalom a termelési szférában és a profitra törekvő gazdasági tevékenység éppúgy útjában áll ennek a szolidaris alternatívának, mint a tervutasításos állambürokrácia. A zöld gazdaságpolitika törvénykezési kezdeményezései ezért arra fognak irányulni, hogy a termelési szférát ezektől a kényszerektől, a teljesen zabolálatlan és aránytalan növekedés okozóitól megszabadítsák, hogy ezáltal a termelők a fogyasztók szükségleteihez és az ökológiai szükségességekhez igazíthassák munkájukat. Minden egyéb csak a képességek, nyersanyagok és energiák értelmetlen pazarlása.

Egy szolidaris gazdaságban fölmerülő problémák megoldásához három alapvető nézőpontot kell figyelembe venni:

1. A természeti alapokat egészséges állapotukban kell megőrizni, mert ezek nélkül nem létezik emberhez méltó élet.
2. Az embereknek lehetőséget kell adni, hogy munkájukban szabadon kibontakoztathassák képességeiket és kezdeményezéseiket, és mint érintettek, maguk dönthessék el: mit, hogyan és hol termeljenek.
3. A tevékenykedőknek munkahelyük iránt felelősséggel kell bírniuk és ezt át kell ruházniuk a vállalkozás vezetésére alkalmas egyénekre, hogy azok funkciójukat demokratikusan betölthessék.

A gazdaságot továbbra is a *munka* (szakszervezet) és a *tőke* (tulajdonosok, vállalkozók) erőösszemérő színterének tekinteni és ennek megfelelően működtetni anakronisztikus mítosz (tarifához igazodó partneri kapcsolat),

mely mindig vészterhes következményekhez vezet (pl.: állandósult infláció és növekedési kényszer).

Már régóta esedékes, hogy a gazdaságot közös vállalkozásunknak tekintsük, amely minden embert ki kell, hogy elégítsen és hogy eszerint is kezeljük. Egy egészséges egyensúlyra épülő gazdaságnak kell a mai ember- és természetellenes, növekedéskényszer által vezérelt gazdaság helyére lépnie. Minden mostani törvényt, amely útjában áll ennek az átrendeződési szükségszerűségnek, ennek megfelelően meg kell változtatni. Ez azt jelenti, hogy következetesen minden kiváltságot, amelyet a keleten és nyugaton uralkodó gazdasági törvények az egyén vagy a csoportok számára biztosítanak, meg kell szüntetni.

A Zöldek gazdasági alternatívájának megvalósítása ahhoz vezet, hogy a munka minden tevékeny résztvevője, aki teljesítményt nyújt, azonos jogokat élvez annak ellenére, hogy az emberek nem egyforma képességűek. Ebből egyenesen következik, hogy képtelenség az emberek különböző jogokkal való illette – tehát egyik oldalról mint munkaadó, a másik oldalról mint munkavállaló –, és hogy eszerint kezeljék is őket. Ennek az ellentétnek el kell tűnnie! A helyére egy szabad és demokratikusan legitimált öngazgatási rendszernek kell kerülnie, mely az összes társadalmi termelőhelyre és azok egymás közti kapcsolatára vonatkozik.

Ennek az összgazdasági öngazgatási rendnek a keretein belül a következőkre van szükségünk:

1. Közös és kollegiálisan működő tanácsadó szervezetekre, amelyek minden szempontot, mely a munkahelyeken fölmerülő feladatok kapcsán adódik, szabadon (értsd. profítékényszerrel és bürokratikus előírásoktól függetlenül) mérlegelnek.
2. A demokratikus megegyezés szerveire, amelyek minden azonos problémakörben érintettel szemben a tanácsadó szerv által kidolgozott szempontok ismeretében a szükséges szabályokat érvényesítik, amin belül az érintettek szabadon működnek.
3. Ezekre az alapokra épülhetnek aztán a szolidáris cselekvés szervei, értsd: a dolgozók közösségei (asszociációk) a termelési szférában feladatukat a fogyasztók szolgáltatásban tölthetik be.

A tanácsadás, döntéshozatal és végrehajtás hármaskörének rendszere képezi a társadalmi munkaterületek új alapszerkezetét, amely után nem csak a termelési és szolgáltatási szféra, hanem ennek megfelelően a szociális organizmus állampolitikai és kulturális szférája is kialakul. Ennek az igazságos szabad-demokratikus alaprendszernek kell felváltania a hatalomra, egoizmusra és önkényre felépített piacgazdaságot, különben az csak azért, hogy az önmaga által okozott problémákat leküzdje, a saját kényszerpályáján mind mélyebbre ránt minket az államcentrikus tervgazdálkodásba.

Az önrendelkezési alternatíva, melyért a Zöldek kiállnak, ezzel ellentétben nem szorítja a gazdasági életet kényszerek közé. Úgy alakítja ki a feltételeket, hogy a decentralizált döntési folyamat azt tudja kifejleszteni, amit az emberek egészségesnek, szükségleteiknek és képességeiknek

megfelelőnek érzékelnek és ismernek el. Megszabadítja a dolgozók teljesítményét a haszontalanságtól és értelmetlenségtől, és a kreativitás teljes kibontakoztatására ösztönöz. Nem használja a fogyasztókat tárgynak és alkalomnak arra, hogy hatalmat, profitot és előnyöket kaparintson meg, hanem szolgálja és tudatosan és közvetlenül bevonja őket a tanácsadói funkcióba oly mértékig, amennyire ez szükséges ahhoz, hogy a termelés a valós szükségletekre irányuljon.

Természetesen ilyen feltételek mellett is lehetnek tévedések és hibás döntések. Azonban az is lehetséges, hogy amint fölismertük, kijavítsuk őket. Ez esetben nincs olyan hatalomkoncentráció – mint ami a mai helyzetet keleten és nyugaton egyaránt jellemzi – mely meg tudná ezt akadályozni.

A vállalkozások – függetlenné válván a profitérdek, a hozamkényszerek és tervelőírások nyomásától – szabad versenyben és teljesítményeiket korlátozás és hátrányok nélkül tudnák ötleteiket azon célok érdekében bevetni, melyek az ökológiai fordulattól, valamint a gazdasági élet termelésre orientált mivoltából fogyasztóorientált minőségűvé való átállása következtében adódnak. Ez többek között az alábbiakat jelenti:

1. megújuló természetes termékek feldolgozása,
2. nyersanyagok visszanyerése hulladékokból
3. lemondás azon nyersanyagokról, melyek tartósan rombolják az ökológiai egyensúlyt, valamint veszélyeztetik az életet és az egészséget,
4. intenzív természet- és tájvédelem,
5. tartós, javítható használati tárgyak gyártása,
6. az alternatív energiatermelés technikáinak kutatása, fejlesztése, mely lehetővé teszi számunkra, hogy teljesen lemondjunk az életet romboló technológiákról, mint pl. a nukleáris energia,
7. a termelés decentralizálása, tekintettel az energia- és szállítási megtakarításokra is.

Ha gazdaságunkat a jövőben ebbe az irányba alakítjuk, akkor az az emberek és egyúttal az összes élőlény javát fogja szolgálni, mindazokét, akiknek megóvása a mi feladatunk.

Az út, amelyen mi, Zöldek e cél felé haladni akarunk, a bizalom útja, az abban való bizalomé, hogy az embereket nem egy erős állam, sőt mi több, egyáltalán nem egy erős ember révén kell kényszeríteni az eddigi – tévútnak bizonyult - kurzustól való elfordulásra, hanem szabadon, saját belátás alapján fogják a szükséges fordulatot előidézni.

A pénz - és adópolitikai alternatíva főbb vonásai

A pénz monopolizálása helyett a pénz demokratizálása

Ama tévút szempontjából, melyre a modern ipari rendszerek tévedtek, a nyugati társadalmakban döntő jelentőségű az a hatalom, mely kapitalista feltételek között a pénzfolyamatokkal áll összeköttetésben. A demokráciát a pénz oldaláról kezdik ki először, eztán fajul komédiává, míg a fennálló pénzműködéshez ragaszkodunk. Ez a működés nemcsak, hogy megengedi, hanem épphogy megalapozza

azokat az uralmi és kizsákmányolási viszonyokat, melyek közt az embereknek és a természet teljességének szenvednie kell.

A pénzügyek a kapitalista gazdaságba oly módon tagozódtak be, hogy kívül állnak mindenfajta demokratikus kontrollon. Ez pedig azt jelenti, hogy ma arról, hogy mit, hogyan és hol termelnek (vagyis a munkáról) kizárólag azok döntenek, akiknek kezében a pénz koncentrálódik.

Nyilvánvaló ellentmondás tehát, hogy a pénz feletti hatalom szabja meg a fejlődés irányát, és nem az Egész életfeltételeibe való belátás. Ez azt jelenti, hogy ma minden egyes esetben csak akkor folyik termelés, ha a pénz is rendelkezésre áll. És miért? A pénz, a befolyás és a hatalom szaporítása végett, mely éppen a pénz feletti rendelkezés hatalmához van kötve. És ez a pénz univerzális csereeszközként szolgál, nem téve különbséget aközött, hogy azt emberi munka, természeti kincsek, termelőhelyek vagy fogyasztási javak birtokbavételére használják.

A mai pénzfunkció e különbségtételre képtelen mivolta anakronizmus, mely mindenfajta (társadalmi) rend egyre súlyosabb zavaraihoz vezet. A dolog lényege szerint alapvető különbség áll fenn a termelői és a fogyasztói szféra közt, és ezért a – mindkét szférát érintő – pénzfunkciók közt különbségtételre van szükség.

Szakszerű az volna, ha a pénz akkor rendelkezne birtoklás-jelleggel és ezáltal egyszerre tulajdont megalapozó funkcióval, amidőn fogyasztói értékekre, használati javakra vonatkoztatják. Az azonban messzemenően szakszerűtlen, hogy a pénzt csereeszköz minőségében a gazdasági élet munkával kapcsolatos területén hagyjuk működni. Ennek természetszerűleg az egész szociális organizmus funkciózavaraihoz kell vezetnie: a termelés szférájában a pénz cserefunkciója mindig hatalmat, az emberi méltóság sérelmét és a természettel való visszaélést eredményez. A kamat- és profitelv szociális igazságosság helyett a tulajdon hatalmát és a tőkék versengését eredményezi. Értelmes emberi célokért végzett szolidáris együttműködés helyett elidegenítő hatású munka és olyan bérvizonyok jelennek meg, melyek a munkát áruvá teszik. Az élet védelmének és tiszteletének kibontakozása helyett profitérdek következtében föllépő ökológiai válság jelentkezik. A Zöld Alternatíva abból a belátásból indul ki, hogy a társadalom termelési szféráján belüli pénzfolyamatok létüket egy kizárólag közhasznú, nyilvános jogi funkciónak köszönhetik. Ebből az alábbiak következnek:

1. az emberi munkát többé nem lehet megvásárolni; fizetni csak a társadalmi igazságosság szempontjai szerinti emberi méltóságnak megfelelő jövedelemhez való jog megvalósításáért fognak: ez jelenti az emberhez méltatlan bérvizonyok meghaladását;
2. a földet és a termelőeszközöket nem lehet többé eladni vagy örökölni; a vállalkozók egymás számára nyújtott teljesítményét a fogyasztói javak ára finanszírozza anélkül, hogy tulajdonjogra szükség volna; a termelőüzemek a felhasználó céljait szolgálják, azt az ott dolgozók bizalmasaként igazgatják: ez jelenti a tulajdon hatalmának meghaladását;
3. végső soron többé nem lehetséges semmi hivatkozási alap a természet életszabályainak semmibe vételére, mi-

vel semmi gazdasági előny nem származik a termelésen belüli magántulajdonból, sem önálló jövedelemhez, sem pedig beruházáshoz való jog; ez jelenti a profitelv meghaladását.

Hogyan érhetjük el a pénz egészséges funkcionálását, amely nem mutat keringési zavarokat (mint az államkommunista rendszerekben), és nem vezet fékezhetetlen rákos burjánzásokhoz (mint a kapitalizmusban)?

Egy alternatív pénzrend alap gondolata – amit a Zöldek képviselnek – abban áll, hogy a pénzteremtésnek az értékteremtésre kell irányulnia. Ez a következőket jelenti: ha az emberek együttesen, szabad iniciatívájuk és saját belátásuk alapján a társadalom szükségletei szerint kívánnak tevékenykedni, a bankok, mint a pénzfolyamat alakításának közjogi szervei, kötelesek a pénzt ehhez rendelkezésre bocsátani. Ezt a jogi értelemben bizonyos módon mindig újonnan teremtett pénzt a dolgozók által termelt javak fedik le. A központi banknak a bankok azon feladatát, hogy a vállalkozók részére a szükséges termelési hitelt rendelkezésre bocsássák, öszgazdasági szinten kell koordinálnia. A termelési pénz hitelintézeteken keresztül történő rendelkezésre bocsátása ilyenformán már nem privát, nyereségorientált, kommerciális teljesítmény, mely a termelőeszközök és emberi munkaerő feletti tulajdon- és rendelkezési jogokhoz vezet, hanem ezt nyilvános jellegének megfelelően, egy mindenkor az egész társadalmat szolgáló közhasznú feladatként kell értelmezni. Egy új banktörvénynek ezekkel a követelményekkel kell számolnia.

Egy központi bank általi pénzteremtésen nyugvó pénzrendszer természetéből következik, hogy a pénz értékének megőrzése érdekében a pénzkörforgást szabályozni kell. A Zöld Alternatíva ezt azzal az egyszerű intézkedéssel kívánja elérni, hogy a vállalkozók kötelesek legyenek a rendelkezésükre bocsátott termelési pénzt visszafizetni. Mivel ez minden vállalkozásra egyaránt érvényes, ebből következik annak szükségszerűsége, hogy az árképzésbe kalkulált felesleget azokhoz a vállalkozásokhoz továbbvezessük, melyek – pl. iskolák, természetvédelem, stb. – demokratikus megállapodások alapján ár nélkül adják a társadalomnak teljesítményüket. Ezáltal a fogyasztás fejlődése, másrésről a termelés fejlődése közti rosszhiszeműségek kizártak. Ha ezt már elértük, akkor lehet a gazdaság dinamikus egyensúlyáról beszélni, melyben a pénz stabil. Inflációs tendenciák ilyen pénzpoltikai előfeltételek mellett csak közgazdasági kapcsolatokkal összefüggésben adódhatnak (importált infláció).

A fent leírt szabályok révén az egész adórendszer radikálisan egyszerűsíthető. Az adóknak csupán az a funkciójuk, hogy a társadalom azon munkaterületeit szubvencionálják, melyek teljesítményeiket (lásd fent) a fogyasztók számára törvényi rendelkezések folytán ár vagy költségterítés nélkül adják (pl. természet- és tájvédelem, iskolák és egyetemek, út- és vasútépítés, a biogazdálkodás támogatása, egészségügy stb.). Ez lehetővé teszi, hogy minden adót közvetlenül a felhasználásához emelhessünk át, tehát a megélhetéshez kössük, ne a munkateljesítményhez; így meg lehet szüntetni a jövedelemadót, és vele együtt a mai bürokrácia jelentékeny részét is.

Az adó- és pénzügyi dzsungelbe vágott ilyen irtás az állami szféra kompetenciáinak súlyos korlátozását eredményezi a társadalmi öngazgatás és a demokratikus részvétel javára.

A szociálpolitikai alternatíva alapvonásai

Alamizsnaosztás és irgalmasság helyett egzisztenciális biztonság

A gazdaság-, a pénzügy- és az adópolitika átállítása új szabályozást tesz lehetővé a jövedelemhez és munkához való jogokat illetően. Ezek a Zöldek szociálpolitikájának alapjai.

A jövedelmet elemi emberi jognak kell tekinteni, ez általános előfeltétel. A termelési lehetőségeink elég fejlettek ahhoz, hogy ezzel a joggal minden egyes ember élhessen. Annál is inkább, mivel a mai össztermelésnek mindössze egyharmada fedezi valódi szükségleteinket. Minden felhasznált teljesítmény, nyersanyag és energia kétharmadát értelmetlenül használják föl – reklám, pazarlás, előreprogramozott elhasználódás, valamint a kamatok és kamatoskamatok terhei révén. Ha belegondolunk abba, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban ma is minden egyes ember – teljesítményétől függetlenül – legalább a létminimumnak megfelelő jövedelemmel rendelkezik (pl. szociális támogatás, munkanélküli segély, anyasági segély, családi pótlék, bérek, stb.), akkor már nem tűnik utópisztikusnak a követelésünk: olyan alapjövedelmet, mely minden embernek minden élethelyzetben, teljesítőképeségétől függetlenül megfelelő táplálkozást, öltözködést, lakhatást, oktatást és betegség esetén, valamint öregkorára gondoskodást biztosít. Az alapjövedelem előfeltétele egy másik jogkövetelésnek: a gazdaság teljes területén gyakorolható, önmagának felelős és önálló közreműködés alapjogának.

Ezzel megszüntetjük azt a méltatlan helyzetet, hogy az ember kénytelen magát munkabérért eladni és közben képtelen saját életének értelmére rákérdezni.

A jövedelem biztonsága valamint az *önmagának felelős munkavégzés* jogának hatására

1. megszűnik a munkanélküliség és megszűnnek a kiváltságok,
2. a munka- és jogviszonyokból eredően nem történhet meg többé a nők és a vendégmunkások foglalkozásuk gyakorlása során vagy magánéletükben történő kizsákmányolása,
3. a gyermeknevelés és gyermekgondozás az anyagilag független, egyenjogú személyek közti valódi partnerkapcsolaton alapulhat házasságban, családban vagy más életközösségekben egyaránt,
4. és az öregek nem lesznek elhasznált gépek módjára a szociális otthonok gettóinak vakvágányra lökve, hanem tapasztalatokban gazdag életük alkonyát a fiatalabb nemzedékek számára hasznosan, és koruknak megfelelően tölthetik.

Mind a munka mértékét s a jövedelem szintjét általánosságban – tehát össz társadalmilag és külön-külön is – tehát a mindenkori munkahelyi közösségek révén – demokratikus megegyezés során kell megállapítani.

A kultúrpolitikai alternatíva alapvonásai

Irányítottág helyett szabadság

A kultúra minden területén – a nevelésben, iskolákban, tudományban, művészetben és vallásban, a szakképzésben és az információs szféra minden ágában – az ember szellemi perspektívájából származó minden impulzus szabad kibontakoztatása a cél.

A hitelintézeteknek – az a kötelezettségük, hogy a kulturális intézmények működéséhez szükséges pénzt (a jövedelmekre és beruházásokra) rendelkezésre bocsássák, mielőtt az erre irányuló tevékenység megkezdéséhez szükséges, anélkül azonban, hogy ezen intézmények tevékenységét befolyásolni kívánná, ahogyan az ma az állami adópolitikán keresztül megtörténik. Ily módon a kulturális vállalkozásoknak joguk volna, hogy saját feladataiknak megfelelő öngazgató struktúrát fejlesszenek ki.

A gazdasági és állami gyámkodástól megszabadított tudomány az erejét azokra a feladatokra fordíthatja, melyeket a társadalom állított eléjük, és kutatási eredményeit cenzúrázatlanul a széles nyilvánosság és a mindenkori tanácsadó testületek rendelkezésére bocsáthatja.

Az oktatás és a nevelés ilyen feltételek mellett teljesen az egyéni adottságok és képességek fejlesztésére irányul, és nem – mint ma még – a gazdaság és az állam által támasztott követelmények kielégítésére. A gazdaság és az állam úgy kell, hogy fejlődjön, ahogyan az emberi impulzusokból, a morális fantáziából és az individuális kreativitásból adódik – és nem fordítva.

Az állami- politikai alternatíva alapvonásai

Az állam zsugorítása a társadalom államosítása helyett

Míg a már leírt alapvető újítások révén szinte minden mai ökológiai, közgazdasági kulturális és szociális kár okait felszámoltuk, az állami-politikai területre olyan teendők maradtak, mint a nyilvános rend fenntartása, a nyilvános ügyek igazgatása és a demokratikus törvénykezés bonyolítása valamint a törvények betartásának ellenőrzése.

Tendenciáját tekintve minden államit – amennyire lehetséges – le kell bontani a mindenkori gazdasági és kulturális iniciatívák javára.

Két alapvető intézkedés által lehet a fejlődést a kívánt irányba terelni:

1. Ki kell szélesíteni a gazdasági, szociális, kulturális és ökológiai adottságokra vonatkozó alapvető emberi jogokat.
2. Csökkenteni kell az állam kompetenciáját és világosan meghatározni korlátait: nem több, inkább kevesebb államot.

E kettő elválaszthatatlan egymástól. Ha csak államtalanításról beszélnek a gazdaság és kultúra területén érvényesítendő átfogó és demokratikus jogok egyidejű követelése nélkül nyilvánvaló, hogy csak az emberek teljes mértékű, a gazdaság erőinek való kiszolgáltatásáról van szó.

A Zöldek az alapvető jogok kiterjesztéséből kiindulva mindenfajta kiváltság maradéktalan felszámolását akarják. A valódi egyenjogúság (a jog előtti egyenlőség) megvaló-

sítása az emberek közt az egyetlen feladat, mely a demokratikus állam dolga. Ha az állam tisztán jogállam, akkor a gazdaság és a kultúra saját feladatainak legmegfelelőbb formában tudna nemzeti és nemzetek feletti önigazgatást kifejleszteni.

Az alapvető változás magától értetődően hatással lesz a nemzetközi kapcsolatokra is. Nem áll szándékunkban a gazdasági hatalom és a katonai erő által a figyelmet magunkra vonni, de olyan politikai viszonyokat szeretnénk, hogy minden ember esélyt kapjon az önálló emberi létezéshez. Ez azt is jelenti, hogy a Zöldek kompromisszum nélkül fellépnek egy igazságos világgazdasági rendért és a teljes leszerelés érdekében.

A leglényegesebb, amivel hozzá tudunk járulni egy békés, igazságos és szociális világrendhez, az a társadalmi viszonyok megformálása – ami más országokra is bátorítóan hat.

A parlamentáris alternatíva alapvonásai

Bázisdemokrácia formáldemokrácia helyett

A Zöldeket meg kell erősíteni, hogy a parlamentekben – a szövetségi gyűléstől a tartományi gyűléseken át egészen a városi és községi tanácsokig – egy a kapitalizmuson és a *létező szocializmuson* túli új politikai irány, a *harmadik út* konzekvenciáit minden részletében át lehessen gondolni, megvitatni és aztán megvalósítani.

Ez a vita új szellemi életet visz a parlamentekbe. Ez azonban nem elég. A vita már életünk alakításának központi kérdéseiről, s talán túlélésünk egyetlen esélyéről szól, ezért lehetőleg sok polgárnak aktívan és intenzíven be kell kapcsolódnia. Az együttműködés közös gondolkodást és beszélgetést előfeltételez. Ezért akarják a Zöldek összes parlamentünket a bázisdemokrácia szerveivé tenni, és ehhez sok polgártársunk támogatására van szükség.

A régi pártoknak az érintettek feje felett folytatott eddigi politikája azok terhévé vált. A privátgazdasági érdekek, a pártok, a szakszervezetek, a bürokrácia, a média, a pénzvilág és a tudomány külön-külön átláthatatlan összenemezelődése a hatalommal bírók olyan arroganciájához vezetett, hogy a polgárok társadalmi fejlődésben való demokratikus részvételét a pártokra leadott egyetlen szavazatra korlátozták. A pártokkal szemben az állítólag szuverén polgár a dolgokra befolyást gyakorolni képtelen ájultságban marad. Ez az áldemokratikus maradvány mindamellett egészen idáig úgy hatott, azt az illúziót táplálta, hogy nálunk is a nép uralkodik.

Mégis egyre több ember ismeri föl, hogy ez szemfényvesztés és hogy csak akkor keveredhetünk ki a régi politika kiúttalanságából, ha minden polgár részt vesz az alternatívák megbeszélésében és kidolgozásában. Békétlenséggel és széthúzással fognak vádolni minket, amíg a hatalomnak átengedjük az életünkről és jövőnkéről való döntés jogát. A világ népei felett gazdasági és politikai uralmat gyakorlók az emberiséget romlásba döntötték. Az egyetlen esély arra, hogy az elképzelhetetlen mérvű katasztrófát megakadályozzuk, az, ha minden nagykorú polgár aktívan beavatkozik és sorsát saját kezébe veszi.

A parlamentek arra valók, hogy e folyamatos eszme-

cseré fórumai legyenek, melyekben maga a társadalom tükröződik. Az intézményesült pártok a parlamentet ezen eredendő funkciójától megfosztották, és a legbefolyásosabb csoportok hatalmi harcának közvetítő közegévé alakították át. A Zöldek a parlamentekben gondoskodnak arról, hogy ezt a torzulást vissza lehessen alakítani. A parlamentekben a jövőben ismét minden olyan létkérdés folyamatos társadalmi eszmecseréjének kell folynia, amely törvényi szabályozást és politikai megformálást igényel, minden – a problémák szakszerű megítéléséhez szükséges – szempont figyelembe vételével.

A főbb irányokra vonatkozó döntésekkel így a nép maga fog találkozni közvetlen demokratikus egyeztetések révén: reáldemokrácia formáldemokrácia helyett.

Zárszó

Aki nem hunyja be a szemét a valóság előtt, és nem folytat stuccpolitikát, az előtt világos, hogy az életet a történelem során a legsúlyosabb katasztrófa fenyegeti; bolygónk teljes elpusztításának veszélye nap mint nap Damoklész kardjaként függ felettünk. Ezért helyezi a Zöld Alternatíva gondolati alapvetését teljes radikalizmussal erre a pontra. Csak az emberben szunnyadó valamennyi pozitív erő és képesség mobilizálása révén lehet még esélyünk a veszély elhárítására. Ezért a Zöldek számára magától értetődő, hogy az ember szellemi-lelki dimenzióit, és a vallásos és morális impulzusokat is bevonja a politikai perspektívákba. A társadalmi viszonyok teljes átformálása lesz az emberi tudat mobilizálásának gyümölcse.

(fordította Rosnyay Nóra és Ertsey Attila)

Joseph Beuys és Rudi Dutschke 1977-ben a kasseli *documenta 6*-on

Kószeghy Attila

LOKALITÁS

A lokális, a hely adottságain felnövekedve létrejövő, tükörképek nélküli, közvetlenül átélt valóság védelmére kelhetünk a globális művilág ellenében, Úgy tűnhet, a lokalitás-értékek felmagasztalása egyúttal globalizáció-ellenesség. A lokalitás-értékektől azonban idegen a másokhoz hasonlítás, viszonyítás, a hadakozás más érték-világok ellen, ami pedig az ellenségesség folytán elkerülhetetlen.

Amint sikerül a globalizáció iránt érdeklődést nem mutató szellemi erőket tiltakozókká, reménytelen ellenkísérletekkel próbálkozókká aktivizálni, a globalizáló erők megszerezték létük hiteles igazolót. Ha a közvetlenül átélhető valóság apostolai a globalizáció katasztrofális következményeiről prédikálnak, akkor azt a közvetlenül átélhető valóság szereplőjévé nemesítik. Tragikus vétség.

Még súlyosabb tévedés a tiltakozásra nem provokálhatók megbélyegzése, e védtelen lokalitással létezőknek különféle táborokba taszítása.

A lokalitással létezők *a valóság másként megérintésével, más kapcsolat-hálókkal* lehetnek e „hadi felvonulástól” kevésbé érintett térségeket, szigeteket.

Makacs következetlenségből építhetnek védőfalakat. Csak a megbízhatatlanság, kettős árulás, kémkedés-gyanú vádjaitól kísérve formálhatják szellemi létüket. Nem lehetnek próféták, akik nyelveken szólnak. *Nem lehetnek érthetőek.* Ha a globalizáló vagy a lokalitás-védő segítők közös nyelvezetével értelmezhető lennének megnyilatkozásaik, akkor egy általuk nem kezdeményezett vita szereplőivé degradálódhatnának, a tiltakozók körébe sodródhatnának.

A globalizáló törekvések a felbomló világképek töredékei közötti réseket kitöltve ál-egységet konstruálnak. *A lehető legtávolabb állnak attól, hogy új világrendek kikísérletezésére esély adjanak.* De pszeudo-kísérletekre igen nagy szükségük van. A Nagy Megújulások boszorkánykonyháival, ahol mindenkor már-már sikerül minden problémát megoldó gyógyírt kotyvasztani.

A lokalitással létezők világa ugyanabban a valóságban áll, amelyben a globalizáció hívei és őket igazoló ellenfeleik közötti hadijáték folyik. A lokalitással létezők e valóságot megtapasztalva nem gondolnak ki jobb világ-szabályokat, csak nem-globalizálható, mert helyhez, időhöz, nyelvhez kötött szokás-világokat, szekta-körök nélkül, megnevezések nélkül. Az ide-oda futkározó tőkebefektetők és újságírók létformájával nem foglalkoznak. Nem állítják szembe az otthonlétet az útonléttel, az útra kerülést a megérkezéssel. Nem tiltakoznak a sablonok ellen. Világgraszoló sablonrendszerek konstruálásával sem foglalkoznak. Saját egyszerűségük, nagyszerűségük nem a tömegesen előforduló sablonos jelenségek ellenében létezik, hanem a sablonos jelenségek sajátos *folyamatos* egybekonstruálásában.

Nem alkalmi átmontázsolásokban, de nem is egy minden lét-oldalt átfogó sablon-rendszer meszes vázát át-át törve.

A tartós emberi kapcsolatokat megtartó lehatárolások léte, az elzárkózás lehetősége, a kapuk és átjárók szélességének mértéken tartása itt létkérdés. Mivel apró mozzanatok szinte végtelen sokasága tekintetében különbözők az egyes szerepek, a szereplők nem kicserélhetők. A szereplők többnyire korábbi szereplők helyére lépnek, e helyekre készülve tartalék- és pót-szereposztásban működhettek. Sajátos ideiglenesség érzékelhető a szerepek jelentős hányadában, amely nem a választhatósággal és nem a leválthatósággal kapcsolatos.

A lokalizáló a választás áldemokratizmusától eltérően *az elszigeteléssel kizárás és elfogadással integrálás* mechanizmusát működteti. Mivel e mechanizmusok ugyanabban a közegben kell működjenek, amelyekben a kulturált választási játékként megjelenített, versengéssé stilizált ellenségessé zajlik, *a lokalitással létezők elszigetelő finomsztruktúrái intézményes polgári demokrácia színtereitől távol maradván épülnek ki.*

Lokalitás és közösség

A lokalitás fogalom a későlatin *localitas* leszármazottja. Ma az a jelentés-oldala hangsúlyos, amely szerint a lokalitás az el nem cserélhető, mesterségesen elő nem állítható létéhelyszínek értékeinek megtestesülése.

Az emberi társadalmak legközpontibb élményét saját létezésük egyszeri, adott helyen meg nem ismételtető történései adják, és e történések egyszerűségének feltétlenül részese a helyszín egyszerűsége. Az egyes emberi életek egyszerűsége és annak értelmező keretei, a helyi – pl. települési – közösségek egyaránt a lokalitás létrehozói, megtartói, és viszont: a lokalitás mint közösségmegtartó jelenhet meg. Az a tapasztalat, hogy térben vándorló stabil közösségek létezhetnek, arra a lehetőségre utal, hogy kialakulhatnak „hordozható” lokalitások is (Raymond Plant: *Community and Ideology*, 1974).

A lokalitás hordozó közegének jellemzői a körülhatárolás és a belső tagolások esetlegességei, a variáció-gazdagság, a közbenső fokozatok nélküli, kontrasztos centralizáltság hiánya, a radikális változtató akciók kerülése. Olyan jellegek és aktivitások, amelyek *a helyhez kötöttségénél is hangsúlyosabbá teszik az egyénieskedés korlátozását, élesen tagolt alá-fölérendelések hiányában a bizalom jelentőségét,* és további olyan mozzanatokat, amelyeket a közösségi létezés ismerveiként tartunk számon. A Roland Warren szerint (*Towards Reformulation of Community Theory*, 1957) a közösségek működése során nélkülözhetetlen funkciók köréből a lokalitás szerves tartozéka:

- szocializáció, a közösségi értékek átörökítése, amely törvényhozó folyamatok és bizonyos értékek, normák körét legitimmé avató „megszokások” révén bontakozik ki.

- a létbiztonság-erősítő kölcsönös támogatás, erőkoncentráció

- a reális és szimbolikus cserekapcsolatokban a szocializált „játékszabályok” alkalmazása

- a közösségi értékek betarttatása, a legitimitásukat vesztett értékek tekintetében a módosult értékrendre szocializáló folyamat.

Lokalitás és regionális tervezés

A regionalizáló tervezés hagyományos magyarázat-máza: a központosított tervezés csődje a társadalom-tervezők figyelmét a lokális energiák mozgósításának lehetőségei felé terelte. De lehet racionalitása annak a megközelítésnek is, amely szerint a regionalizáló tervezés a multinacionális és interregionális gazdasági szereplők díszlete, amely kullissza mögött a „kezelhetetlen” helyi különbségeket, az egyediséget feloldják.

Az 1991-es hágai miniszteri találkozón elfogadott *Európa 2000* dokumentum munkaprogramja szerint a „multinacionálisok” döntő szerepet játszanak a régiók fejlődési kilátásai tekintetében. A beruházási döntések regionális befolyásolását és letelepítésük feltételeinek vizsgálatát szükségesnek ítélik, tekintettel arra, hogy a multik üzemeiket a régiók elhagyásával az EU keretein kívülre helyezhetik. *A lokalitások tekintetbevétele még harmadrendű programként sem merült fel.* (Egon Siebeck, *Die europäische Dimension der Raumordnung aus der Sicht der EG-Kommission*, 1993)

A regionális tervezés hangsúlyossá válása a gazdasági globalizálódással összefügg. A tervezők részéről tudatos lokalitás-feloldó törekvések feltételezése azonban a globalizáló törekvésekkel összefüggésben indokolatlan. A regionalitás romantikus képlete, a lelki, szellemi, eszmei kulturális tradíciók felértékelésével nem alkot hamis díszletet. Nyomokban ha megjelenik a regionalizáló tervezés és politika gazdaság-centrikus megnyilatkozásai mentén.

A kulturális folyamatok „regionalizálása” az EU területfejlesztési elv-készlete szerint – a hazai területfejlesztési törvénybe is átvéve – a társadalmi és gazdasági vonatkozásokkal egyenrangúan lényeges, de *a lokális, nemzeti és európai kultúra-képletek homályossága*, a rosszemlékű *kulturkampf*-ok – a források hiányától függetlenül is – okot adnak a tartózkodó program-alkotásra.

A térségi képzési, tervezési vagy gazdaságfejlesztő programokhoz, pályázati procedúrákhoz kultúra-alakító „viselkedési szabályok” társulnak. *Mind a fejlesztési, mind a rendezési tervezési folyamatok mentén sűrűlődések alakulnak ki a helyi viselkedéskultúra és a centralizált regionalizálás viselkedési-aktivitási formái között.*

A vélt vagy valós megoldandók, azok térségekre absztrahálása, a rendelkezésre álló források elosztási szempontja és e szempontok érvényesülésének megítélési módja, a feketegazdaság-háttér és elsősorban a globalizálódott tőkepiac önszabályozás-gyengesége, a lét- és presztízs-bizonytalansághoz kapcsolódó túlbiztosítás, tartalékolás kultúrája mellett a hely – mint letaposható, cserbenhagyható, tematikus parkká díszíthető, tehetetlen, védhetetlen jelenség – leértékelésének kultúrája jelenik meg...

Lokalitás-kímélő tervezés

A tervezhetőség korlátai a lokalitások megóvása tekintetében *a tervezés önkorlátozásában állnak*. Folyamatos önkorlátozásban, nem véletlenszerűen, nem is valamely bevált sablonos eljárásrend torzulásaihoz kapcsolódó, vállaltan ügyetlen, érdektelenséget kiváltó tervezési módban. A „tervezni márpedig kell, és jól kell” szorongásos fontoskodásba ragadva a lokalitás-igényre rájátszó tematikus parkok kikerülhetetlen, folytonossá váló ál-világában *a lokalitást menteni vágyó tervezés lokalitás-imitációkat létesít.*

Lukovich Tamás (*A posztmodern kor városépítészetének kihívása*, 1997) szerint *az uniformizált, nagy sorozatban előállított fogyasztási cikkek kínálatáról egyre több szektorban (például gépjármű, bútort, ruházat) átvevődik a hangsúly az egyedi, szinte személyre szabott igények kielégítésére. A változatos stílusok, vagyis a különbségek ilyen fajta komputerezálását, illetve megsokszorozását az automatizált tömegtermelés és a kifinomult piacutatás teszi lehetővé. Mindez persze aláássa a helyi gazdaságokat.*

A különbségek számítógépesítése révén rendelkezésre állnak pl. olyan ál-kő burkolólapok, amelyek mindegyike véletlenszerűen egymástól eltérő mintázatú. Az illúzió tökéletes. Olyan, mint a ritka, addig igen magas csereértékű tárgy bárhol megjelenhet. Ez az anyagra és megformálásra is igaz. Ezer Gaudí-ház olyan-mintha-Gaudí-tervezte volna; köveit kifaragja egy jól vezérelt automata. De másolhatók a regionális tervezők tervezési fogásai, szokásai is.

A fenti kép túl éles és túl egyértelmű. Nem tükröz érdemi megfigyeléseket. Egy gondolkodási stílus uralmát tükrözi, amely nem enged eltérő módon gondolkodni.

Homály és lokalitás

A megfigyelési kifejezések mindig homályosak – írja L. Fleck (*Entstehung und Entwicklung einer wissenschaftlichen Tatsache*, 1935). Állítása arra utal, hogy a homályosság tulajdonképpen egy fölismerés eredetiségének jele. Az első észlelés Fleck szerint kaotikus. *Az első észlelések nyelvén éppoly kevésbé fejezhető ki az eredmények, mint fordítva, az első észlelések az eredmények nyelvén.*

Fleck megfigyeli, hogy a szakembereknek egy gondolkodási stílust képviselő csoportját jellemzi, hogy ami nem illeszkedik az elfogadott rendszerbe, azt nem veszik tudomásul, de ha tudomásul veszik is, említetlenül hagyják, és ha visszatér, nagy erőket fordítanak annak igazolására, hogy az valójában nem ellentmondó, végül az elfogadott elmélet szakkifejezéseivel írják le.

Egy szereplő több helyen – szelet-szereplők és lokalitás

A spontán település- és útvonal-alakulások időszakában az utak folyók módjára településenként megcsapolhatók voltak, hídvámmal, útvámmal. A „településkapuk”, a bemenő utak 24 órás nyitvatartása” felnyitása, a városok határainak igazgatási témává degradálása, a városi társadalom szereplői többgenerációs funkció-folytonosságának leértékelése *a modernizálódási képesség felértékelésével*

nemcsak a hely és a szerepek állandóságának relativizálásával járt, hanem egy különös ellen-folyamattal is: az állandóság-követelmény átcsúszott a gyors változás-képességre. Az összhang-követelés, amely az adott helyen művelt tevékenységek viszonyára szolt, a különféle tevékenység-szférák keretében történő változások közötti mérsékelt tempókülönbség követelésévé transzformálódott át, az eltérő minőségek megváltozásának súlyossága, „radikalitása” mérlegelésének igénye nélkül (a társadalmi szétesés, robbanás elkerülése az egyetlen közmegegyezéssel mérce). Így a szándékukban rokon modernizációs mozgások között kooperáció csak véletlenszerűen alakulhatott ki. Versengés annál inkább. Hiszen a változások egyik alapvető ismérve az, hogy mennyire rugaszkodnak el a legvégsőkig konzervatív, változásra nem kapható tényezőtől, a helytől. Ez az elrugaszkodás nyilván más terek felé mozdulást jelentett, így a még kevésbé letaposott helyekért való versengés, illetve a már foglalt helyek „felszabadítása” egyaránt a modernizáció jeles tettei közé soroltatott.

Elvileg a változások olyan irányt is vehettek volna, hogy a kiterjedt térben zajló folyamatok szűkebb terekbe húzódnak. A modernizációs követelmény teljesítéséhez elég is lett volna, de az evolucionista ideológia, a fejlődés-mánia hozzátársulásával *a helyigény csökkenése a hanyatlás, visszaesés jelzőjévé vált.* A fejlődés-mánia a modernizációs mozgások komolyságát, bizonyosságát azok járványszerű terjedésében látta.

Mára e terjedés által elért térségek belakottá váltak, a szétterjedések csak egymás tereibe történő kölcsönös belefonódással, integrációval történhetnek.

Lokalitás és gazdaságfejlesztő tervezés

A hely értelme, tartalma többszörösen elmosódik a gazdaságfejlesztő tervezés folyamatában. A termelőbázis egy „helyre” odamegy, és el is tűnik éppoly „szabadon”, vagyis a helyre való tekintet nélkül. Mindkettő gyorsabban történik, semhogy e lépések hatására a „hely” felkészülhetne. Még homályosabb a hely egzisztenciája, ha egy vállalkozás nem csupán egyetlen helyhez kötött. Ha számos helyen működik, homály feddi, hol van névlegesen, hol valóságosan, mely helyhez kötődik tartósan, bármelyikén folyamatosan van-e vagy csak névlegesen? Kérdéses, hogy egy cég hogyan adhat megtelepedése helyének arculati stabilitást, ha önmaga bármikor átváltozhat – és itt a cégek osztódásáról, fúzióiról még nem is szóltunk.

A települések, amelyekben multinacionális cégek, interregionális vállalkozások a település egészének gazdasági, társas és politikai életét, környezetével való kapcsolatát meghatározó erővel befolyásolják, már nem olyan helyek, amelyekről mint valamennyire is határozott, stabil arculatú helyekről lehetne beszélni. A betelepülő vállalkozások szereplői az adott helyen mélyen gyökeret vert helyi szereplőket kiszorítva „átprogramozó” helyzetbe kerülhetnek. Tevékenységük a korábbiakéhoz hasonlóan hozzátapadhat a helyi adottságokhoz. A helyi kultúra-képben megjelenés, az átprogramozó és lokalitás-képviselői szerepek birtokbavétele nem válik konfliktusok forrásává, amíg nem kíséri zajos önértékelés. *A lokalitások érték-vilá-*

gának rovására az önreflexiók megsokszorozhatják a hozott értékek súlyát a helyi kultúrában, a kiérlelt lokalitások érték-világának rovására.

A regionális tervezhetőség korlátait a lokalitások érvénytelenítése, az *átmenetiség állandósítása*, a kialakuló helyzetek azonnali értelmezése mint a nem-önreflexiókra irányuló terének-idejének mesterséges kitöltése jelöli. A gazdaság szereplői a térségeket egyre kevésbé tekintik település-egységekként, inkább piacokként, közlekedési, infrastrukturális, munkaerő-bázist adó és hasonló „létesítmények” és „működések” ágazati képeként.

A vállalkozások helyhez-illeszkedése:

- a hely természeti-társadalmi – meglévő integrált gazdasági szerveződések társadalmát is beleértve – adottságok alapján felfogott minőségei tiszteletben tartásával, tehát nem túróképessége határait taposva

- térségi ágazati koncepciók, programok adott helyre vonatkozó jellemzőihez igazodással

- „meta-koncepciók” (pl. országos területfejlesztési koncepció) prioritásainak megfeleléssel

- az illeszkedési feltételek együttesének helyhez illesztésével

Valamennyi tekintetben felmerülhet a mértékek homályossága, de legszembetűnőbb az illeszkedési kritériumok összehangolása törvényes megerősítésének hiánya. *Az értelmezési homály, tervezési önkényre, korlát-hiányokra vezet.* A tervezés határozatlansági jegyei eltűnnek a lokalitás lepusztítása árán, a tervezés kétségek, bizonytalanságok nélküli lesz.

A vonalas infrastruktúra jelentős része egy keskeny átmenő vonal valamely térségben. Ilyeneként igen gyakran a meglévő települések határainak felszakítói, hirtelen csápszerűen kinyúló település-sávok indukálói. Hogy hol, melyik jelleg érvényesülése milyen mértékben valószínű, tervezés tárgya kell legyen.

A települési kereteken túlfutó vonalas létesítmények eleve regionális, interregionális, multinacionális jellege folytán nem az a kérdés, hogy e területsávok továbbbővítése e sávok milyen lokalitását, saját arculatát oldja vagy erősíti, hanem hogy egyáltalán miféle egzisztenciájuk van e területeknek. Nem fordított-e a menetrend: *amíg a belterületeken a közmű- és út-alakítás a lokalitások profanizálására, sablonosságok felé vezet, a szokványos, sablonos vonalas infrastruktúra-jellegek a települések közötti „senkiföldjén” az eltérő táji jellegekkel találkozással sajátos táji lokalitásokat képesek alkotni.* Mivel ezek eleve több település vagy akár egy országrész jellegzetes tájarculatában, *de tájhasználatában* is megjelennek, nehezebb megfogni, miféle lokalitását sejtő társadalmi konglomerátum számára jelentenek a beavatkozások érzékelhető lokalitás-alakító hatást, illetve hogyan tud e konglomerátum hatni e folyamatra, reagálni a létrejött minőségekre.

Beke Pál

A SZATMÁRI FEJLESZTŐMUNKA

I. SZÁNDÉKOK, CÉLOK, TERVEK

E sorok írását megelőzően sokat töprengtem, hogy a szerkesztői unszolásnak engedve vajon milyenre és mekkorára kanyarítsam mondandóm? Szóljak-e a már több, mint évtizedes előzményekről, avagy csak tömör beszámolókat írjak az éppen most történő eseményekről? Térjek-e ki a belátható jövő szándékaira, és ha igen, abban mennyire legyenek részletező? Esetleg indokoljam a választott munkamódszert, de vajon elpuzetesem avagy éppenhogyan utólag? Beszéljek-e a határral kettévágott tájnak immár a regionalitás európai eszméje által megteremthető egyesítéséről? Idézzek-e dokumentumokat, hogy az olvasó tudja mihez mérni a történeteket, és vajon mennyire szóljak a nagyívű szándékok és az annál szerényebb megvalósulás részleteiről és okáról? Továbbá: vajon mennyire írhatok sikerekről és eredményekről akkor, amikor egyes elemei vagy akár az egésze bármikor a visszájára fordulhat? És vajon, ami jelenleg szakmai vereség, vereségnek kell-e értékeljem? Nem változhat-e a későbbiekben, szerencsésebb körülmények között jobbá az, ami eddig nem sikerült? – és ezekről persze az is kiderülhet, hogy nem is megvalósíthatók, mert illúzióknak vagy éppen marhaságnak bizonyulnak. Folyamatban lévő munkáról, tehát „menet közben” lehetséges-e, és ha igen, vajon illik-e kommentárt, értékelést, véleményt írnom?

Végül abban maradtam, ami az alábbiakban és a későbbi folytatásokban olvasható. A szerkesztő toleranciája után az olvasó türelmében is bízom, hogy ha már megjelenhetett, hát végig is olvassák. Magyarázó, nem egy esetben bizonyára szubjektív megjegyzéseimet kurzív betűkkel jelzem. Bőven idézek pályázatokból és előterjesztésekből is, ha az a helyzet megismerését szolgálja, mint ahogy egyéb dokumentumok közzétételét is tervezem. Bizonyos, hogy a már megtörtént, a mai és a mára már belátható események elmondása után meg kell szakítsam ezt a sorozatot, ám reménykedem abban, hogy kellő idő múltán elkészíthetem az újabb folytatást. Közös kalandra hívom tehát az olvasót, az egyidejűségig azonban még egy kicsit várnia kell. Előbb be kell avassam a múlt időbe.

Hosszú betegségemből való szatmári (pontosabban fehérgyarmati) lábadozásom alatt autóztam át 1995. januárjában Csengerre, az akkor tán éppen egy évtizede kezdett, és aztán évekig tartó település- és közösségfejlesztési munkánk színhelyére. Ott azóta a munkájukat velünk együtt kezdő építésszek új városközpontot építettek, a mi település-, társadalom- és gazdaságfejlesztő javaslatainknak azonban nyomát sem láttam. A nyomtalanság ennyire természetesen nem igaz, mert Csenger (tudva ezt vagy sem) mai fejlődése abba az irányba halad, amit annak idején prognosztizáltunk, csak éppen ez idejekorán megismert

prognózis birtokában lehetnének messzebb is immár, füstölögtem magamban. És persze hangosan is. Ekkortól számítva alakul és fejlődik Apáti Györgypolgármester esetenkénti hathatós közreműködésével az a munka, amit a címbéli szatmári fejlesztésnek mondhatok.

Groskáné Piránszki Irén és Hallgató Éva debreceni kollegáinkkal bővített beszélgetések során, a zalaszentgróti Vattay Dénes által szervezett franciaországi és ausztriai tanulmányutak csengeri résztvevőivel átbeszélte tapasztalataiból alakult ki az a (korábbi elképzelésekre is alapozó) cselekvési terv, amit 1996. szeptember 30-i dátummal fogalmaztunk meg egy (megjegyzem, *nem díjazott*) pályázat számára. Mind a mai napig az ebben foglaltakat tartom kiindulópontnak és megvalósítandónak, bárhogyan is alakult (mint az majd olvasható lesz) itteni tennivalóink sora. Ekkor persze még nem lehetett tudni, hogy kiket hoz az őszi romániai választás, így hát a szöveg csak feltételesen szól a határon túli, a történelmi Szatmár megyével való kapcsolatokról; abban szűkszavú tehát, amiben tennivalóink *más irányba* fordulnak.

1. GAZDASÁGFEJLESZTÉS, MUNKAHELYTEREMTÉS

1.1 Célja:

- az e tájon hagyományosan termelt mezőgazdasági termékek előállításának és feldolgozásának megújítása,
- a termékek helyből szervezett értékesítésének megteremtése,
- új kultúrák honosítása,
- az eszközök és a szaporítóanyagok beszerzését, a termelés bizonyos fázisait, és különösen az értékesítést megszervező új együttműködések (szövetkezesek) kidolgozása, beindítása.

A program elősegíti, hogy a térség fő tevékenységét jelentő mezőgazdasági termelés a spontán fejlődésénél gyorsabban modernizálódjon, és hogy ennek a határ mindkét oldalán minél többen részesei lehessenek. A program elősegíti, hogy a piacépes árukat helyben (vagy a határ túloldalán másutt) csomagolva, helyi, esetleg vegyes tulajdonú kereskedelmi szervezet által a két (vagy akár harmadik) országban kebelen belül szervezve értékesítsék. Az így megtakarított közvetítői díjjal versenyképesebb ár érhető el. A projekt része az is, hogy e táj hagyományosan minőségi termékeinek (az almának és az alma-és szilvaszarmazékoknak) imázsát alapos reklámtevékenység teremtsen meg, amittől a későbbiekben részben áruvédelem, részben árnövekedés remélhető.

1.2 A terv elemei:

Az állattenyésztés (szarvasmarha, juh, nyúl), a gyümölcs-termelés (alma és bogyósok: málna, eper, fekete ribizli), a kertészeti kultúrák (paradicsom, uborka) termelésének

intenzitása a fent leírt célok megvalósítása érdekében:

1.21 *tanulmányutak és tapasztalatcserék szervezése* itthon és külföldön. A tanulmányutak célja: az új fajták és termelési módok megismertetése, a farmszerű gazdálkodás elsajátítása, a termelési és az értékesítési ismeretek és eljárások megismerése és megtanulása. A találkozó-sokból alakuló együttműködési lehetőségek kihasználása.

1.22 Intenzív *szaktanfolyamok egy-egy termelési mód megismerésére* Csengeren

1.23 *Képességfejlesztő tanfolyamok a vállalkozók számára* a beszerzési, a termelési, a csomagolási és különösen az értékesítési együttműködést elősegítendő. A hazai közösségfejlesztői gyakorlatban „szövetkezetfejlesztő” szaktanfolyam néven honosodott gyakorlattól az várható, hogy a közös érdekek felismerésével több új típusú szerveződés jön létre. A projektet szervező Alapítvány természetesen vállalja, hogy e létrejövő közös vállalkozásokat azok első évében gyámolítja, és a belső társaságszervezést is segíti.

1.24 *Árubemutató, regionális „Szatmárexpo” a határ két oldalán, fellelhető legkülönbözőbb mezőgazdasági termékekből.* Az árumintavásár lehetőséget ad a romániai oldalon élő mezőgazdasági és egyéb vállalkozók terméneinek-termékeinek bemutatására, ami ezt a rendezvényt a régió határain túl is fontossá teheti.

1.25 *Mezőgazdasági vállalkozók információs központja.* Az iroda nemcsak begyűjti és rendszerezi a legkülönbözőbb tudnivalókat, hanem az előre bejelentett igényekre azonnal meg is küldi azokat. Igény esetén a bonyolult fogalmazott pályázati-támogatási űrlapokat ki is tölti, postázza, avagy lobbizik érdekükben. Hitelbeli, termelési és beruházási támogatásbéli, piaci információs és egyéb ügyekben napi szinten tájékozott kell legyen. Termelőket és kereskedőket is összeköthet, munkát és bármi mást közvetít. Tájékozott kell legyen a határon túli piaci, termelési és termeltetési, áru és ár-lehetőségekben, gondolkodnia kell a beérkező igény azonnali romániai, ukrainai avagy éppen magyar, lehetőleg környékbeli partnerének megtalálásáról. Az iroda az évenkénti expo szervezője.

1.26 Meg kell teremteni a szatmári térség *hagyományosan kitűnő termékeinek országos imázsát*, hogy mindezeknek jobb piaca és később jobb ára legyen. Az alma és az almászarmazékok, a szilvapálinka és a szilvalekvár jelent olyan értéket, ami másutt kevésbé zamatos. Ki kell dolgozni tehát mindezek emblémáját, csomagolását, reklámszövegét. Egy vagy több reklámkampány során el kell kezdeni ezek bevezetését, megismertetését úgy és akkor, amikor kellő mennyiségű árualap létezik.

1.27 A projekt keretében el kell kezdeni azt a *gazdaképzést*, amelynek során a mezőgazdasági vállalkozók gyermekei szakirányú képzettséget szerezhetnek abból a termelési ágból, ami saját jövőjüket a család földjén biztosítja. Ezt a speciális iskolát a szülők egyesülete által fenntartott, általuk működtetett és így folyamatosan ellenőrzött francia Maison Familial Rural szisztéma honosításával látjuk megoldhatónak. Az iskolát a két ország vállalkozói közösen hoznák létre saját gyermekeik számára. A projekt keretében a szervezet felállítására, a tananyag összeállítására, a tanárok felkérésére és a beiskolázásra kerülhetne sor.

2. AZ IDEGENFORGALOM FEJLESZTÉSE

A helyi gazdaság fejlődésére jeles hatással van, és munkahelyeket is teremt tömegessé válása esetén. Hogy projektünkben mégis külön tárgyaljuk, annak az az oka, hogy jelenleg sajátos, az előző fejezetben tárgyalt feladatokhoz képest *eltérő előkészítő programok megvalósítása* szükséges ahhoz, hogy a remélt tömegesség gazdasági húzóerejére és munkahelyteremtésére számítani lehessen.

2.1 Az idegenforgalmi fejlesztés célja:

2.11 *a végállomás-helyzet oldása.* Csenger és Szatmárnémeti mindkét országban eldugott helyen, sarokban, amolyan *zsák-helyzetben* van. Az átutazó turizmus már megjelent, de ennek csak hátránya érinti egyelőre az itt lakókat. A bevásárlóturizmus jelentős, de ez legfeljebb néhány kereskedőt és a fekete gazdaságban érdekelt néhány magánszemélyt boldogít. Amennyiben sikerülne ezt a két országba szakadt régiót egy egységben kezelni és a táj sajátos értékei miatt hosszabb időre jelentős számú érdeklődőt vonzani, stabil idegenforgalmi tevékenységek és ebből stabil bevételek lennének tervezhetők és megvalósíthatók.

2.12 A jelentőssé váló vendégforgalom *nemcsak a szállást és az egyéb ellátást adók közvetlen bevétele, nemcsak a termények könnyebb (helyi) eladásának szempontjából jelentős*, hanem azért is, mert megismerteti az idegennel ezt a térséget, és az így – hosszú távon – országos ismertségre tesz, tehet szert, elveszíti tehát mai rezervátumjellegét, ismeretlenségét. A helybeliek kapcsolatokra lellenek, tájékozottságuk nő, magabiztosságuk, lakóhelyük iránti elkötelezettségük és szeretetük mélyül. Az ismertség egyelőre beláthatatlan módon fölértékeli az ingatlanokat és az itt kapható szolgáltatásokat, ami ugyancsak a helybeliek érdeke szerint való.

2.13 A kettőszakadt szatmári régiót a legegyszerűbb módon éppen *az idegenforgalom kovácsolhatja* egybe. A tájon átfolyó Szamos manapság kritikus víztisztasága is csak attól remélhető, hogy megjelennek Romániában is a szennyezés gátolásában érdekelt erők.

2.14 A vendégforgalom bővülése esetén értelmes dologgá válik az *idegenforgalmi infrastruktúrába fektetni a megtermelt-megnövelt tokét*, így – hosszú távon – egyre több szállási és étkezési ajánlatot talál az idegen. A megnövekedett vendégszám a település karbantartására, a településszépészetre is jó hatással van.

2.2 Az idegenforgalmi fejlesztés koncepciójaként az alábbiakat tekintjük kiindulópontnak:

2.21 A szatmári térségben elsősorban *a hazai vendégbázisra lehet számítani*, hiszen egyelőre hiányoznak a nyugati igényeket kiszolgáló infrastruktúrák. Ez a környezet nem rendelkezik olyan természeti ritkasággal, amely a külföldről érkezőt vonzaná, inkább az érintetlenség az, ami különös: a csekély ipar, a falusias környezet, a barátságos emberek, a csend, az alacsony intenzitású közlekedés.

2.22 Magyarországon *kevés az olyan táj, amely a kerékpáros, a vízi, a gyalogos és a lovas turizmus számára egy helyiütt kínál* olyan lehetőséget, hogy mindez akár egy napon belül is variálható.

2.23 A sík táj *kerékpárral* könnyen járható és a gátak kiváló terepet szolgáltatnak erre. A települések közötti távolság nem nagy, a közöttük lévő természeti környezet viszont jobbra érintetlen – jelölt utak esetén a *gyalogos túrázás* is szorgalmazható. A falvak jeles építészeti értékeket rejtnek (templomok, kúriák, népi építészeti emlékek), a ligetekben és a mezőkön sok a védett növény és gyógynövény. Ez utóbbiak a speciális gyűjtőutak és -táborok lehetőségét adják.

2.24 A *vízi turizmus* a Szamos kiszámíthatatlan szennyezettsége miatt egyelőre nem ajánlható, de a holtágak, a nem túl távoli Tisza, a Túr és az egyéb vízfolyások a projekt során kidolgozandó, variabilis lehetőségeket rejtnek.

2.25 Csenger kitűnő kiindulópont a Partium magyarországi és romániai megtekintéséhez. Innen olyan csillagtúrák szervezhetők, amelynek során Szatmár, Ugocsa és Bereg megyék (ma jobbra Románia és Ukrajna területén, kisebb hányaduk Magyarországon) 3-5 nap alatt járhatók.

2.26 Az idegenforgalmi koncepció markáns eleme, hogy a vendég ne hamis, internacionális környezetbe, hanem az itt föllelhető és természetes szituációkba kerüljön. E gondolat jegyében tervezik a lakható és falusi portákként működő (ám kibérelhető) skanzent Csengerben, a vendéglátó család munkájában való részvétel lehetőségét adja a falusi vendégfogadás formája, kiajánlható az alma-és szilvaszüreten, a lekvár-és pálinkafőzésen való részvétel, a disznótor, a helyi ünnepeken (pl. búcsú) való jelenlét lehetősége.

2.27 A hazai vendégkörön belül is kiemelkedően *a szervezett iskolás csoportok* célozhatók meg. Vége immár az általános-és középiskolások tömeges autóbuzos országjárásának, hiszen a szülők fizetőképessége már csak korlátozottan bírja a terheket. Csenger azonban megközelíthető vasúton, és ha az érkező csoport kerékpárra vált, a legváltozatosabb túrákat tehetik meg. A városi gyerekek a számukra jobbra ismeretlen falusias szituációkba kerülhetnek, kerékpáros, vízi és gyalogos utakat választhatnak, műemlékeket nézhetnek és gyógynövényeket gyűjthetnek, romániai kiruccanást tervezhetnek. A projekt része nemcsak ennek elvi kidolgozása, a vonatkozó prospektus elkészítése, hanem próbaképp néhány út megszervezése és tanulságainak elemzése is. Igyekeznünk kell, mert az iskolás kirándulások piacát megcélozhatják mások is – megjegyezzük: ha a gyermek jól érzi magát, úgy gyanítható, hogy nyáron szüleivel, később saját családjával ugyancsak visszatér.

2.3 A fejlesztés megvalósítandó elemei:

2.31 Létrehozandó egy új, turizmussal foglalkozó információs iroda, amely az idegenforgalom fogadásának szervezésén túl a helyi és környékbeli, valamint a romániai lehetőségeket is szervezi és fejleszti, a legkülönbélebb belső képességeket bonyolítja.

2.32 Ezen iroda szervezésében kell megoldani a gyalogtúra-útvonalak kiépítését, a kerékpártúra-útvonalak kijelölését, a vízitúra-lehetőségek áttekintését, vízminőségfigyelő szolgálat szervezését, a fizetővendég-szolgálatra

vállalkozók felkészítését, képzését, az első időkben a hiteltranzakciók, a könyvelés, az adóbevallás, a különféle adókedvezmények igénylésének segítését.

2.33 A projekt keretében elő kell készíteni a gyalogos kirándulóutak, a kerékpáros és a vízitúrák útvonalai mentén az elemi szintű ellátás feltételeit (vegyesbolt, kerékpárjavító, mosdó-zuhanyozók, vízijármű- és kerékpárkölcsönző, kijelölt fürdőhely, táborozóhely, tűzrakóhely, szemégyűjtők stb.) úgy, hogy azok a kiadandó térképekre is rákerüljenek. Hosszú távon funkcionáló megoldásokat kell találni tehát.

2.34 Az idegenforgalom lehetőséget teremt bizonyos tárgyak készítésére és folyamatos karbantartására, ami néhány fő hosszú távú foglalkoztatását biztosítja (irányító-és magyarázó táblák, szemégyűjtők, padok, esőházak, vízparti stégek, fürdőhelyi mosdó-és zuhanyozó-épületek, kölcsönözhető vízijárművek).

2.35 A csengeri gimnázium az 1997/98-as tanévtől falusi turizmus és gazdaszónyképző fakultáció elindítását tervezi, amely képzés éppen akkor nyeri el valóságos értelmét, ha a mainál nagyobb vendégforgalom teremődik. A projekt keretében meg kell találni annak lehetőségét, hogy az itt szervezett fakultáció tananyagát (esetleg sűrítve, intenzív formában) a határ túlsó oldalán élő érdeklődő fiatalok, vagy családi vállalkozók is megismerhessék.

A cselekvési program itt nem idézett részében az ifjúság körében megszervezendő munkáiról és különféle szociális feladatok megoldásáról szól (szociális térkép készítéséről, szociálpolitikai szándékú illetve karitatív egyesületek létrehozásáról a társadalmi méretű szolidaritás megteremtése érdekében, a munkanélküliek, a pályakezdő fiatal munkanélküliek vagy a kényszervállalkozók körében a szükséges számú, közösségfejlesztési típusú vállalkozásfejlesztői tanfolyamokról stb.) Ha az itt csak fontosabb részleteiben idézett pályázat támogatásra talál, a Csengerrel közösen pályázó Közösségszolgálat Alapítvány egyik (azóta e munkaszervezetből kényszerűen távozott) munkatársának hosszú távú feladata lehetett volna. Jóval előbbre járnánk ottani feladataink megvalósításában is. Nem így történt. A támogatások hiányától függetlenül változatlanul ez az a feladathalmaz, amit e térségben megvalósítani akarunk.

A FALUFEJLESZTÉSI TÁRSASÁG ÉPÍTÉSZETI DOKUMENTUMAIBÓL

Az alábbiakban Krizsán András összefoglalójával és néhány előadás részletes szövegével ismertetjük a Falu-fejlesztési Társaság Építész Tagozatának Nagykovácsiban megtartott I. Országos Vándorgyűlésén elhangzottakat. Szeretnénk kiemelni azt a gondolatot, hogy az Építési Törvény érvénybe lépésével, a kistelepülések építési hatósági jogkörének elvesztésével a főépítészekre hárul a helyi érdekek képviselése. Ahol van főépítész. Ezért az önkormányzatok elemi érdeke – amire a törvény most ráébredteti őket – hogy az öngazgatási szerepkör kiteljesítéséhez ezt a lépést – a helyi főépítész alkalmazását és munkakörének pontos meghatározását – megtegyék.

ÖSSZEFOGLALÓ

Egy kis baráti (asztal)társaság, a Falu-fejlesztési Társaság építész tagozata szervezte azt a kétnapos rendezvényt idén január 23-24-én Nagykovácsiban, a Tisza-kastélyban, melyen az aprófalvak építészeti értékeire, a hagyományos falusi épített környezet védelmére és korszerű hasznosítására hívták föl az érdeklődők figyelmét. Olyan időszakban, amikor településeink, falvaink képe rohamosan változik, és e változások nyomán rengeteg negatívum is tapasztalható. Sokminden dől el most. Kevés időnk van arra, hogy e változásokat jó irányba tudjuk befolyásolni.

Dr. Meggyesi Tamás tanszékvezető egyetemi tanár nyitotta meg a konferencia előtt azt a színes, *Faluépítészeti* című kiállítást, mely ötletszerű válogatást adott településeink jelenlegi építészeti értékeiből, fejlesztési terveiről, megvalósult példaértékű épületekről.

A konferenciának helyet adó Nagykovácsi község polgármestere, Pájer Árpád köszöntője után Kemény Bertalan, a Falu-fejlesztési Társaság elnöke ismertette a társaság terveit, szándékait. Szólt a már említett lépéskényszerről, melyet a társasági tagok munkáikkal befolyásolni kívánnak. Nem csak a már jól működő, és az ország 400 településén 367 falugondnokot foglalkoztató *falugondnok hálózat* segítségével, hanem a bemutatkozó építésztagozat tanácskozásával is.

A pénteki program további részében Miklóssy Endre, a KTM közigazgatási főtanácsadójának előadása hangzott el a *Regionális fejlesztések kistérségi összefüggései* címmel. A másfél órás előadás bevezetője volt a vacsora után következő baráti beszélgetésnek, melyet a Nagykovácsi Polgári Egylet tagjai szerveztek. A házigazdák tudás-falu projektjétől, a nyírségi bokortanyákig, az őrségi aprófalvaktól az abaúji kistelepülésekig, az elmaradott térségektől az agglomeráció túlzott növekedéséig szinte mindenről beszélgettünk, vitáztunk, megalakítva az országhatáron belüli „testvér-falui” kapcsolatot.

A szombat délelőtti program több „példamutató” kiselőadással, eset-tanulmánnyal folytatódott. Olyan kistelepülések, kistérségi társulások mutatkoztak be, amelyeknek az elmúlt években sikerült épített környezetükön változtatni, megőrizve hagyományos építészeti értékeiket. Ezekre a beszámolókra a települések gazdáit, az önkormányzatok vezetőit kértük fel. Első kézből hallhattuk gondoljaikat és sikereiket. Természetesen a közreműködő építész szakemberek kiegészítéseivel, együtt gondolkodva.

Elsőként Szőkéné Hajduk Andrea a Zalakar Kistérségi Társulás vezetője és Reischl Gábor építészmérnök ismertette közös munkájuk eredményeit. Hogyan tud a kistérség egy kedvező kamatozású támogatási lehetőséggel élni, az építész életmentő, gyors és szakszerű gyakorlati tanácsai és tervei alapján?

Becker Leonóra, Palkonya polgármestere jóvoltából élmenyszerű képzeletbeli sétát tehetünk e kis baranyai községben a színes diaképek segítségével. Az önkormányzat által megalkotott „mézes madzag-rendelet” és Dr. Tihanyi Csaba megyei főépítész precíz irányítása eredményeként folyamatosan megújuló téglakerítések, vakolatdíszek, tornácok mind tökéletes példái annak, hogyan lehet hasznosítani a hagyományos épített környezet védendő értékeit.

Nagné Czanka Valéria a somogy-megyei Bányai Panoráma Egyesület nevében számolt be a Zselici-dombság fejlesztési programjáról, a gyönyörű természeti értékekkel rendelkező eldugott kis falvak lehetőségeiről. Miként lehet a teljes ismeretlenségből az országos ismertségig eljutni, megőrizve az érintetlen táji, természeti szépségeket?

Miért fogad magának főépítészt egy 200 fős kis bakonyi település? Hogyan végzi tevékenységét a szakember egy nehéz körülmények között élő, az elmúlt negyven évben elorvasztásra ítélt, szerepnélküli faluban? Ma, amikor az új építési törvény hatályba lépése után e kis településeken sorban szüntetik meg az elsőfokú építészeti hatóságokat, szinte az utolsó írástudó embert is elveszítve, hogyan tud a helyi érdekek védelmében eredményesen közreműködni a főépítész? Ezekre a kérdésekre adott gyakorlati választ Krizsán András, Pula község főépítésze.

Mekkora egy átlagos magyar tanya? Szükség van-e a tanyaakra? – tette fel a kérdést Dr. Ónodi Gábor építészmérnök az elmúlt év végén megrendezett tanya-pályázat alapján. Maguk a tanyasi emberek írták le, válaszolták meg a kérdéseket. Beszámolóik alapján végzett tudományos felmérés eredményét ismertette a szakember, kiegészítve egy térségmenedzser, Markolt Endre munkájával.

Dr. Makovényi Ferenc öt aprófalú térségfejlesztő programjának eredményeit ismertette Abaújból. Trianon után az ország középső részéből a határvidékre sodródott zempelényi kistelepülések mára már szinte mindenüket elvesztették. Nincs helyben munkahely, iskola, orvos, gyógyszer-

tár. Egyedül a hagyományosan jól működő görög katolikus egyház jelent együttműködő partnert, segítséget. Magyar Erzsébet, Baskó polgármesterasszonya várja és hívja a segítőkész embereket, tanácsikat, ezekbe az érintetlen, gyönyörű hegyi falucskákba.

A délelőtti programot egy több éve jól működő kistérség, a Tiszatér Társulás zárta. Beszámolójukban a társulás térségmenedzsere Nácsa Balázs mutatta be a kanyargó Tisza partján élő embereket, falvaikat, Tiszaeszlártól Egyekig. Vincze Attila kertépítő mérnök és Koszorú Lajos településfejlesztő mérnök munkáikat ismertette hangsúlyozták, hogy a épített környezet védelme mellett kiemelt fontosságú a táji, természeti környezet védelme is.

Krizsán András

HELYZET VAN...

Úgy vélem – s ezt talán szükségtelen bizonygatnom és indokolnom, számomra legalábbis kétségtelen –, hogy falvaink többségében, úgymond: a „vidéken” *helyzet van*. Ezt a felismerést én, mint a Falufejlesztési Társaság elnöke morális kényszerként, fokozott cselekvésre való belső késztetésként élem meg. Ezért igencsak erősen remélem, hogy erőinket, lehetőségeinket képesek is leszünk meg többszörözni, ha Társaságunk ezentúl tagozatokba szerveződve fejti ki tevékenységét. Itt köszönöm meg Krizsán András barátunknak azt a lelkesedést és odaadást, szervező munkát, amivel elsőként az építészeti tagozatot, gyakorlatilag ezzel a vándorgyűléssel elindította.

Bízom benne, lesz folytatás. Néhány gondolatot engedjenek meg arról, milyen további tagozatokat szeretnénk elindítani:

- Felmerült egy *Helyi Gazdaság* elnevezésű tagozat, melyben az otthoni munkavégzés különféle módozataitól kezdve a falusi ipar (pl. az élelmiszerfeldolgozás), a falusi turizmus, de a banki szolgáltatások faluközelsége hozása is helyet kaphatna.
- A mezőgazdasági termelés kérdéskörét sem elválasztani nem lehet a falu problémáitól, sem azonosítani nem lehet velük. Remélem, hogy ez, a falu jövője szempontjából talán legfontosabb tagozat nem riad vissza a feladatok nagyságától, és lesz mondanivalója. Ebbena tagozatban kaphat helyet egyelőre a környezet- és természetvédelem kérdésköre is.
- Döbbenetesen keveset tudunk a mai faluról; azokról a helyzetekről, lehetőségekről, problémákról, amelyekkel az ott élő embereknek meg kell küzdeniük – ezenközbeni sikereikről, kudarcaikról. El kellene indítani egy új falukutató mozgalmat. Nem szabad ezenközben beleesnünk abba az egyoldalúságba, amelybe a harmincas évek falukutató mozgalma esett, hogy tudniillik csakis s főként a szegény-parasztság életét mutatta be. Ma legalább annyira szükségünk van a sikeres falvak, sikeres sorsok, biztató jelek, járható utak felmutatására, mint előregedő falvaink, elszlömösödő tanyavilágunk problémáira, a napjainkban a véglegesülés jegyezt mutató agrársivatag bemutatására.
- Szűkösebb és tágasabb köreinkből remélhetőleg arra is kerülnek vállalkozó szellemek, hogy megalakulhasson a

kulturális település-animáció kistérségi szintre történő emelésével foglalkozó műhely. Nem kívánunk ezzel a tagozattal betörni a terület- és településfejlesztés piacára, inkább csak erősíteni az ezen tevékenységben jelenleg igen gyenge társadalmi-humán megközelítést.

• Magam csökkenő energiáimat elsősorban a falugondnoki hálózat gondozásával szeretném hasznosítani. A közel 400 településen működő falugondnoki szolgálat működését támogató segítők száma 8-10 fő. Falugondnokok egyesülete 6-7 megyében működik. Sikerült beindítani egy hírlevelet számukra, és felmerült egy Országos Falugondnok Szövetség létrehozásának gondolata is. Nagyan remélem, hogy az 1990-ben kísérletként indult, a kisfalvakban „általános mindenesként” tevékenykedő falugondnokok egyszemélyes intézménye meg tud gyökerezni aprófalvainkban, és arra is képes lesz, hogy a társaságunk most felsorolt tagozatainak műhelyeiben kigondolt hasznos ötleteket közvetítsék az általuk naponta bejárt falvak népe felé.

Be is fejezem. Ám hadd ismételjem meg: a falu, a vidék ma olyan helyzetben van, hogy sokminden ott, és most dől el. S ebben a helyzetben a falunak elsősorban emberre, és nem szakemberre van szüksége. Visszaköltöző és betelepülő fiatalokra, az ott lehetséges megélhetésre, jószándékú és értő külső segítségre.

Kemény Bertalan

REGIONÁLIS FEJLESZTÉSEK KISTÉRSÉGI ÖSSZEFÜGGÉSEI

Ha az ember valamit tisztázni akar, akkor legpraktikusabb, ha fölteszi vele kapcsolatosan a három alapkérdést: Honnan jöttünk? Hol vagyunk? Hová megyünk?

Ennek a tagolásnak megfelelően próbálom a ma esti homálybogyozást elindítani.

Honnan jöttünk?

Ezzel kapcsolatban pedig J.W.Goethe Faustjából hadd olvassak föl egy részletet:

Faust éppen megvakult – ez már vége felé van a történetnek –, és a következő monológot mondja:

*Mélységes-mély sötétség burkol engem,
de fölragyog tisztán belső napom:
mit elgondoltam, most be kell fejeznem,
s a latban csak az Úr parancsa nyom.
Haj, talpra szolgál! Bátran szárnyaló
eszmémből hadd legyen boldog való.
Ásót, lapátot, és csákányt a kézbe!
Amit kiűztem, hajtásatok ma végre.
Szigorú rend, vasszorgalom
harcolja ki diadalom:
a legnagyobb mű végre kész lesz:
egy ész elég ezernyi kézhez.*

Az utópiát ennél tökéletesebben nem hallottam megfogalmazni.

Az utópia lényege, hogy a teremtő képességével felruházott ember Istennek képzeletben magát, úgy gondolja, hogy ezt a világot mindenestül át kell alakítani, és csak én vagyok rá alkalmas a képességeimnél fogva, következésképpen, aki még rajtam kívül nyüzsög a világon, olyan helyzetbe kell hozni, hogy hajtsa végre azt, amit ez a Nagy Én kitalált.

Ezernyi kéz majd megcsinálja, és a világ szép és boldog lesz.

Dióhéjban ez az utópia lényege.

Ehhez egy alapvető szerkezetelméleti dolog tartozik. Úgy hívják az elméletben, hogy *fa-gráf*. Ez azt jelenti, hogy minden szereplő között csak kétirányú kapcsolat lehetséges. Van egy főnököm és van egy beosztottam. A főnökömtől átveszem az utasítást és a beosztottnak kiadom a parancsot. Így épül fel a hadsereg, mióta világ a világ.

Így épült fel a pártbizottság annak idején, ugyanezen elv alapján. Egy közelebbi példát mondok, így épült fel a magyar településhálózat 1971-től fogva. Ez a fa-gráf a dolog sémája. Háború viseléséhez nagyon alkalmas struktúra, 10.000 év óta alkalmazza az emberiség, de békeidőre, tehát a civil élet szervezésére már kevésbé alkalmas. Voltaképpen az ebben lévő kontraproduktivitás okozta ennek a rendszernek a végső vereségét is. Kedvenc példámat, Iván és a tehén történetét hadd mondjam el. Él Szibériában Iván, aki eteti a tehenet. Dobja elé a szénát, a tehén megeszi. Jól elvannak. Aztán egyszer Iván észreveszi, hogy fogyatkozik a széna. Ivánnak nincsen kompetenciája, hogy szénát adjon. Ír egy jelentést a főnökének, hogy fogyatkozik a széna. A főnök azonnal ír a kollhoz vezetőségének, hogy fogy a széna, nem tudni mi lesz a tehénnel. Felkerül végül a dolog a tejipari miniszterhez. A miniszter bólogat, hogy nagyon helyes, sürgős intézkedés kell. Rá is írja az aktára, hogy széna kell a tehének. Visszamegy a minisztertől a főosztályvezetőig, és lemegy a főelőadóig, az előadóig, az előadó iktatja a levelet és megy a levél a szénaipari minisztériumba. (Nem viccelek; az ügy idején a Szovjetunióban 178 darab ágazati minisztérium volt.) Illetve nem megy, mert előbb a KGB megnézi, hogy nincs-e benne valami rendszerellenes izgatás, vagy ehhez hasonló. A KGB azt csinál, amit akar, addig fekteti amíg jónak látja. Tegyük fel, hogy lelkiismeretes emberek vannak a KGB-nél. Átnézik egy pillanat alatt, nincs benne szovjetellenesség, mehet a másik minisztériumba. Nem akarom fárasztani Önöket, a másik miniszter is bólogat, kimegy az intézkedés. Megkapja az Obkom megkapja a Rajkom, lemegy a kollhoz vezetéséhez. Megkapja a brigádvezető; utasítja Ivánt. Na, Iván, akkor szénát kell adni a tehének!

Na most, minden hivatalnok lelkiismeretesen tette a dolgát. Úgy, hogy semmi csúszás nincs. De ez a folyamat, maximális lelkiismeretesség mellett, háromnegyed évig tartott. Két lehetőség van: A tehén már réges régen megdöglött, mert elfogyott a széna. Ez az egyik. A másik az, hogy Iván nem vette a lelkére, hogy a tehenet döglenni hagyja, hanem stikában, *feketén* oda lökte neki a szénát. Iván bünt követett el egyébként, mert felhatalmazás nélkül a másik minisztérium vagyontát dézsmálta. Úgyhogy még megütheti a bokáját, de tegyük fel a másik lehetőséget, hogy félnék volt és nem mertte etetni a tehenet. Akkor is baj van, mert kijön a bizottság megnézni, hogy mitől döglött

meg a tehén. Dehát az Ivánnak van bumázskája, és megmutatja, hogy ő idejében szól, hogy nincs széna. Tovább mennek, a bizottság végigjárja ugyanezt az utat, aztán a végén a bizottság vezetője szétárja kezét, hogy én nem is értem az egészséget. Ilyen a világ, a tehenek élnek, élnek, aztán egyszercsak éhen döglenek. Valóban érthetetlen ez a dolog. Nos, így működik ez a piramis a maga kifejlett formájában, és tulajdonképpen ettől pusztult el a rendszer. Hogy a titkot leleplezzem: az *egy ész, amely elég ezernyi kézhez* = Sztálin.

Ennek alapján épült fel a magyar településhálózat is. Nem akarok részletesen belemenni, csak a lestűjtő végeredményt közlöm. Ilyen módon ment az elosztás a településhálózatba. Felülről jött a pénz, csorgott, csorgott szépen lefelé, a főváros megkapta a felét, a maradéknak megint a felét a megyeszékhely. (Általában az atomfizikából ismert felezési idővel ment a dolog.)

A végén egy pár fillér jutott még a községeknek, még a mellékközségeknek is. Létrehozták a *településhálózat* nevű hierarchiát. Országos központ, aztán a felsőfokú központ, aztán a középfokú, az alsófokú ... futottak még, és hangyákat kéne emberek gyanánt a legaljára rajzolni az ábrának. Most, hogy mi lett ennek a hierarchiának a végeredménye, ennek néhány számadatát olvasom föl.

Magyarországon a települések száma 3200 körül van. 1965-ben, a folyamat elején helyi tanáccsal nem rendelkezett a települések közül 330, 1985-ben 1556. Iskola nem volt 1965-ben 78 településen, húsz évvel később 924 településen. Önálló termelőszövetkezet nem volt 1965-ben kb. 200 településen, 20 évvel később kb. 1800 településen. Sorba vehetnénk a körzeti orvostól az ÁFÉSZ-ekig mindent, még a plébániákat is mondhatnám, mert a kistalvokban különféle okoknál fogva ezek is enyészettek indultak. Ez volt a folyamat egyik eredménye. A másik pedig a következő: Ez a fa-gráf csak úgy él és működik, hogy a horizontális kapcsolatokat kiiktatjuk belőle. Tehát, amikor mi a 70-es évek végén vizsgálatot készítettünk a településhálózatban, ennek az volt a lényege, hogy megnéztük a funkciós kapcsolatokat az egyes települések között (TSZ, tanács, orvos, meg mindenféle ellátási formáció). Ha volt egy mellékfalu, a székhelyközségben volt a tanács is, meg a körzeti orvosa is, de a TSZ nem a székhelyközségben volt, akkor a térképre ezt lelkiismeretesen berajzoltuk azzal a megjegyzéssel: Ez hiba, a hibát ki kell küszöbölni, mert zavarja a rendszert. Ugyanígy működött például a párt is. Ha én párttag voltam egy alapszervezetben, és a Józsi barátom is párttag volt, de egy másik alapszervezetben, mi ketten nem ülhettünk össze, hogy valami okos dolgot kitaláljunk, az már frakciózás lett volna. Én nem tehettem mást, mint hogy megmondtam a magam alapszervezetében, hogy milyen remek ötletem támadt. Vagy elfogadták, vagy nem. Ha elfogadták, akkor fölterjesztették a vezetőségnek. De én, meg a Józsi barátom ebben a szisztémában soha az életben nem jöhettünk össze. Ez egyébként a dolognak a lényege is. Erről szól Goethe idézett mondata: *egy ész elég ezernyi kézhez*. Csak ne frakciózzanak, ne dumáljanak. Hajtsák végre az utasításokat, majd én megmondom, hogy mit kell csinálni. Így működött ez a rendszer, és így alakult ki végül az, ami kialakult.

Most áttérünk a jelenre. A kérdés tehát: *Hol vagyunk?*

Nem akarok időt vesztegetni rá, de az egész gazdasági rendszer, az ipari telephelyek rendszere is ezen a logikán épült fel. Egy viszont tény. Abban a pillanatban, amikor kitör a grimbusz, tehát gazdasági pangás támad, a termelés visszafogása, akkor a telephely az első, amit kidobnak az ablakon. A magyar vidéki ipar a fa-gráfnak megfelelően épült föl telephelyi rendszerben, és a 90-es rendszerátmenet környékén, amikor az ipari értékesítés válsággal küzdött, akkor szétduzzant az egész, a telephelyi rendszer összeomlott, és kiderült a következő: Egy kisvárosban egymás mellett van hat- vagy nyolcféle telephely. Ezeknek annyi közülük van egymáshoz, hogy legfeljebb a portások reggel köszönnek. Mert mindegyik telephely a maga budapesti anyavállalatától függ. Most ezek a vertikális kapcsok széthullottak, és horizontális kapcsolatok nincsenek. Mert az szigorúan tilos volt az egész időszak alatt. Ami történik, azt nevezzük atomizációnak. Azok a kényszerkapcsolatok, amik olyanok voltak amilyenek, szétduzzantak, és nem maradt helyettük semmi. Ugyanilyen módon mentek szét a TSZ-ek és az a kényszerintegrációs gazdasági forma, amit a TSZ-ek csináltak a kisgazdaságok ellátásában és értékesítésében. Nem maradt helyette semmi. Ugyanez történt a munkavállalókkal. A munkavállalók kétlakiak voltak, gyárba ingáztak. Egymáshoz semmi közülük nem volt, mert az egyik Budapestre ment, a másik Székesfehérvárra, a harmadik Tatabányára. Legfeljebb szombat este a kocsmában futottak össze egy pillanatra, de egyébként semmi közülük nem volt egymáshoz. Hát így ment szét a helyi társadalom. A helyi értelmiség olyan módon esett szét, hogy ebben a piramisban felfelé esnek a testek. Ha tehát én egy tehetséges mérnök vagyok egy vidéki vállalatnál, akit megbecsülnek a főnökei, akkor előbb vagy utóbb kineveznek egy magasabb pozícióba, fizetéssel és feladattal. Az én kinevezésem a település számára veszteség, mert magasabbra csak úgy kerülhetek, hogy elköltözőm a megyeszékhelyre, a törzsvállalathoz. Ennek az egyszerű logikának a mentén fejeződött le a vidéki értelmiség. Ilyen módon ez is hozzásegített a helyi társadalom dezorganizálásához. Végeredményképpen ezeknek a mechanizmusoknak a mentén tökéletesen összeomlott a helyi piac és helyi kommunikációs rendszer. Létrejött egy olyan struktúra, amiben voltaképpen senki nem találkozik senkivel. Egy ilyen pillanatban érte Magyarországot a rendszerváltás. Az, hogy így nézünk ki, ahogy kinézünk, annak ehhez a struktúrához alapvető köze van.

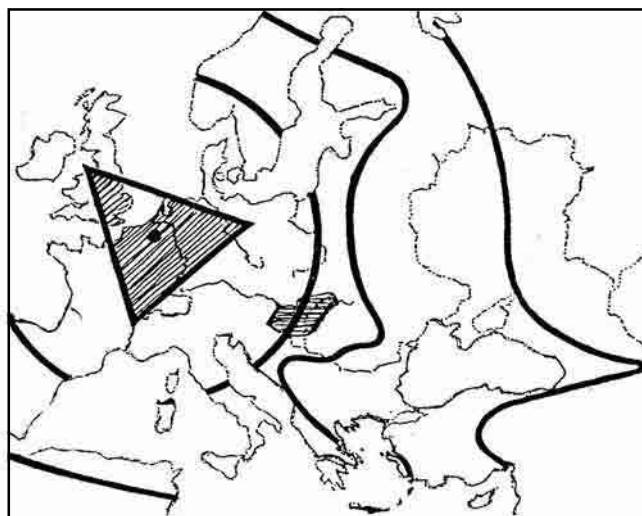
Hadd mondjak még valamit. Ez a gazdaság most átépülőben és állítólag emelkedőben van, de egyvalamit tudomásul kell venni. Kétségtelen, hogy ez az új gazdasági átalakulás új függésrendszert jelent, a centrumok és a perifériák ebben a rendszerben újból kialakulnak, és ez a kialakulás még rosszabb lesz, mint az eddigi volt, ha nem történik valami. Rosszabb, mert az új világgazdasági integráció még a munkaerőt sem igényli.

A szocializmusról sok rosszat el lehet mondani, de legalább annyi előnye volt, hogy szüksége volt munkaerőre. Ne menjünk bele, hogy miért. Nem nagyon fizették meg, az igaz, de nem illett, vagy nem volt valódi érdek kitenni az utcára; ha éhbérért is, az ember ott maradhatott.

Átalakulásunk a világgazdaság törvényei szerint folytatódik. Büszkeségünk, az évek óta tartó magyar export-többlet jó fele tucatnyi nemzetközi nagyvállalat nevéhez fűződik, ezek kb. 200.000 embert foglalkoztatnak. Olyan munkán, amin annak előtte több, mint egymillió ember dolgozott. Nem akarom jónak mondani, amikor egymillió ember dolgozik olyan munkán, amit kétszáz ezer is el tud látni, de egyet vegyünk figyelembe: ennek a gazdasági rendszernek a számára nyolcszáz ezer munkavállaló fölösleges. Így lett Magyarország az egymillió vállalkozó országa; amikor ezt egyszer elmondtam Skóciában, csak hüledeztek, a skótok egy százaléka hajlandó vállalkozni. Leesetek a székről az elképedéstől. Igaz, nem részleteztem, miféle vállalkozók ezek.

Állambácsi azt mondta: ez van, találjátok ki, mit akartok csinálni. Sajnálom, innentől fogva érvényes a piac. Eből csak annyit akarok kihozni, hogy valóban ki kell találnunk valamit, amíg ezt a fajta kényszerintegrációt a saját igényeink szerint kibővítjük, mert ez egymagában a slamasztikából minket nem fog kihúzni. Ne bízzunk mindent arra a világpiacra, amely oly kevés érdeklődést mutat a mi saját problémáink iránt.

Még valamit megmutatnék a helyzetünket illetően. Van egy nagyszabású térségegyenlőtlenség is Magyarországon. Valamennyien tudjuk, hogy gyorsan fejlődik a főváros térsége, Észak-Dunántúl, a nyugati határszél. Viszonylag életképes a Duna-Tisza köze. De ahogy kelet felé megyünk, egyre reménytelenebbé válik a helyzet. Ez már a nyolcvanas években látható volt, ám hiába figyelmeztettünk bárkit is, mindenki eleresztette a füle mellett. Azért ennek a rendszernek az összeomlása legalább annyi jót hozott, hogy szembe lehet nézni a problémákkal, és el lehet tűnődni azon, hogy mi az ördögöt kezdjük velük, miképp lehet segíteni. Ilyen vonatkozásban lép a képbe az Európai Unió a maga kiegyenlítő programjaival. A kontinens fejlettségi különbségeit nézve nagyon érdekes az a térkép, amelyet hetven évvel ezelőtt Prinz Gyula szerkesztett; a háromszöggel bejelölt terület az, ami történelmi távlatban legfejlettebb Európában. Egy pici pöttyöt tettem Prinz Gyula ábrájára. Hogy ez a pötty mit jelent, Brüsszelt, Strassbourgot, vagy Aachent, Nagy Károly hajdani székvárosát, mert az is ott van, lehet találgatni. Egy évezred egy ilyen fejlettség-tér-

képnek meg se kottyán. Még egy érdekesség, Prinz Gyula övezetei kettészelik Magyarországot. Más övezetbe tartozik a Dunántúl és az Alföld. Tőlünk keletre meg az európai kultúrkör határa, onnantól kezdve már a bizánci kultúrkör kezdődik. Tanulság, hogy a centrum és periféria-viszonyok hihetetlenül stabilak. Kiegyenlítődéssé van ugyan, de egy újabb egyenlőtlenségi dimenzióban a centrum ismét csak centrum marad. És ha a periféria fejlődik is valamiben, nem az számít, hanem valami más. Száz évvel ezelőtt a vasút számított sokat, majd az autópálya-ellátottság, most azt hiszem, az internet kapcsolatok azok, amikkel e fejlettséget mérni lehet. A centrum a maga pozíció-előnyét aligha veszíti el, csak teljes összeomlás után. Nagy Károly császár óta ott van Európa virtuális centruma, ahová rajzoltam.

Európában végül is kitalálták azt, hogy nem lehet egy-séges kontinenst csinálni, ha túlságosan nagy egyenlőtlenségek vannak, mert így mind a tőke, mind a munkaerő elmozdul a fejlettebb térségek felé, a Rajna vidékére is. Erre találták ki a kiegyenlítő módszereket, s ha Unió-tagok leszünk, reményeink szerint fognak működni nálunk is.

És mi, mint tudjuk, Európába megyünk.

Magyarországon is egyenlőtlenségek vannak, a rendszerek ezeknek az egyenlőtlenségeknek a kiegyenlítésére valók. Mikor a 90-es években megindult a hosszú menetelés Európa felé, akkor megpróbáltuk átvenni ezeket. A dolog eredménye Magyarország területfejlesztési intézményi rendszere. A megértéséhez el kell mondanom néhány alapvetet.

Az első és legfontosabb alapvetet úgy mondják, hogy *szubszidiaritás*. Ez a szó a középkori egyházfilozófiából származik, annyit jelent, hogy segítséget nyújtani. Az 1931-es *Quadragesimo anno* pápai enciklika szerint a természet rendjének megkárosítása, ha egy emberi közösségtől elvonunk olyan feladatokat, amelyeket ő is el tudna látni, és egy magasabbrendű közösségre ruházunk rá ezeket. Erre az alapvetet épül föl az egész rendszer, tehát a feladatokat úgy célszerű, úgy hatékony és a természet rendjének úgy megfelelő megoldani, hogy az embercsoportok a saját szintjüknek megfelelő feladatokat maguk tudják megoldani. *Egy ész elég ezernyi kézhez* – ennek az antitézise.

Ahhoz, hogy ez az alapvetet érvényesülni tudjon, a szinteket pontosan meg kell határozni. Milyen szintek azok, ahol különféle problémák jelentkezhetnek? Mondjuk a honvédelmet csak országos szinten lehet megszervezni, egy autópálya-programot is csak országos szinten lehet kidolgozni, ezzel szemben például a szervezett szemégyűjtést célszerű települési szinten megoldani, nagy baj lenne, hogyha egy központ foglalkozna ezzel a problémával. Ilyen módon létre lehet hozni a szinteket, melyeknek megvan a jól körülhatárolt feladatkörük. Hogy a rendszer megfelelően működjön, az kell, hogy a szintek autonómak legyenek. Mindegyik szintnek legyen joga, hogy a saját maga ügyeit intézze. A követelmény az, hogy ez nem válhat anarchikussá, tehát valamiben hierarchia kell, hogy legyen a szintek között, jól körülhatárolt keretek között. A felső szintnek joga van diszponálni az alsó szint fölött. Az országgyűlésnek joga van törvényeket hozni, melyek kötelezők minden magyar állampolgárra. Így működik ez a dolog, de ennek van egy másik feltétele is, az alsóbb szint-

nek legyen módja képviselni az érdekeit a felsőbb szintű döntéshozatalban. Ennek megfelelően jött létre ez a rendszer, melynek három kardinális pillére van, mivelhogy a képviseleti demokrácia az alapelve az egésznek. A felső szint a parlament, a középső szint a megye, az alsó szint a település. A három fő szint között van két közbenső koordinatív szint. A megye és az országos szint között a régió, a megye és a település között pedig a kistérségi fejlesztő társulás.

A következő lényeges viszony a *partnerségi elv*, állítólag a skótok találták ki. A fejlesztési terveket nem szabad kizárólag a választott köztestületre bízni, mert a hivatal gazdaságilag nem igazán hatékony. A gazdasági szereplőknek meg nyilván maguk felé hajlik a keze, és ezért közpénzekkel közvetlenül nem rendelkezhetnek.

A teljesség kedvéért: három tervezési műfaj van, a rendezési terv, a fejlesztési koncepció és a fejlesztési program.

Ez a fejlesztési program is európai találmány. Abból származik, hogy az Európai Unió irdatlan sok pénzt költött mindenféle fejlesztésre, de ennek nagyon kevés tényleges eredménye volt. A program azt jelenti, hogy nem egyes projekteket kell finanszírozni, hanem olyan összefüggő akciósort, amely megpróbálja a dolog elejét, közepét és végét megmutatni, várható eredménnyel kecsegtet, és próbáljuk úgy megtervezni, hogy lemérhető haszna legyen.

A sarokpontokra hívnám föl a figyelmet. Ha például hazánk infrastruktúra-fejlesztését kell megtervezni, a lényege az, hogy az ország ebbe investál x milliárdot, s ha elég ügyesek vagyunk, a dolog vége gazdasági élénkülés lesz, az élénkülésből pedig újabb igények és újabb források keletkeznek. Végül is visszatáplálódik a pénz, és így a folyamat önállóvá válik. Ennek az lesz a mércéje, hogy a megvalósulásával sikerült például az Alföldön a GDP-t 5 %-kal fejleszteni. Ilyen típusú kontrollok vannak a dologban és igazából ez gazdaságfejlesztés, mert a gazdaságon keresztül mérődik le az eredmény. Valóságban gazdaság és társadalomfejlesztés együtt, mert ahhoz, hogy ez a rendszer ilyen módon működőképesse váljék, egyúttal a társadalmi kooperációnak is épülnie kell. Voltaképpen az igazán hatékony közpénzfelhasználás az, amikor a dologban a szervező tőke szerepét tudja játszani. A konkrét eset, amit vázaltszinten kidolgoztunk, a Duna-Tisza közti vízpótlás rendszerterve. Ismerjük a problémát, kiszáradás előtt áll a térség, ám intenzív kertkultúrák vannak itt. A folyamat pillanatnyilag önmérsztő, mert egyre mélyebbre fűrnak, a talajvízszint egyre mélyebbre süllyed, már szét is szakadt a rétegvíz meg a talajvíz, csak tevéket lehet majd a Kiskunságon tenyészteni, ha így megy tovább. Lehet segíteni a víz pótlásával túlnyomórészt a Dunából – valamilyen öntözőberendezés segítségével. Ezt kétféleképpen lehet megoldani, lehet csinálni egy állami óriásberuházást, építünk egy Duna-Tisza csatornát, hajózhatóvá is tesszük, hatalmas öntözőműveket betonból, ahogy illik; attól tartok, a Duna összes vize nem lenne elég egy ilyen öntözőrendszerhez és az ország összes pénze sem. Mindenesetre egy technika, amivel meg lehet oldani a problémát. A másik technika meg a következő: Nem öntözésről van szó, hanem vízgazdálkodásról. Kezdjük azzal, hogy az összes meglévő vizet felmérjük, mi van, hol van, mennyi van, hogy lehetne meg-

tartani, visszatartani. A szennyvizeket hasznosítani, az ivóvizet optimálisan visszaforgatni, hogyan lehet az árkokat, öntözőműveket, tavakat rendszerbe állítani ... és főképpen mennyibe fog kerülni. Hát ezt már csak a termelő tudja megmondani, Józsi bácsi, aki fóliás zöldséget termel, hogy neki mennyire éri meg ez a dolog. Tudniillik, ha nem éri meg fóliás zöldséget ilyen áron termelni, akkor találjon ki valami mást. Van két különböző példa erre: az izraeli és algériai öntözési stratégia. Mindkettő narancsot akart termelni. Az egyik siker; az izraeli. A másik abszolút kudarc; az algériai. Izraelben a piacból indultak ki. A gazdák kaptak induló tőkét, kamatszubbenciót, stb. de hozzák ki maguk a piacon a hasznot, mert egyébként sorry. Algéria, amikor az olajat fölfedezték, abból indult ki, hogy van olaj, van pénz dögvél, essünk neki az öntözésnek, a zsidóknak is milyen jól sikerült. Csakhogy a piacot nem kalkulálták bele. Az algériai sivatagöntözés monumentális kudarc. A mostani elképesztő szociális problémák és politikai katasztrófa oka: ez a kváziszocialista rendszer csődbe juttatta az országot.

Visszatérve a mi dolgainkra: a szubszidiaritás elve úgy szól, hogy oldja meg minden közösség a maga problémáit, amit meg tud oldani, ezzel szemben a központi hatalom köteles *subsidiium affere*, tehát segítséget nyújtani hozzá. Gyakorlatilag úgy működik, hogy a központi hatalom (parlament, kormány) megállapítja azokat a célokat, melyek egy adott időszakban a legfontosabbak az ország számára, a fő problémákat, amelyeket jó lenne megoldani, megállapítja, hogy kb. milyen források vannak a problémák megoldására. Ezeket a forrásokat aztán pályázat alapján igénybe lehet venni, az állam ül és malmozik, a továbbiakban a fejlesztést a különböző alacsonyabb szintű szerveződések kell, hogy megcsinálják. Ők ismerik a maguk problémáját és képesek ezt a fejlesztést maguk megoldani.

Azokon a fő problémákon, amik Magyarországon vannak, tehát a helyi fejlesztéseken át kell valamilyen módon megoldani őket. Csak címszavakban akarok végigfutni, hogy érzékeljék a dolognak a komplexitását. Ide tartoznak a kapcsolatok, az infrastruktúra fejlesztései, tehát úthálózat, telefonhálózat, ide tartoznak a különböző emberi ellátásrendszerek fejlesztései, a lakossági vízellátás, vagy a humán infasztuktúrának a különböző feladatai, ide tartozik a munkanélküliség kezelése. Egyebek között közmunkaprogramokat ír ki a kormányzat, amiket meg lehet pályázni, munkanélküliek foglalkoztatására. Tudniillik ez a fajta szociális jóléti állam, amibe elég bátor módon megpróbáltunk beleugrani a 90-es rendszerátmenetkor, a sokkal gazdagabb nyugaton is lényegében csődbe került. Ráadásul énszerintem az a jóléti állam, amelyben engem életem végéig munkanélküli segélyen eltartanak, nemcsak gazdaságilag rossz, hanem emberileg is. Tudniillik ha engem eltartanak munka nélkül, akkor én ezen a földön felesleges vagyok. Nem emberséges rendszer a jóléti állam, ennél okosabbat kéne kitalálni – azért vagyunk a földön emberek, hogy valami dolgunk legyen. Ezt kell valahogy kitalálni. Munkanélküli segély helyett közmunkaprogramok, ez például már egy lépés ebbe az irányba. Hogy az emberek ne tekintsék fölöslegesnek a saját létezésüket. A világgazdaság szempontjából egyébként ez lehet értelmetlenség. De a világgazdaság szempontjából értelmetlen az ember létezése is. Ha 200

ezer ember meg tudja termelni amit előtte egymillió, akkor 800 ezer ember minek. Nem egészen vicc, amit mondok, Amerikában már van egy mozgalom, amely felvetette azt, hogy a földkerekségen élők kétharmada fölösleges, és valamit kéne csinálni velük. Hát Auschwitz óta tudjuk, mi ez a valami, amit csinálni kéne. Mondhatják, hogy ez komolytalan, bár amerikai szenátor áll a mozgalom élén, de a náciizmust is komolytalanak mondták a húszas évek elején. Érdemes azért oldafigyelni az ilyen dolgokra; ha egy politikai mozgalom az emberiség kétharmadát fölöslegesnek deklarálja.

A mi filozófiánk szerint nem fölöslegesek, viszont kétségtelen, hogy gondoskodni kell azokról a lehetőségekről, ahol megkereshetik a helyüket az emberi életben. Ide tartozik a vállalkozásépítés, vállalkozásfejlesztés is, tulajdonképpen ez is a foglalkozáspolitikát szolgálja. Ide tartozik a környezetvédelem, környezetgazdálkodás. Ősszel a parlament elfogadott egy nagyon komoly, előremutató XXI. századi programot, a Nemzeti Környezetvédelmi Programot, amely már érvényes, a következő évtized közepéig kell végrehajtani. Ennek a programnak van egy listája, mik azok a tényleges feladatok, amelyeket a magyar környezetvédelemnek meg kell oldania. Ezt a listát a minap átnéztem, hogy mik azok a feladatok, melyet helyi szinten, megyei, vagy települési önkormányzati szinten kell megoldani. Levegőtisztaság-védelem, vízvédelem, földvédelem, települési környezetvédelem, egészségügyi vonatkozások, épített környezetvédelem, tájvédelem. Ha a helyi önkormányzat nem készül fel ezeknek a feladatoknak a megoldására, nem lesznek megoldva. Feladat van bőségesen, csak ki kell találni, milyen logika szerint oldhatók meg.

Visszatérve Sztálin elvtársra, annak a rendszernek az volt a lényege, hogy atomizálni a társadalmat, és szétszabdálni, egy felülről függő rendszer szerint a társadalom minden egyes tagját. Elvileg nagyon egyszerű amit csinálni kell: ennek pont a fordítottja. Magyarul: integrálni kell a társadalmat, helyi társadalom formájában, ezt a gazdaság számára úgy mondjuk, hogy *ki kell építeni a helyi piacokat*. Ez nemcsak árupiacot jelent, bár az is kell, hogy a kenyeret például ne központilag hordják ki. Ha mondjuk Kecskemétről szállítják ki a tejet Mórahalomra naponta, azt a tejet, amit begyűjtöttek valahonnan; a mórachalmi tejtermelők pedig leadják fillérekért a tejet, és a fogyasztók nagy pénzen megvásárolják – ez így nem megy. A tejellátást tehát helyileg célszerű szervezni, ezt jelentené a lokális piac kiépítése. Csak a példa kedvéért hoztam föl. Még fontosabb volna az, hogy létrejöjjön a helyi munkaerőpiac, ez az óriási ingázás (Magyarországon több, mint egymillió ember ingázott már a folyamat végén), ez mindenképpen egészségtelen, gazdaságtalan is volt. Sokkal normálisabb volna, ha a lakóhely közelében foglalkoztatnák az embereket. Ezt jelenti a helyi munkaerőpiac létrejötte. Aztán a helyi tőkepiac, helyi infasztuktúra és információ, az információ rendkívül lényeges, mert Magyarország ma elsősorban nem tőkehiányban, hanem információhiányban szenved.

Ez részben mesterségesen is jött létre, a rendszerátmenet hasznélvezői önérdekből hoztak létre információfogyatkozást, de részben persze ez az atomizációnak is logikus következménye. A madzagok elvágása, erről szolt

a történet mindig. És a különböző szolgáltatások, kereskedelem, szintén a helyi piacok kialakítását igényli.

Vessünk egy pillantást a települések ügyére. A település működtetésével kapcsolatban háromféle funkció különíthető el, a településrendezési, a fejlesztés és az üzemeltetés. Az üzemeltetés adott szinten ugyanazon a költségen folyik, a fejlettebb településeknek magasabb a fajlagos üzemelési költsége, a kevésbé fejletteké alacsonyabb. Amíg az üzemeltetés szintje nem változik meg, az üzemeltetés által termelt érték változatlan. A rendezés képes arra, hogy látszólag befektetés nélkül új értékeket hozzon létre egy pillanat leforgása alatt, nem kell hozzá más, mint egy rendezési tervet csinálni. Szemléltető példán: van egy kukoricaföld, amit kimérek építési teleknek, akkor a földnek az értéke négyszögölenként párszáz forintról pár ezer forintra változik, pusztán attól a tényről, hogy rendezési tervet csináltam, és a köztisztület jóváhagyta. Persze nem ilyen egyszerű a dolog, nem önmagában azért megy föl a telek értéke, mert papír van róla, hogy építési telek, hanem mert van építési szándék, melynek telekre van szüksége. Értéket valójában a fejlesztés növel. A rendezés onnan kapja a maga értékét, hogy fejleszték, és ez a fejlesztés a maga területi igényével a terület számára is értéket közvetít. Ezeknek a rendszerében kell gondolkozni a településfejlesztőnek. Egyvalamire hívnám fel a figyelmet. Az üzemeltetés színvonalánál nagyon fontos a fizetőképes kereslet. Nem célszerű egy település üzemeltetési szintjét a fizetőképes kereslet fölé emelni, mert abból bajok lehetnek. Addig, amíg mindez az államé volt, ez nem látszott, de most már igen: deficit és működésképtelenség. Pillanatnyilag szabályozás nincs, az emberek agyát még nem járta át eléggé az új helyzet.

Ennek a falvakat illetően van egy fájdalmas oldala: Meggyesi Tamás beszélt arról, hogy az ember falun otthonosabban érzi magát, mint a kaotikus városokban. Ezt szeretném kiegészíteni, a falu és a város közötti különbséget úgy megfogalmazva, hogy a város az a hely, amely az ember és az ember közötti kapcsolatot próbálja biztosítani, a falu az a hely, amely az ember és a természet közötti kapcsolatot. Ez a kardinális különbség a két településfogalom között. Nyilvánvaló, hogy a városban mindig benne foglaltatik a káosz lehetősége, a városban tapasztalható építési és városépítészeti káosz. Ez nem egyéb, mint az ember és ember közötti kapcsolat térbeli megnyilvánulása. A falu, amíg békén hagyják, addig nem kaotikus, a kapcsolatát a természettel mindig harmonikusan fogja kialakítani úgy, ahogy neki megfelel. De abban a pillanatban, amikor a falu már nem falu, hanem a város szatellitje, baj van. Hollókő-ófalú méltán nagy hírű az egységes településképpel, de látta-e már valaki, hogyan néz ki Hollókő-újfalú? A legnagyobb baj nem is az, hogy az ófalú skanzenné változott, és az újfaluban laknak, hanem hogy az újfaluban még az írmagja sem létezik az ófalúnak. Aki itt házat épített, hátat fordított az ófalúnak és megcsinálta a kockaházat. A kapcsolat teljesen megszakadt, Hollókő-ófalú a természethez fűző kapcsolatok kedves monumentuma, Újfalú nem egyéb, mint a városi kultúra falura szakadt szatellitje. Ott ingázók laknak, akik a városi kultúra hordalékát levitték a maguk falujába, és dezintegrálták a falu településképét is,

de ez csak a társadalomkép megfelelője. Szétesett, leépülőben lévő társadalom él a világörökség-falu árnyékában.

Egy lényeges pontra hívom fel végül a figyelmet. Beszéltünk a helyi piacról, de a helyi piachoz egy település túlságosan kicsi és sérülékeny egység. Településen belül meg lehet oldani bizonyos problémákat, vízvezetékeket, útburkolást, de helyi piacot kiépíteni biztosan nem lehet a települések 99 %-ában. Nagyobb városok képesek, talán Székesfehérvár, hogy helyi piacot szervezzen egymagában is. A településeknek tehát társulniuk, szövetkezniük kell, a törvény ezeket próbálta biztosítani kistérségi fejlesztési társulások formájában. Ezek önkéntes szerveződések, tulajdonképpen az kellene, hogy a szomszédos települések ismerjék fel a maguk közös érdekét, és ezen érdekek mentén próbáljanak meg közös akcióprogramot csinálni.

Volt pár éve egy hamvába holt kísérlet a falusi üdülés meghonosítására, katalógust adtak ki, és némi szerény díjazás ellenében, akinek volt kiadó falusi szobája, beiratkozott a katalógusba. Zöldség volt, mert így nem lehet falusi üdülést csinálni. Ahhoz, hogy egy térség vonzóvá legyen, produkció kell, összefüggésrendszer. Van egy kollégám, aki évek óta vacakol azzal, hogy mit tudna csinálni Magyarország termálfürdőjével, hogy lehetne idecsalogtatni a turistákat. Egy másik azzal foglalkozik, hogyan lehetne a lovaglást meghonosítani. A harmadik a folyóparti fürdést, azt sem lehet megcsinálni, falusi kastélyok felhasználását sem lehet. De ha van egy kistérség, ahol lehet csinálni lovaspályát, golfpályát, lehet nyitni termálfürdőt, vannak megfelelő házak a falusi üdülésre, össze kell rakni és az egészből egy üdülés-idegenforgalmi programot csinálni. De hogyha mindezt nem rakjuk össze, külön-külön biztos, hogy mindegyik bedöglik. Csak példának szántam arra, hogy mi a fejlesztési program. Nyilvánvaló, hogy ilyen programokat egy település nem csinálhat meg, egy falu különösképpen nem.

De nyilvánvaló, hogy ehhez már térségi integrációk kellene, vagy az a fajta ellátó és értékesítő szövetkezés, ami olyannyira szükséges lenne falusi kistermelőknél. Egy ilyen dán típusú szövetkezet térségi alapon tudná az ellátását is megszervezni. Gondolhatunk a régi magyar Hanguyára, ezek mind térségi alapon szerveződtek. De a pénzek felhasználásában is nagyon előnyös lehet az együttműködés. Kialakult egy szisztéma, a települések újra építettek iskolákat, tornatermeket koordinálatlanul, belátható idon belül bizonyos dolgok hiányozni fognak, másból meg túlkínálat lesz. Sokkal ésszerűbb lenne, ha a szomszédos települések összehangolnák, hogy melyik mit fejleszt. Nem ördöngösség ez, közös érdekek mentén ki lehet alakítani: egyik helyen iskolaközpont lenne, másutt idegenforgalmi információs iroda, a harmadik helyen vendéglátóipari fejlesztés és így tovább.

Térségen belül, koordináltan sokkal hatékonyabban lehetne kihasználni a pénzt, főképpen társadalomszervezésre és a munkanélküliség megoldására. Azok a közpénzek, amik egy ilyen térségfejlesztésre mennek, igazából akkor válnak hatékonná és akkor érik el a maguk célját, ha ezt a fajta integrációt, ezt a fajta szervezettséget egy-egy térség számára meg tudják valósítani. Láthatják, hogy ezt központilag csinálni nem lehet, csak a helyi társadalom

maga tudja, hogyha tudja a maga számára eszközölni. A legfontosabb szakmai problémának most azt tartjuk, hogy ezt a programelví fejlesztést, amit bemutatni próbáltam, Magyarország minden térségében minél hamarabb megvalósíthatassuk.

Miklóssy Endre

FALUSI TURIZMUS ÜRÜGYÉN FALUFEJLESZTÉS

A kérdés: hogyan adhatunk tanácsot a falvakban élőknek. Akiknek pénzük nincs, de van munkaerejük, portájuk tanyájuk, bontott és *talált* anyaguk, némi építési tapasztalatuk és fejleszteni akarják házukat, gazdasági épületeiket, hogy jobb híján vendégeket fogadjanak nyáron, majd talán ősszel-tavasszal és télen is. Az építész és ezek az emberek nemigen találhatnak egymásra; közvetítőre van szükség, aki ismeri őket, aki felkutatja a cselekedni szándékozókot, aki megszervezi a találkozást, és némi pénzt szerez mindezek működtetésére.

A ZALA-KAR Térségi Innovációs Társulás 1995-től komplex térségfejlesztési munkát indított el a falusi turizmus megteremtése érdekében. A munka kezdetén téli kurzus keretében oktatást szervezett a leendő vendéglátóknak.

A hallgatók előadások keretében ismerhették meg a vendéglátás környezeti-építészeti feltételeit, a vendéglátás mindennapi gyakorlatát, a piackutatást. A téli elméleti oktatás után nyári szaktanácsadó napok keretében került sor a konkrét építészeti feladatok megbeszélésére. Az építész-csapat: vezető építész tanár és egyetemisták a ZALA-KAR szervezésében kialakított menetrend szerint látogatták meg a családokat. Egy-egy tanácsadás maximum 2 óra alatt zajlott le, amiben benne foglaltatott az elképzelt építési-fejlesztési szándék meghallgatása, a terület felmérése, a javaslat írásos rajzos elkészítése és az így elkészült „jegyzőkönyvek” hitelesítése az építető és a szaktanácsadást végző csoport vezetője által. A jegyzőkönyv dokumentum, hiszen ez igazolja, hogy az építető jogosult igénybevenni a ZALA-KAR által nyújtott hiteljellegű anyagi támogatást (amit a ZALA-KAR pályázat útján nyert el) azzal a feltétellel hogy a szaktanácsadásban javasolt építészeti megoldások szerint cselekszik.

1997 őszén került sor a szaktanácsadó munka ellenőrzésére. A 24 építési helyszínt végigjárva megállapítható, hogy a pályázók, építetők többsége a szaktanácsadás szerint használta fel a pénzét, de többen a vállalt határidőt sajnos nem tudták teljesíteni. Az ellenőrzésnek éppen az is volt a célja, hogy az időközben felmerült problémákon segítsen, illetve egy-két esetben a tanácsadással ellentétes megvalósítást, vagy esetleges nem teljesítést minden résztvevőnek elküldve nyilvánosságra hozza és dokumentálja. Különösen az ellenőrzés fázisban szükséges a külső – független – nehezen megkérdőjelezhető szakember, aki a szaktanácsadás folyamata révén minden résztvevőt ismer, de „messziről jött ember” lévén elfogulatlanak tekinthető.

Mindenfajta bürokratikus retorziónál hatásosabb a személyes megmértetés és a kis közösségekben rejlő erkölcsi-közösségi erő.

A munka folyamatos; 1997 nyarán hasonló szaktanácsadás folyt a térség településeinek külterületein: a hegyben,

ahol a szőlő- és borkultúra környezetét kell alkalmassá tenni a vendéglátás számára. A zalai borösvényen a régi pincéket, prэшázakat kell helyreállítani, az elmúlt évtizedekben épített ún. *zártkerti korszak* embereknek nemigen megfelelő építményeit rehabilitálni.

dr. Reischl Gábor

TANYÁK

Sok szó esik a vidékfejlesztésről az EU- kompatibilitás, az országtérképeken feltüntetethető, KSH körzetekre aggregált válságjelenségek kapcsán. Kevés szó esik azonban azokról az értékekről, amik a vidékiség, extenzivitás, perifériális fekvés előnyeit jelentik, az ott élhető élet kultúrájáról, melyek végső soron célt és értelmet kellene, hogy adjanak a fejlesztéseknek, azt eredményezve, hogy a vidékiség, a vidék a fejlesztések *dacára* meg tudja őrizni autonómiáját, értékeit, vonzerejét.

A magyar vidék egyik igen karakteres tája az alföldi tanyavilág, melynek megítélése, támogatottsága történelme folytán talán sohasem volt egyértelmű és problémamentes. Fejlesztési igényei, lehetőségei miatt azonban ma is, éppen a vidékfejlesztés keretei között foglalkozni kell vele.

1997 év elején kettőnk ötlete alapján a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium, valamint a Földművelésügyi Minisztérium támogatásával kiírásra került a *Tanyák értékei* című, tanyasiaknak szánt pályázat az alföldi megyék területére vonatkozóan. A pályázat célja az volt, hogy a tanyasiak maguk – mint a tanyakérdésben legilletékesebbek – mondhassák el, dokumentálhassák azt, hogy milyenek a tanyáik, miért szeretnek ott élni, hogyan képzelik jövőjüket. A pályázat egyértelműen sikeres volt.

A beküldött dokumentációk anyagának kiadványként való megjelenítésének előkészületei most folynak, a díjazott pályaművek tablók formájában már feldolgozásra kerültek, több kiállításon szerepeltek már a decemberben Kecskeméten megrendezett eredményhirdetési ünnepség óta. A pályázaton nem szerepelt, de említésre méltó közös büszkeségünk a *Kézművestanya* Jászszentlászlón, mely lassan kezd integrálódni a homokhátsági tanyavilágba (beruházó-üzemeltető: Markolt Endre, tervező: Ónodi Gábor). Az 1994 óta működő tanya a térség kézműves tradícióit felelevenítve, megújítva, évek óta sikeres színhelye a munkanélküliek átképzésének, tranzitfoglalkoztatásának. Az eddigi munka eredményeképp rövidesen el tud indulni a kézműves bedolgozói rendszer, összekapcsolódva a kistérség egyéb gazdaságfejlesztési programjaival. A nyaranta rendszeresen a széles nyilvánosság számára megrendezett *Kézművestanyai Napok*, a *Kézművestanyai Esték* szakmai, kulturális rendezvényei minden érdeklődő számára lehetőséget kínálnak arra, hogy megismerkedjen a Tanya ill. a Társulás tevékenységével.

A tanyák legfőbb értékei közé tartozik az a tulajdonsága, hogy egy nagyon határozott gazdálkodási stratégiával az Alföld egyes, agro-ökológiai szempontból jól körülményezhető területeinek legalkalmasabb, legéletképesebb birtokformájává vált. Organikus, tájban gyökerező alternatívája az iparosított technológiára építő birtokformáknak.

Van országunkban több ilyen organikus birtokforma, melyek jelentősége a tájjal való funkcionális kapcsolatukban van. A földprivatizáció hazai jellegzetességei, az új tulajdonosi struktúrák, a területek agro-ökológiai értékei iránt csaknem teljesen érzéketlen urbanizációs folyamatok, valamint vélhetően az 1998. januárja óta érvényben lévő OTÉK is veszélyeztetik sajnos azokat a helyenként még meglévő, a táji adottságokhoz való alkalmazkodás jegyében létrejött, a TSZ-világ által sem megsemmisített birtokformákat, épületeiket, földhasználati rendszereit, gazdálkodási stratégiáit, melyek nem archaikusságuk miatt, hanem a táji jegyek szerint való cselekvéshez kínált példák miatt értékesek, de a fenti tényezők nagyon megnehezítik az ezek mintájára újonnan létesíteni kívántak kialakítását is.

Ezekre ma – a környezetgazdálkodás felé tartó mezőgazdaság korában – különös szükségünk lehet, remélve, hogy a regionalitásban rejlő értékek szélesebb körben is érvényesíthetők. Hogy tudhassuk, a vidékfejlesztés mi-ért kell, ne csak azt, hogy mi *ellen*.

Hogy feltárhassuk ezek valós értékeit, szükséges a lebonyolított pályázat mintájára más, nem alföldi tájaink területére vonatkozóan is hasonló pályázatokat kiírni, azok anyagát publikussá tenni. Az ezügyben tenni vágyók számára szívesen felajánljuk együttműködésünket.

Markolt Endre, dr. Ónodi Gábor

FALUFEJLESZTÉS ABAÚJBAN

1996. évben pályázatot írt ki a Mezőgazdasági és Földművelésügyi Minisztérium bajor támogatással apró falvak részére, amiben falufejlesztési programra lehetett pályázni.

56 pályázó kis település közül pályázatot nyert Baskó, Fony, Hejce, Mogyoróska és Regéc községek. Az említett települések a Zempléni hegységben fekszenek. Valamikor a történelmi Abaúj vármegye festői szépségű délkeleti csücskében voltak találhatóak. A nagy kiterjedésű fenyvesekkel, tölgyesekkel borított vulkanikus eredetű hegyek bércei, kristálytisza erdei patakokkal díszített völgyei lenyűgözik a pihenni vágyókat. A regéci várrom, Boldogkő vára, a boldogkőújfalui kőtenger, kúriák, műemléktemplomok várják az idelátogatókat.

Az öt egymással szomszédos, 500 lélekszám alatti településen együttesen, de településenként önállóan is falumegújítási munka indult el. Keressük a közös történelmi szálakat, közös adottságokat, ami segítséget ad a jelen ne-

Baskó látképe

hézségeinek és a kitűzött céloknak a megoldásában.

A települések közül Baskó, Hejce és Mogyoróska zsákutcás település. Turistautak kialakításával és Baskóról Boldogkőváralja irányában egy 6 km-es útszakasz megépítésével a 3. számú főútvonal és a környező települések könnyebben elérhetővé válnának. Az említett települések környezete csendes, a hegyi levegő különösen az aszmatikus betegek számára kedvező.

A településeket övező legelők az állattartás visszaszorulása következtében fokozatosan beerdősülnek, ezt a folyamatot gyorsítja az, hogy erdővel határosak. A falu magja a templom és bolt környéke, domináns a hagyományos építészeti forma, kevés számban található kockaház. A hagyományos építészeti formával rendelkező lakóházak felújítását eredeti állapotában, magas komfortfokozattal tervezik megoldani a települések lakói és vezetői.

A falufejlesztés munkái során az a legfőbb célunk, hogy a természeti értékek megőrzését is figyelembe véve a településeken élő lakosok életkörülményeit javítsuk, olyan helyzetet teremtsünk, hogy jól érezzék magukat az ott élők és az oda látogatók egyaránt.

A megkezdett munkák során is tapasztaljuk, hogy az egyes települések lakosait, és az öt település lakosait is közelebb hozza egymáshoz a falumegújítási program.

Magyar Erzsébet, Baskó polgármestere

A TISZATÉR KISTÉRSÉG FEJLESZTÉSI EREDMÉNYEI

A Tiszatér Társulás 1993-ban alakult meg Tiszadobon. Alapítói Szabolcs-Szatmár-Bereg megye délnyugati, és Hajdú-Bihar megye északnyugati településein. A tizenkét, hasonló társadalmi és földrajzi adottságú település térségi összefogással szeretne mai nehéz helyzetéből előrelépni. Komplex fejlesztési programot készítettünk el 1994-ben, amely meghatározta, hogy az idegenforgalom fejlesztésével kell kezdenünk programjainkat.

Az idegenforgalom fejlesztésére elkészült a *Tiszatér Háló* idegenforgalmi fejlesztési program. Ez szimbolikus név, amely a háló egyes csomóiban egy-egy települést határoz meg. A térségben a háló közös gondolkodást, összefogást, kiemelkedést is jelképez.

A *Tiszatér Háló* hármas alapelv alapján készült el. Az első, hogy a helyi adottságokra kell alapozni a fejlesztési elképzeléseket. A második, hogy hosszú távon, 10-15 éves folyamatban kell gondolkodnunk. A harmadik, hogy fejlesztéseinket komplexen kell végrehajtanunk.

A fejlesztési program 15 projektet határoz meg. Ezek közül a leglényegesebbek:

- Nomád vízitábort építettünk Tiszadob külterületén, mivel a Tisza-part és a vízitúrázók helyzete nem rendezett.

- A diákok nyári foglalkoztatására alkotóházat építettünk Tiszavasváriban, az ifjúsági táborban.

- Programcsomagunk szélesítése érdekében lovasturisztikai tanulmányt készítettünk.

- Idegenforgalmi és marketing irodát nyitottunk Tiszalökön; ez vendégközvetítéssel, képzésekkel és marketingtevékenységgel foglalkozik.

- Képzéseket tartottunk vendégfogadók számára,

gazdasszony-képzést, helyi idegenforgalmi vezetők számára; ökotúra- és lovastúravezető-képzést térségünkben azoknak az embereknek, akik úgy gondolják, hogy a jövőben szeretnének idegenforgalommal foglalkozni.

– Felmértük térségünkben a régi parasztházak számát, térségi katasztert készítettünk, és fejlesztési, valamint építészeti tervek készítettünk a házak hasznosítása érdekében. Hét ház kivitelezési munkáit is támogattuk; ezekben a házakban már az idén vendégeket tudtak fogadni.

– Tiszacsegén hajókikötőt építettünk és támogattunk. A *Csege* nevű hajó útvonala összeköti térségünket Tokajjal és a Tisza-tóval.

– Marketingtevékenységünk fontos eredménye a Tiszatér kiállítási anyag, amely tizennyolc tablóval mutatja be településeink műemléki, természeti adottságait.

– Marketingtevékenységünk eredménye a *Tiszatér Útikönyv*, amely 170 oldalon, s csaknem 140 színes képpel mutatja be településeinket, térségünket.

Az idegenforgalmi fejlesztési program PHARE támogatást kapott. Idén újabb pályázatok segítségével további programokat valósítunk meg. Ezek között szerepel strand-felújítás, madártani tanulmány készítése, diák vándortábor, információs hálózat, turisztikai nevelés, valamint a holtág-rendszer-rezervátum programjának kidolgozása.

Nácsa Balázs

TISZAMENTI TELEPÜLÉSKÖZPONTOK FEJLESZTÉSE

Tiszadob, Tiszadada és Tiszaeszlár települések központjának fejlesztési tanulmánya a Tiszamenti Települések Térsegfejlesztési Társulása megbízásából készült el.

A településközpont-fejlesztési tanulmányok célja, hogy megalapozzanak egy egységes, csak a településre jellemző; az egyedi jellegzetességekre építő hosszú távú fejlesztést, amely kiterjed a burkolatokra, a fásításra, növényesítésre és a közterületi bútorokra, stb.; meghatározza a központok településen belüli funkcióját, irányt ad ahhoz, hogy a településeken milyen építési szabályozás szükséges.

Úgy gondolom, hogy egyre inkább szükség van olyan tervekre, amelyek képesek ellenállni a magyar falvak még megmaradt hagyományos képét átalakító torz előképeknek. A nyugati – például az osztrák – falvakban látható steril rend mintaképpül állítása legalább olyan kártékony, mint az, ahogyan a kertészeti árudák, faiskolák vagy útépitő cégek ráerőltetik a településekre kommersz termékeiket, eltörölve mindazokat az értékeket, amelyek éppen azáltal kölcsönöznek egy-egy településnek sajátos ízt, mert a környéken található alapanyagokból, általában helyi mesterek keze nyomán jöttek létre. Nem hisszük, hogy a falvaknak a városok felé kellene kacsingatniuk; a gyepes árkok vannak olyan szépek és működőképesek, mint a kibetonozottak, és a terméskő vagy zúzottkő burkolat legalább olyan jó, mint a betonelemekből készített.

A tervekben megfogalmazott célok megvalósítása – tudjuk – lassan fog megtörténni. Apró, szinte észrevétlen lépésekben, egy oda nem illő, felesleges, a szocializmus termékeként a faluközpontba került kerítés elbontásával, időnként néhány fa ültetésével, egy-két pad elkészítésével.

A településközpont-fejlesztési tanulmányok a Team-pannon Építész Iroda, a Pagony Táj- és Kertépítész Iroda, és a Pro-Arch Építész Stúdió együttműködésével jöttek létre.

Vincze Attila

A *Káli Híradó*, a Káli-medence Környezetvédelmi Társaság lapjának 1998 februári számából:

IDŐZÍTETT BOMBÁK A NEMZETI PARKBAN

azok az egyelőre mezőgazdasági területek, amelyeket külföldi cégek spekulációs szándékkal vásároltak fel. Nyugateurópában már bevált módszerük a következő. **1.** Öreg parasztoktól fillérekért külön-külön megveszik a kisebb parcellákat, míg egy nagy, összefüggő területhez jutnak. **2.** Ezt kivonják a mezőgazdasági művelésből, és felépítenek rajta egy sor luxusnyaralót. **3.** A házakat eladják azzal a reklámszöveggel, hogy „érintetlen természet, gyönyörű kilátás, a kert végében bögnek a szarvasok és legelnek a tehenek”. **4.** Ha eladták, újabb házsorot építenek elé, és hasonló szöveggel eladják. **5.** A tulajdonosok már maguk kiharcolják az infrastruktúrát: betonutak, telefon, gáz. A telek kertvárosi arculatot ölt; az újabb házsorokat már divatos nyaralóhelyként lehet eladni. **6.** A nyaralókat zavarja a szomszédos mezőgazdasági művelés és állattartás. Kiharcolják az azt korlátozó intézkedéseket, a gazdálkodók visszavonulnak, földjeiket eladják. **7.** A cég újabb földeket vehet, újabb házsorokat épít.

Végeredmény: a táj átalakul. A természeti és mezőgazdasági környezet helyét zsúfolt kertváros foglalja el, ahonnan az első lakók menekülnek újabb szűz területek felé.

Ez a folyamat látható Almádi, Füred, Révfülöp, Gyenesdiás, Vonyarc, Héviz, Cserszegtomaj körül. A nemzeti parkban Lesencetomajon egy holland-magyar, a Fekete-hegyen egy német-magyar kft. birtokol nagy külterületeket. Egy holland cég már több tucat nyaralót, parasztházat, présházat vásárolt fel a Balaton-felvidéken; ezeket külföldieknek adja ki. A lesencei nyaralókat is külföldiek fogják megvenni. Miért rossz ez? A nyaralóépítéssel a mezőgazdasági terület és minden más megélhetési lehetőség csökken, marad az idegenforgalom. A helyi lakosság már ma is a *zimmer fret*-ből él. Mint Edericsen mondják: *tehén egy sincs a faluban, a németeket fejjük.* Ám ha a külföldi itt nyaralót vesz, vagy épít, többé nem vesz ki a helybelitől szobát. Sőt. Nyaralóját maga adja ki más külföldieknek; a helyi lakos vendégeket, az önkormányzat adót veszít, a táj képe a sok nagy épülettől megváltozik, eredeti arculatát és idegenforgalmi vonzerejét elveszti. *Minden új nyaraló egy helybéli család kenyerét vesz el!!* Ez a folyamat világszerte ismert, ma már téma a „fenntartható turizmus”, és a nyaraló- és szállodaépítés megállítását tervezik az idegenforgalmi bevételek fenntartása érdekében. A Balaton-felvidéken az egyetlen megoldás: teljes építési tilalom a szőlőhegyen és a külterületeken. Kizárólag romok helyreállítása és belterületi foghíjak beépítése lehetséges. A Nemzeti Park igazgatósága legyen a legfelső területfejlesztési és építési hatóság.

V Á N D O R O L D A L A K

A következő oldalakon folytatjuk a vándorok évfolyamonkénti bemutatását. A vándoriskolások rendszeres továbbképzését egy új, önképzőkör formájú előadássorozat vette át. 1997 decembere óta kéthetenként egy-egy vándoriskolás páros két-két építész munkásságát mutatja be a többieknek, különös tekintettel a lehetséges párhuzamokra, kapcsolatokra és különbözőségekre. Az összejövetelek elején Kálmán István előadássorozata hangzik el, ezt követik az előadások, épületelemzések, viták. A fél évesre tervezett előadássorozat tématerve:

Frank Lloyd Wright • Medgyaszay István
Otto Wagner • Lechner Ödön
William Morris • Kós Károly
Le Corbusier • Olgyay testvérek
Aldo Rossi • Ekler Dezső
Gunnar Asplund • Reimholz Péter
Bruce Goff • Dévényi Sándor
Erik Asmussen • Makovecz Imre
Paolo Soleri • Csete György
Zaha Hadid • Virág Csaba

F. L. Wright: Mr. és Mrs. Morris családi háza a Csendes óceán partján, 1945

VALÓSÁGKERESÉS

– avagy vándorszemmel kurzusunkról –

Vándorfeladatomnak éreztem, hogy az okosodásunk érdekében indított kurzushoz végre hozzászóljon valaki az érintettek köréből is. Ezt felvállalva szeretném elmondani saját gondolataimat, tapasztalataimat.

Úgy érzem, ezekkel az előadásokkal valami elkezdődött, valami beindult az emberekben. Az alvó vagy éppen szunnyadozó lelkeket kicsit megpiszkálták, ezért aztán vannak, akik kellemetlenül érzik helyzetüket. A maguk módján teszik ugyan a dolgukat, mert a kiesés szégyene nagyobb számukra, mint a menet közbeni „mederbe terelések” módszerének elviselése.

Arra valamennyien képesek vagyunk, hogy egy-egy témát illetően némi tárgyi tudásra szert tegyünk. Csakhogy ennél nekünk több kell; tovább kell lépnünk. A dolgokat összefüggéseikben kell látni, és nemcsak látni, hanem vissza is kell tudni adni. Az igazunkért merjünk vitába szállni. Az igazunkért is és azért is ha úgy érezzük hogy ott a helye egy jól irányzott kritikának. Tudjunk azonosulni azzal amit felvállaltunk és tegyük élvezhetővé azt mások számára is. Ez az egész gépezet szerintem akkor tudna igazán jól működni, ha legalább olyan légkört tudnánk teremteni, mint a Holt Költők Társaságáé volt. Aki olvasta netán a híres olasz ötvösmester, Benvenuto Cellini életrajzát, az át tudja érezni azt az állapotot, amit itt most próbálok átadni. Történetesen azt, hogy az életben hogy tudjuk magunkat előadni és a kétkezi munkánkat miképpen tudjuk másokkal elfogadtatni.

Megérné, ha ezekre a dolgokra nagyobb figyelmet fordítanánk, mert úgy érzem, valahol mindez itt gyökerezik ezekben az előadásokban. Talán nem véletlenül választották ki nekünk pont ezeket az embereket tanulmányozásra mestereink. Az is elgondolkodtató, hogy miért éppen ilyen párosításokban tették. Amennyiben meglátásom nem csal, érzek némi céltatosságot a háttérben. Nemcsak azért kell tudnunk róluk, hogy ismereteinket bővítsük, mert híresek és mások is odafigyelnek rájuk, hanem azért is, mert mestereink szeretnék, ha ráébrednénk, hogy önmagunktól is ilyené válhatunk. Ők csak segítenek ennek elérésében.

Jó lenne, ha ez az elhintett mag valamelyikünkben, vagy minél többünkben táptalajra találna és kicsírázna.

Talán kissé erős a megfogalmazás, de a *hittértés* szót találtam a legideillőbbnek. Nem tudom, hogy következtetésemmel megfelelő irányban tapogatózom-e, de egy dologra biztosan jó. Megindítja néhányunk gondolatát és ezt a visszajelzések, remélem, igazolják majd.

Eszenyi Ákos

ESZTÁNY GYŐZŐ

(1972)

1990-1996 Kolozsvári Műszaki
Egyetem, Építészkar
1996- Vándoriskola (SÁROS és
Társa, É-11)

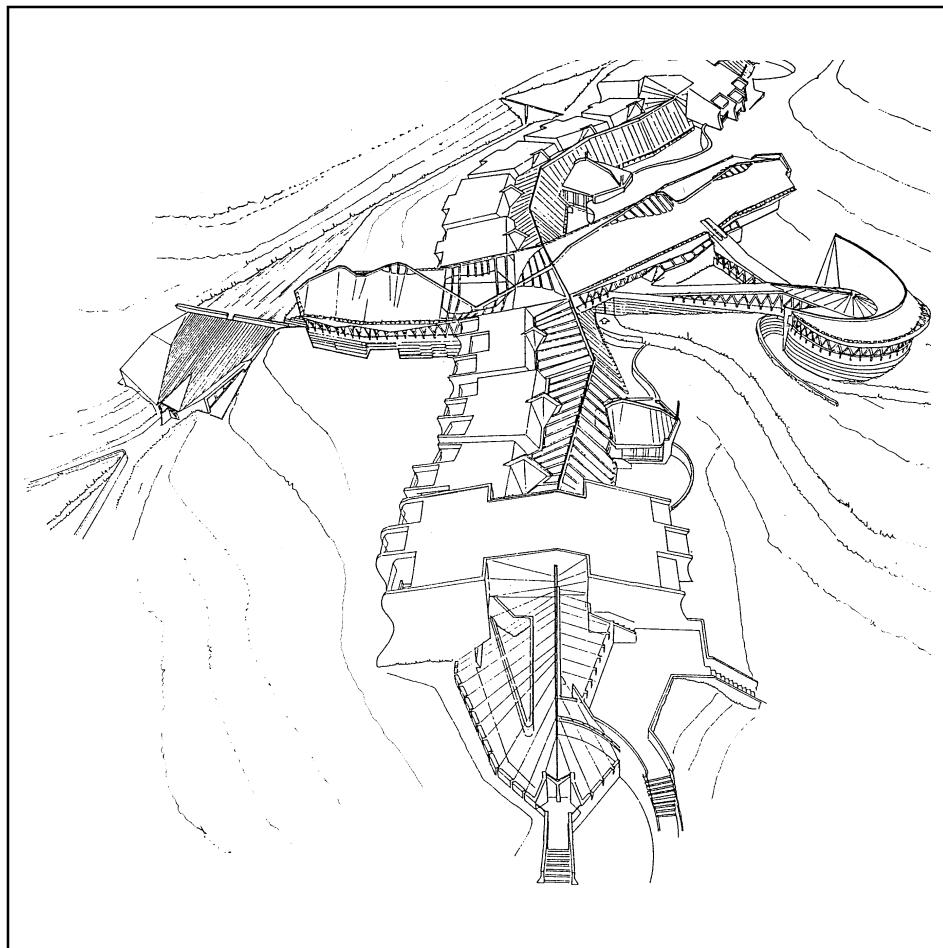
„Hegyek tövében születtem, és renge-
teg erdő kanyargós ösvényein tanul-
tam meg a szótlalan figyelmet. De min-
dig élt bennem a vágy, hogy lássam
és megismerjem az alföldi rónaságot,
s az embereket, akik ezen a kiterített
földön élnek.

Lementem hát a kecskeméti *Hírös*
hét-re.

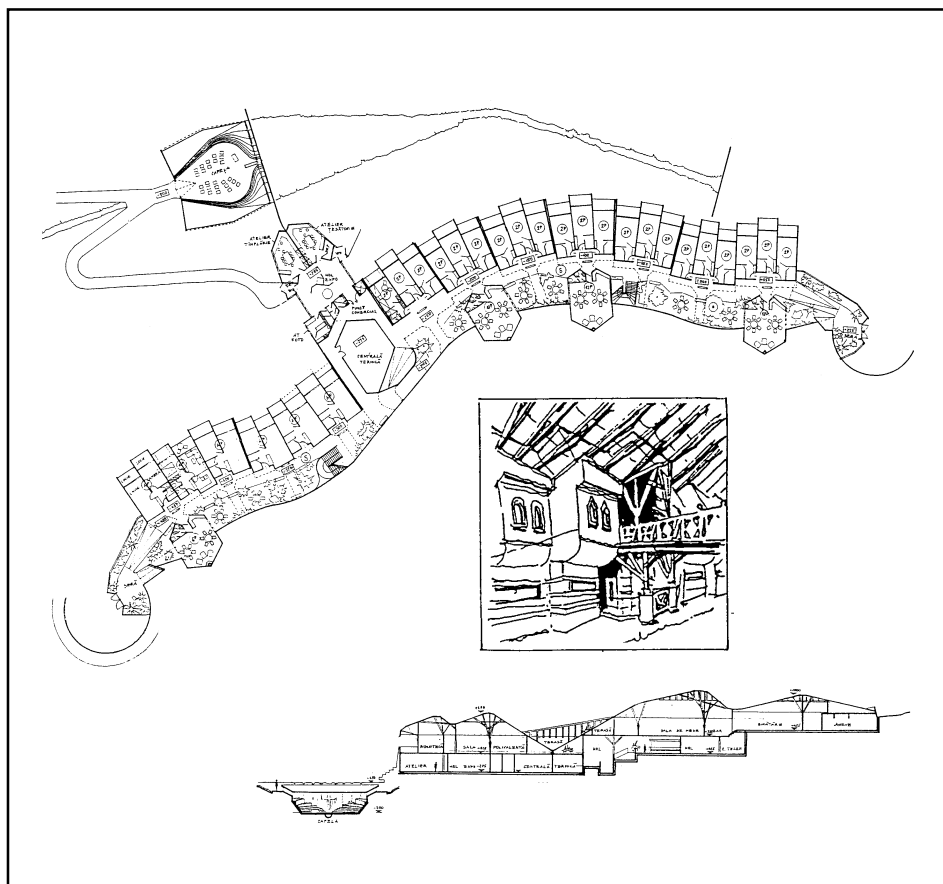
Láttam, hogyan kel fel és hogyan
nyugszik el az alföldi város; láttam su-
hogó röptét a gondolatok és a dal szár-
nyain, ettem pompás kenyerét és gyü-
mölcseit; ittam ezeregyéjszakai borát –
de mindig és mindenütt csak kettő
érdekelt igazán.

Az ember és a föld.”

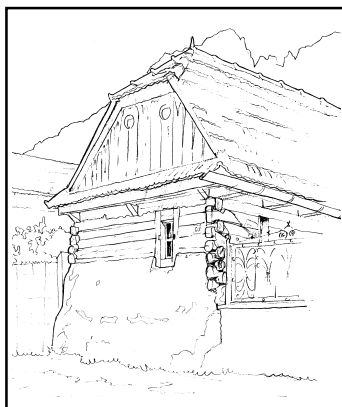
(*Tamási Áron: Hírös magyarok*)

Kolozsvár, Öregok otthona, 1993,
távlati kép, földszinti alaprajz, metszet
a kiszolgáló részen keresztül, és belső
utcakép vázlat.

Tanulmányrajz

KERTÉSZ ATTILA

(1970)

1988-91 YMMF, Debrecen,
Magasépítő szak
1991-96 BME Építészkar
1996- Vándoriskola (FORMA Rt,
SÁROS és Társa)

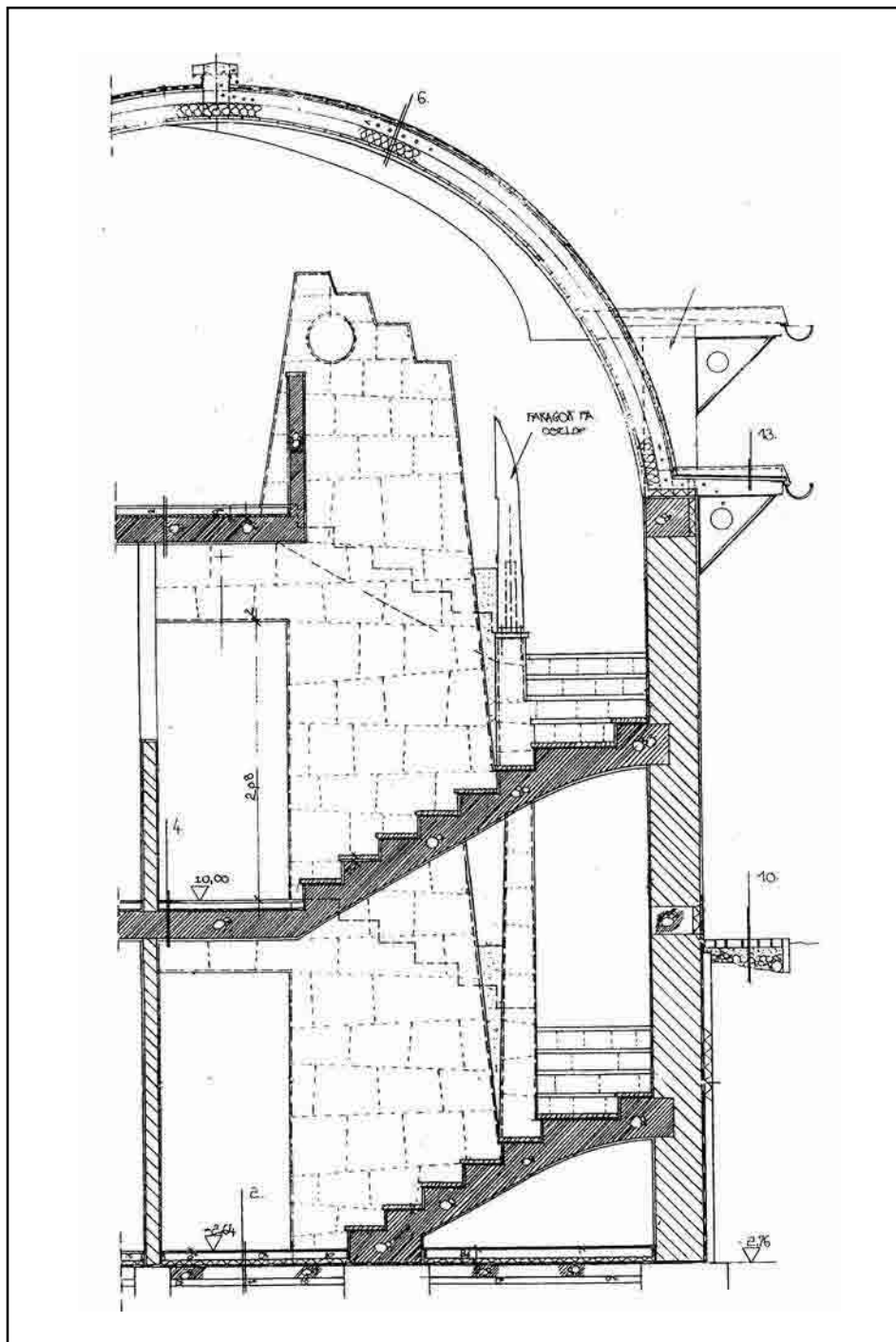
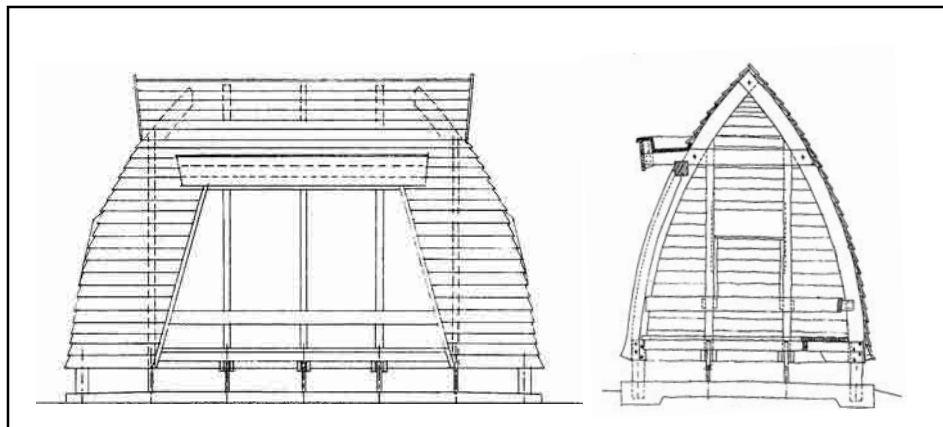
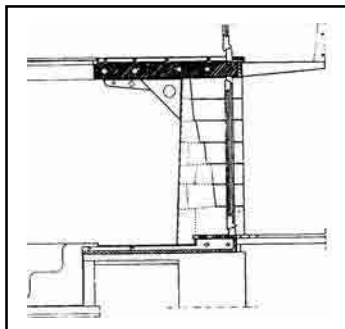
„...Mert azt tanultam mindenütt, azt láttam minden nagy nemzetnél, hogy az apák dolgát folytatják az utódok. Ugyanezt látjuk északon és délen, minden olyan nemzetnél, akikhez mi tanulni járunk, hogy hazajöve lebecsülhessünk mindent, ami a miénk. Merthogy itthon nincsen készen akkora kultúra, akkora művészet, mint amilyent hozhatunk – könnyen, készen – külföldről. Mert nekünk azt előbb csinálnunk kellene. *Mert össze kellene szednünk az ország minden részéről a széjjelszórt kőveket, hogy azokkal a magunk képére építhessünk.* És ehhez hit is kellene, és nagy fanatizmus is. És rettenetesen sok munka... De lesznek, akik utánam jönnek: az én maradékaim. Amikor én már elpihentem, erős, ifjú lábakkal nyomomba lépnek ők. És nem szállnak le a hegyről, hogy láncos rabjai legyenek hírnek, dicsőségnek és idegen kultúrának.

... Mert a szegénység nem szégyen, sem a szegényes kultúra. Hanem a kolduspénz, az idegen kultúra az szégyen és kulturátlanság... Az én lábam nyomát pedig eltemetheti a hó, de síromon sohasem lesz korhadt a fejfa; de a fölémhajoló lomb virágos lesz mindig, tudom.”

(Kós Károly: Régi Kalotaszeg)

Zalaszentgrót, buszváró
(Jankovics Tiborral)

Budaörs, családi ház lépcsőterve
(Sáros Lászlóval)

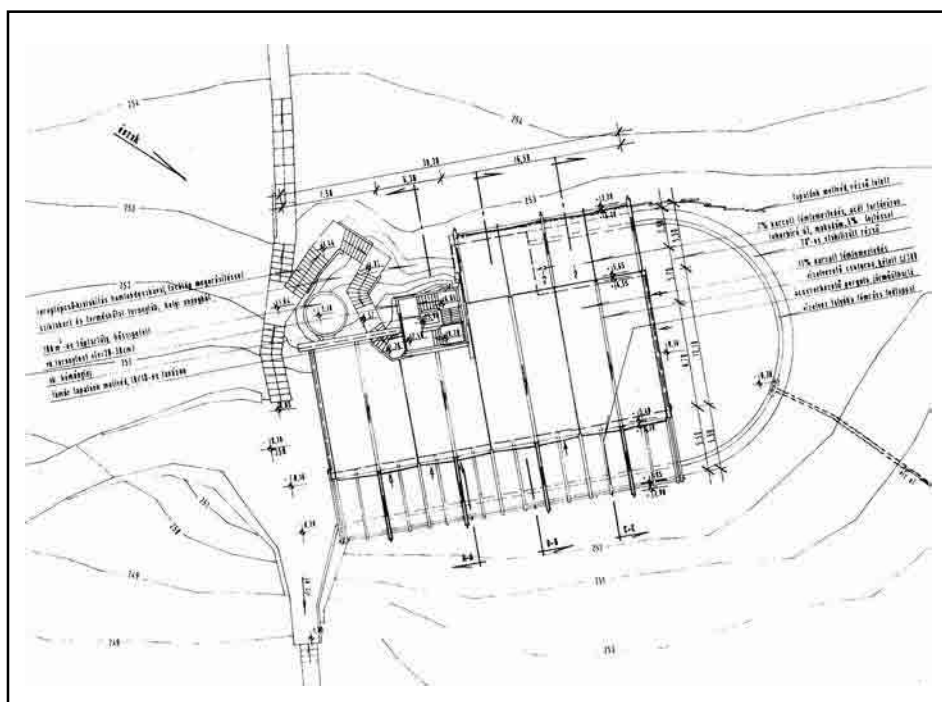
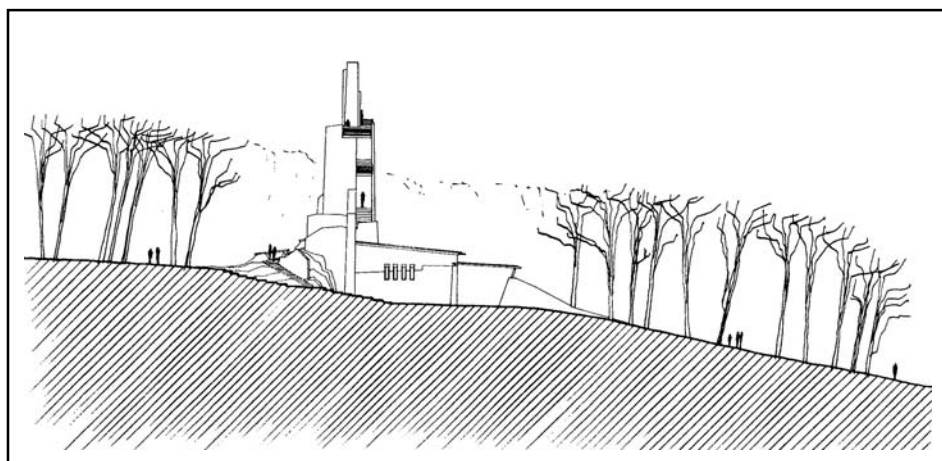
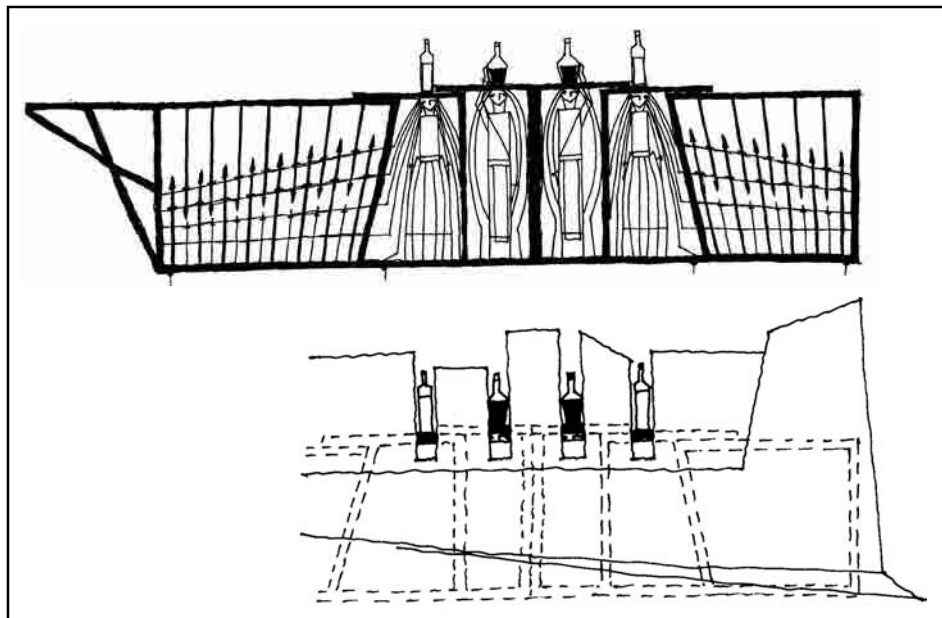

KOVÁCS ÁGNES

(1973)

1991-ig Miskolc
1991-96 BME Építészkar
1997 YMMF, diploma
1997-től Vándoriskola (KAPOSTERV,
Dévényi és Társa,
TRISKELL)

Pécs, Felsőhavi dűlő 9/b
Bontott téglatermésű kerítés és kovácsoltvas tolókapu a leendő pincéhez. Az eltolt kapuszárny palackjai a kerítésfal lőrésében jelennek meg. (1997. augusztus)

Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, gázmotorház és kilátóépület oldalnézete és alaprajza (1998. január.)

KURUCZ SZABOLCS

(1972)

1991-96 BME Építészkar
1996- Vándoriskola (FORMA Rt,
SÁROS és Társa)

Munkák, élmények:

Keszthely és a Balaton ősszel, télen,
tavasszal, nyáron és ősszel
Jankovics Tibor és munkatársainak
megismerése

Előadások (Molnár V., Pap Gábor, Sze-
lestei, Szántai ...) és krampuszozás,
mikulásozás a *Család-iskolában*
Lajosmizsei, pesti konferenciák
Éjszakázások, hétvégézések és beszél-
getések

Németországi tanulmányút a FORMÁ-
val, a kis cseh és német városok
hangulata

Munkák Keszthelyen és az ígéretek
részbeni elmaradása

Vándorpályázatok

Balatoncsicsói farsang

A lenti gyógyászat pályázata

Sáros László és munkatársainak megis-
merése

Csíksomlyói búcsú

Cserszegtomajon szentivánéji ünnep

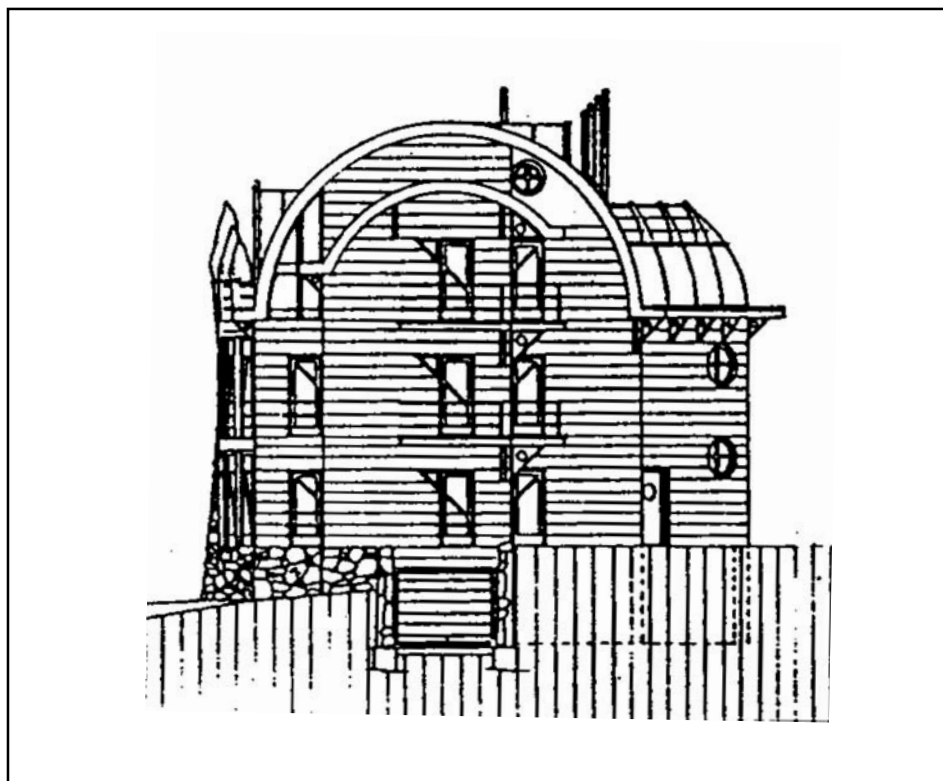
A budapesti „élet”

Besztercebánya és Krakkó, a lengyel
emberek mentalitása

Munkák a SÁROS és Társá-nál

Keszthelyi vándortalálkozók

Dél-balatoni, zalai kirándulások, bicik-
li- és vízitúrák

Cserszegtomaj, Dobogómajor,
főépület (Rácz Tamás munkatársá-
ként), 1996-97

Budapest, Diósárok úti társasház
(Sáros László munkatársaként), 1997

Lenti, apartmanházak (Jankovics Tibor
munkatársaként), 1997

MÁRTON LÁSZLÓ ATTILA

(1971)

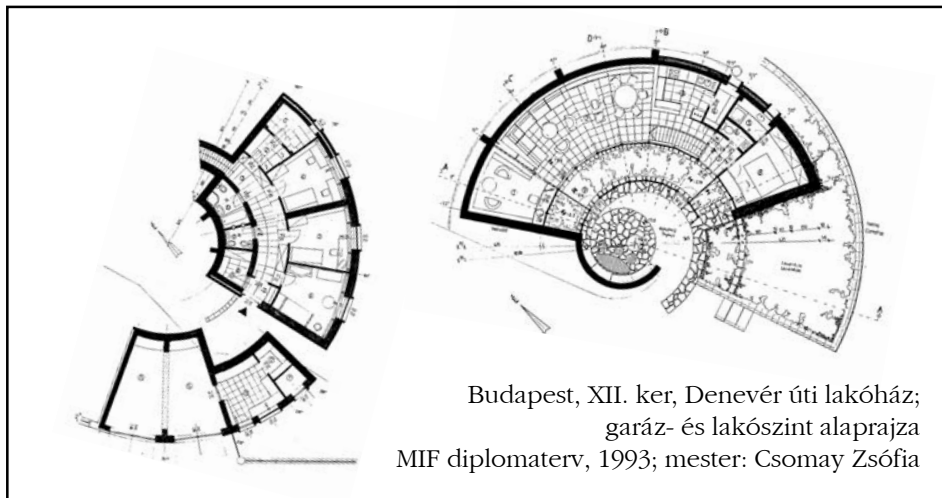
1989-93 MIF Belsőépítész szak
1993 MIF diploma
1993-95 MIF Mesteriskola
1995 MIF mesterdiploma
1994-97 Kozma Lajos ösztöndíj
1996- Vándoriskola (TRISKELL,
Bodonyi Csaba, Pagony)

Az építészet jövője csak a természettel összesimuló, harmonizáló formálással oldható meg. Az építészet eddig nem sokat törődött a természettel. Igaz, a természet igazi arcát sem ismerhettük eddig. A tudományágak kutatói egymásra fedeznek fel törvényszerűségeket, melyeket az elmúlt korokban figyelmen kívül hagytak. Most azonban hatalmassá nőtt a veszély. Az az egocentrikus, fölényes szemlélet, hogy a természet csak azért van, hogy minket embereket szolgáljon, nem tartható tovább. Teljesen közömbös, hogy ez az európai vallások – ember – isten képmása hiedelemmel vagy más világvallások hasonló felmentő ideológiájával magyarázható, a természettel testben és lélekben egyaránt ki kell békülnünk. Ma a társadalomtudományok előbbre járnak ebben, mint a művészetek, tehát a társadalomtudományok ismereteit be kell vonni a művészetek körébe, és együtt munkálkodni jövőnkön. Ennek értelmében valamennyi alapismeretet újra kell gondolnunk. Az építészet összefoglaló rengeteg anyagot, technológiát és művészeti ágat. Éppen ezért az építészethatja meg a vezérszólókat az új, ökológiai szemlélet számára. A környezet valójában, a természetes természeti környezetet és szociális környezetet egyaránt jelenti.

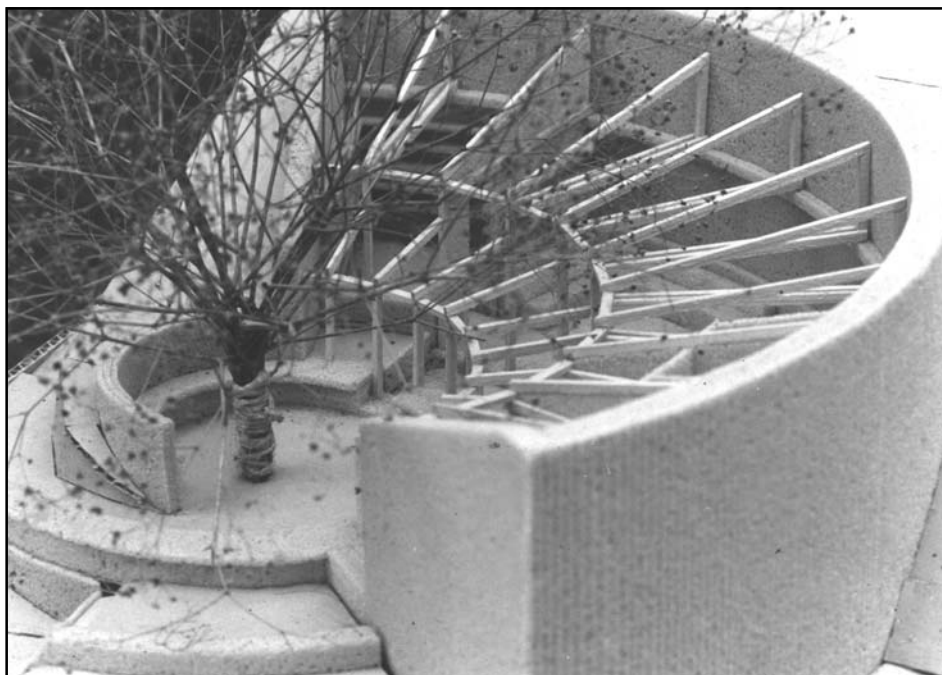
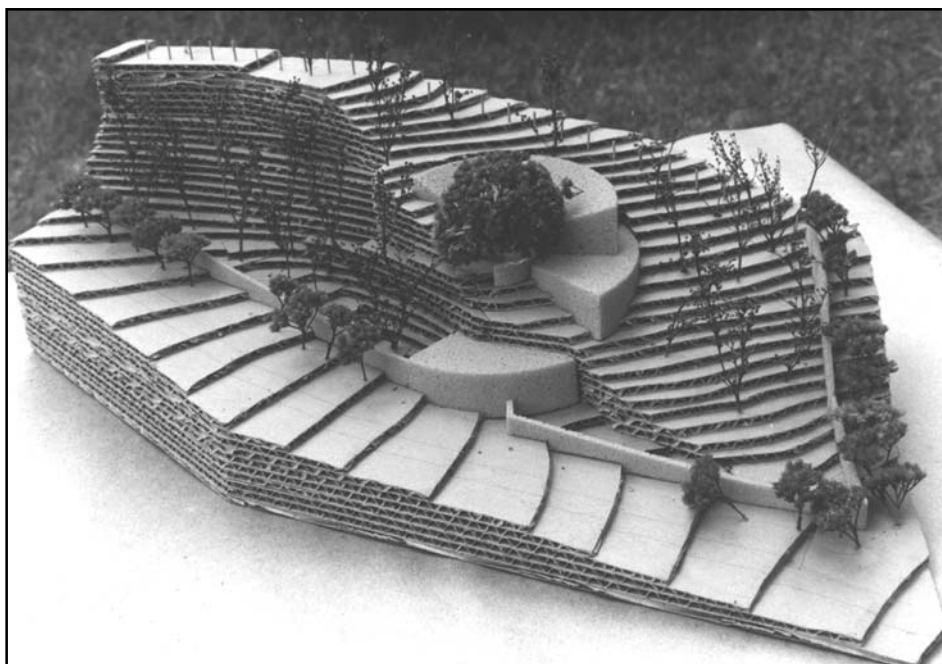
(Schrammel Imre: Belső Tárlat)

A szelíd eső, mely babföldemet öntözi, és a négy fal közé kényszerít, nem sivár és mélabús, hanem kellemes és hasznos. Megakadályoz ugyan a kapálásban, de többet ér, mintha kapálnék. Ha olyan sokáig tartana, hogy elrothasztja babvetésemet és tönkretesz a lapályon a burgonyát, akkor is jót tenné a felföldi legelőnek, és jó a fűnek, akkor nekem is jó. Néha, ha másokhoz hasonlítom magam, úgy tetszik, engem jobban kegyelnek az istenek, igazán nem is tudom, miféle érdemeimért: mintha különös gondomat viselnék, őriznének s irányítanának, jobban, mint akárki embertársamat. Nem hízelgek magamnak, de ha lehet, ők hízelegnek énnekem. Sosem éreztem magam egyedül, sosem nyomasztott a magány érzete.

(Henri David Thoreau: Walden)

Budapest, XII. ker, Denevér úti lakóház;
garáz- és lakószint alaprajza
MIF diplomatervezés, 1993; mester: Csomay Zsófia

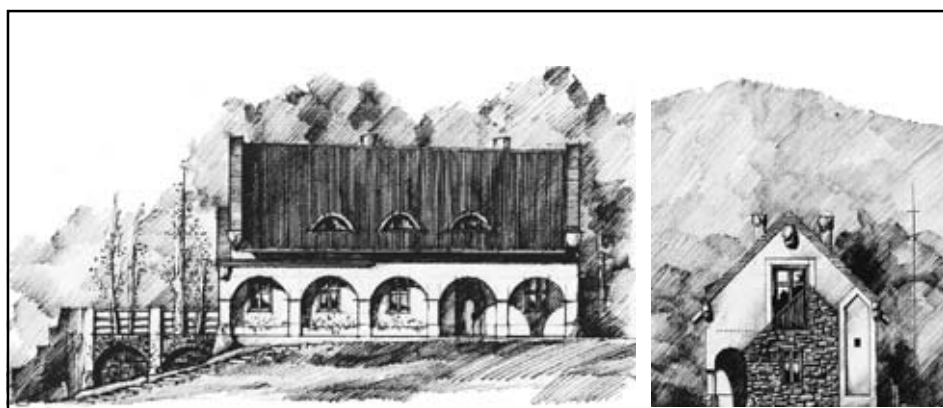
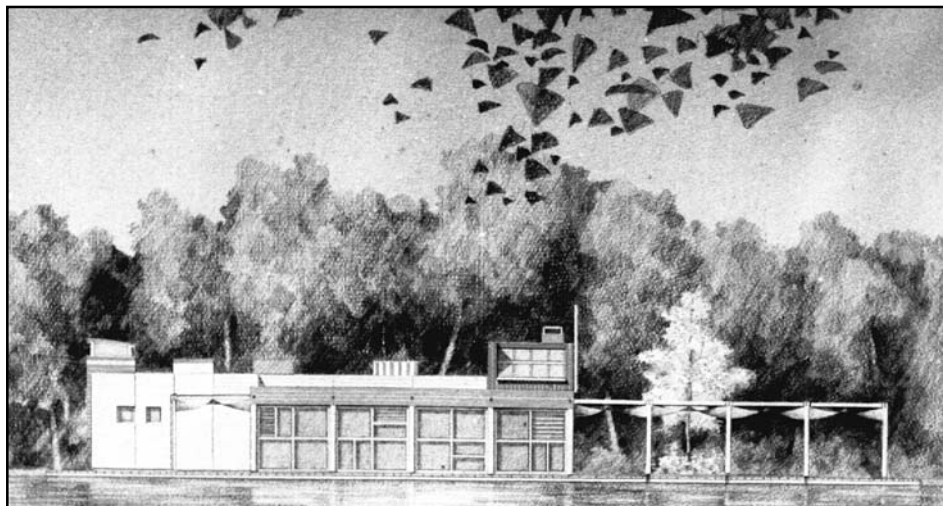

RÉVAI ATTILA

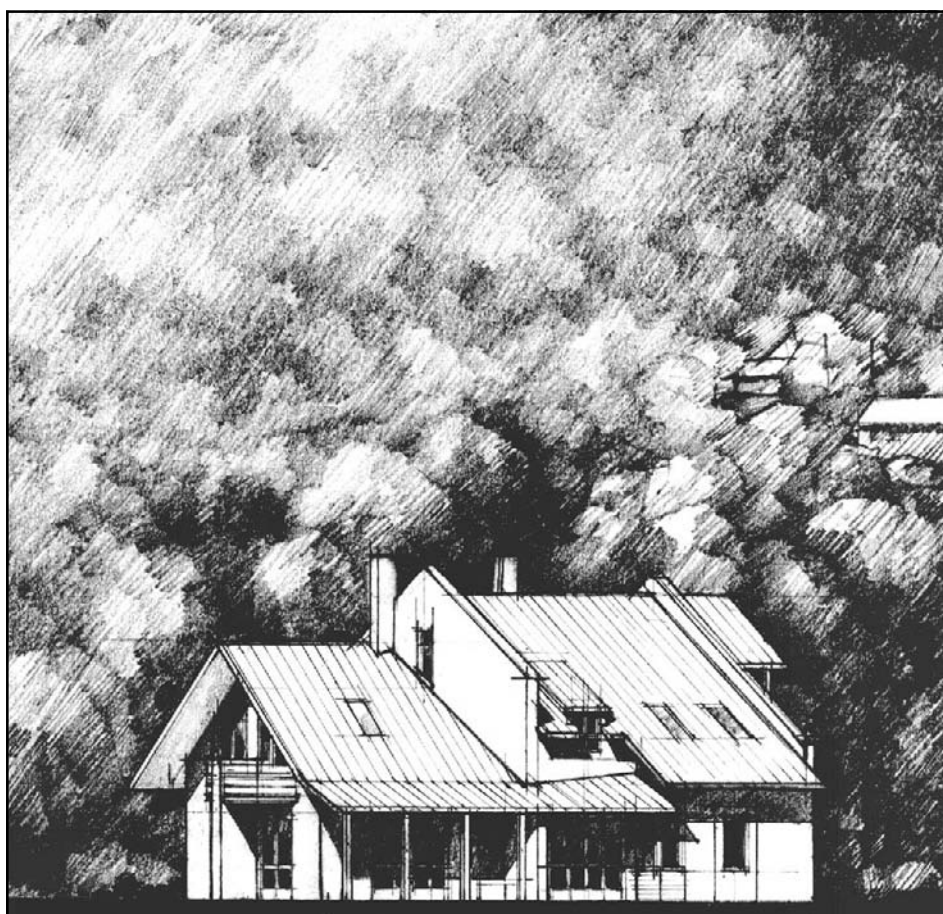
(1971)

1990-1996 BME Építészkar
1996-1998 Vándoriskola (SÁROS és
Társas, MAKONA)

Diplomaterv, 1996,
Budapest, Városliget, Robinson étterem

Dunamocs (Szlovákia), családi ház, 1997

Pomáz, családi ház, 1997

ERKÖLCSI ILLÚZIÓK ÉS POLITIKAI REALITÁSOK

„A magyar tudomány 1948-ban majd megállapítja azt, hogy Magyarországot 1938-ban még meg lehetett volna menteni.”
(Gróf Teleki Pál, kultuszminiszter, 1938. késo oszén)

Az a helyzet, amelyben Magyarország megmentésre szorult, történelmének legvévészterhesebb időszaka – beszámítva a török-tatárt is –, de minden külső veszedelemnél nagyobb a belső védtelenség, aminek oka egyetlen szóval: oligarchia.

A helyzet: 3,3 millió hektár nagybirtok, 2000 hektár átlagos mérettel – az ország területének egyharmada – kevesebb, mint ezer család tulajdonában. Európában ilyen nincsen sehhol. 1,1 millió törpebirtok, átlagosan 1 hektár mérettel. Itt él és gazdálkodik Matolcsy Mátyás halhatatlanná vált hasonlatával a *hárommillió koldus*.

A magyarországi ingó tőke 40 %-a egyetlen család birtokában van, akik ezt a Labor Bizalmi Rt.-n keresztül egységes konszerntokékként kezelik. Ilyen arányú gazdasági koncentráció az egész világon nincs.

A család – elsősorban házasság révén – összefonódott rokonsága a Weiss-Chorin-Kornfeld-Mauthner családoknak. Valószínűsíthető, hogy épp a tőkekoncentráció motívuma játszhatott itt szerepet, akárcsak a középkori királyi dinasztiák házasságaiban az országszerzés.

Ez az irdatlan arányú nagytőke egyébiránt a Trianon utáni „védővamos” Európa magyar gazdaságpolitikájának következménye, és nagyobbik részében 1920 után halmozódott fel. Erre a helyzetre vonatkozik József Attila költői kérdése:

*Mért nem a munkás védelmére
gyámolítják a gyáripárt?*

A politikai hatalom teljessége a különböző gazdasági monopóliumok kezében van, s ezek előrelátó módon összeépültek az országot a háborúvesztés után konszolidáló Szegedi Hatalommal. A politikai ellenzék tökéletes outsider-szerepben van, amit már a társadalom szerkezete és a hatalomgyakorlás kifinomult mechanizmusa is biztosít.

Épeszu magyar pedig a harmincas évek végén nem kezd olyan akcióba, ami az államrendet fenyegetné, még ha e renddel nem túlzottan elégedett is. Forradalommal a szélsőjobb fenyegetőzik, s nem nehéz tudni, hogy ki áll mögöttük.

Van tehát egy ország, amelynek lakói nagyrészt kismizettek, és saját sorsukat kizárólag passzívan élhetik át. És van egy történelmi kihívás, amely a pusztá megmaradásunk érdekében az emberek maximális aktivitását és józan ítélőképességét igényelné. Valószínűleg erre a helyzetre vonatkozik Teleki Pál idézett mondata.

Ha tehát a társadalom nem mozdulhat meg, sőt nem is kívánatos egy földindulás, de mégis döntő reformokra van szükség, úgy azok csakis felülről jöhetnek. Akik hatalmon vannak, azt önként megoszthatnák a népükkel.

Nem olyan abszurdum ez. Volt is már ilyen: 1848 tavaszán a nemesség – privilégiumairól önként lemondva – egyetlen lépéssel létrehozta azt a polgári Magyarországot, amit csak az Egyesült Európai Reakció volt képes eltaposni.

A történelem nem ismeri azt a kérdést, hogy *mi lett volna, ha...?* Nézzük mégis; egyáltalán mi lehetett volna?

Mivel a dolog csakis az önkéntesség (önkorlátozás) elvén működhet, kiindulópontunk: *jedem das seine*.

A Névtelen Magyar

A békeszerződés óta annyi nagy név hirdetett meg később kipukkadt reformokat, hogy a harmincas évek végére a nevek mind kompromittálódtak, és így lett az égetően szükséges reformkísérlet – Kiss István ötlete nyomán – *a név nélkülihez* címezve.

A reform lényege az lett volna, hogy a fenyegető új világháború eloestéjén a magyar parasztot ellássa saját tulajdona védelmének motivációjával.

Az így nyerhető erő nem csekély; Napóleon sasait is egy ilyen tulajdonos paraszthadsereg röptette a fél világ ellen. Ami meg minket illet: történelmi országunk kétharmadát nem a trianoni békediktátum vitte el végérvényesen, hanem az a földosztás, amit az utódállamok sürgősen megcsináltak, véglegesen saját polgáraikká téve az új tulajdonosokat.

A tervzet a következő volt: az 500 hold (300 hektár) fölötti birtokokat angyrészt haszonbérbe adni. A dolog nem áll példa nélkül. A múlt század vége felé, egy sor megoldatlan, és egyre kínosabbá éleződő szociális feszültség után a klánok Skóciájában egy efféle reformot vezettek be, és ez a mai napig működik. (A bérleti jog örökölhető is.)

A földbérloket persze tőkésíteni kell.

Magyarországon tőkefölösleg volt, és földrészünk háborús készülődése tartós agrárkonjunktúrát ígért. (Ez volt az egyedüli kedvező prognózis, ami valóban be is jött.) az eljárás tehát még gazdaságilag sem tűnt észszerűtlennek, még akkor se, ha a *kert-Magyarország* gondolatát – ki nem próbált utópiaként – egyelőre kikapcsoljuk a képből.

Az Anschluss és München kiváltotta pánikot azonban a reformmozgalom elszalasztotta. Az összegyűjtött alapozó anyagot ellenben a Táj- és Népkutató Intézet legalább kiállította, s nem csekély botrányt kavart vele. Purgly Emil, az Országos Magyar Gazdálkodó Egyesület (OMGE), a nagybirtok ezen nagyhatalmú érdekvédelmi szervezetének vezetője tagja konsternálódva látta saját birtokait felosztva a térképeken.

Így azután sógora, aki ezidőtájt Magyarország kormányzója volt, nagy rádióbeszédben ítélte el a földosztást,

elvégezvén az alábbi matematikai műveletet: mivel az országnak kilencmillió lakosa van, és ugyanennyi hold a termőterület, „igazságos” földosztás esetén egy emberre egy hold esnék. Meg lehetne abból élni? Ugyan, kérem! Így hát a Létező Világ egyben a Lehetséges Legjobb is. (Hallani fogjuk még ezt...)

Esterházy János, a csehszlovák Felvidékről, ahol a földreformot már rég megcsinálták, írt egy reformpárti levelet, mondván, hogy ez végeredményben még neki is jó volt. A hatalmas földbirtokkal rendelkező katolikus egyház reformerei is megmozdultak, de a hercegprímást a dologról maga a kormányzó beszélte le, mondván: nem illik az Egyháznak „revolverezni” a földbirtokosokat... (Ez volt különben a válasz az Esterházy-levéltre is.) Teleki pedig bezáratta a kiállítást, noha ez csak gesztus volt, mert egy nappal a kitűzött zárás előtt történt (1938. December 9.) Maga Teleki mindenestre látványosan elhatárolta magát a reformtól és a kiállítástól – Kiss István szerint azért, mert birtoktalan lévén, nem tehetette meg azt a morális gesztust, mint hajdan Károlyi Mihály, aki tüntetőleg a saját birtokát kezdte el osztani. Igaz, Telekinek akkor még hatalma sem volt hozzá, mert csak a következő év tavaszán lett miniszterelnök.

A nagybirtokosok tehát kivédtek a birtokukat fenyegető veszedelmet, és azáltal nyertek öt évet, mielőtt végképp a történelem sülyesztőjébe kerültek volna.

A zsidóság két útja

Hogy minő kés szegezodik az európai zsidóság torkának, azt már mindenki látta. Volt azonban egy ember – Tábor Béla – aki úgy gondolta, hogy ennek elhárítására nem paktumokhoz és államközi egyezségekhez, hanem Isten igazságához kell folyamodni. Megírta ezért az első zsidótörvény és a ki tudja, miféle, eztán várható borzalmak árnyékában fenti című könyvét. (A cím Mózes Ötödik Könyve egy részletének parafrázisa: *Elébed tettem életet és halált. Válaszd az életet.*)

A könyv, a század egyik morális alapműve, elsősorban a Tízparancsolatot értelmezi. Nem morálprédikáció formájában, hanem a személyes megszólítottágnak abból a nézőpontjából, amit a modern perszonalista filozófia és teológia képvisel. Teszi ezt a klasszikus zsidó szellemnek azzal a korunkra életfontosságúvá vált sajátosságával, ami nem ismeri el a praxistól elszakított elméletet.

Nem feladatunk itt e könyv méltatása, de ide tartozik az a terv, amit a Törvény megvalósítására felvázol. Hát ez nem akármilyen. Homlokegyenest szembenáll minden úgynevezett józan emberi megfontolással.

Minden más véleménnyel szemben úgy látjuk, hogy a gazdaság kérdésében a magyarság és a magyar zsidóság legvitálisabb érdekei egybeesnek. A zsidóság számára a gazdaság a zsidó szellem zsekütcáját jelentette; funkciója az volt, hogy a zsidóságot elfordítsa a zsidó szellemtől. A nemzsidó magyarság felébredő gazdasági érdeklődése viszont ellenkező irányba mutat. Fokozott gazdasági

érdeklődése emelkedés, szellemi vitalitás jele, úgy, mint annak idején a görögöknél, angoloknál vagy a németeknél volt. Emellett ma a magyarság számára nyitva áll az út, hogy a gazdaság és a munka mindig meglévő egybeszőződésén belül a munka szerepét tegye dominálóvá, tehát olyan magyar gazdaságot építsen fel, amelyben az ember az úr a gazdaság felett.

A felfelé törekvő magyarságnak sikerülhet az, ami a hanyatló zsidóságnak nem sikerülhetett: a gazdaságot eszközzé tenni, vagyis újra munkává emelni. Ezzel szemben a zsidóság számára, amely úgy elmerült a gazdaságban, hogy a beléfulladás veszélye fenyegeti, az önkialakító erőfeszítés lehetősége az ellenkező irányban rejlik. A zsidóságnak ki kell találnia a gazdaságból. Azok a törekvések, amelyek ki akarják szorítani a zsidóságot a magyar gazdaságból, valóban veszélyesek a zsidóságra, de nem azért, mert gazdasági pozícióit veszélyeztetik, hanem azért, mert kívülről kényszerítik rá azt, amire önként kellene vállalkoznia.

Ha idáig el tud jutni a magyar zsidóság, kezében van a varázspálca, amellyel minden napi kérdését is megoldhatja. Megszabadul terméketlen és megalázó belső konfliktusaitól, és kiegyensúlyozott öntudattal élhet környezetében, mert önérzete csak annak lehet, aki megtalálta helyét a nap alatt – aki megtalálta hivatását. S ha a magyar zsidóság megtalálta hivatását, egyszerre szertefoszlik a rémkép, amit ma még annyian tartanak a zsidókérdés egyedüli valóságának: a zsidókérdés, mint kenyérvkérdés.

(Az idézet messze nem képviseli a könyv szellemiségének egészét, de jelen mondanivalónkhoz ez kapcsolódik belőle a legszorosabban.)

Tábor nem beszél arról, hogy a tényleges realizációt milyen módon képzele. Valószínű azonban a tények ismeretében, valamint a szociális igazság iránti elkötelezettsége alapján (felforgatás vádjával egy ízben le is tartóztatták és évekig rendőri felügyelet alatt állt), hogy a tőketulajdonnak valaminő „munkavállalói részvény”-szerű lebontására gondolhatott.

Ez akkoriban igen forradalmi újdonság volt, aligha meg nem vádolták volna miatta kommunizmussal (hogy mennyire oktalanul, annak csak mi vagyunk *post festum* megmondható), és legfeljebb egy Röpkének juthatott ilyesmi az eszébe. De másfél évtized múlva már ez a Nyugat egyik stabilizáló tényezője; a mai Amerikában például ilyen a teljes tőke negyedrésze. Nem kétséges, hogy Magyarországot is stabilizálta volna, megteremtve az önmagáért felelős társadalom gazdasági (és morális!) alappilléreit. És persze kifogva minden szelet a szélsőséges uszítások vitorláiból, amelyeknek fő hivatkozása éppen ez az irdatlan vagyoni egyenlőtlenség volt.

A Család meglehetősen különbözött a nyilas *judeophloto-krata* és a kommunista *népnyúzó burzsuj* torzképeitől. Ellenkezőleg: a hatalmukkal bizonyos fokig arányos felelősségtudat, szociális érzék, kulturáltság és nemzeti elkötelezettség jellemezte őket – annyit bizvást elmondhatunk, hogy semmivel sem voltak rosszabbak a politikai hatalom birtokosainál. Ez azonban mit sem változtat azon a tényen, hogy a kezükben irtatlan gazdasági hatalom összpontosult. Valószínűleg nagyrészt istenfélő emberek is voltak. De ha Tábor Béla könyve netán a kezükbe került, bizonyosan éppúgy megmosolyogják, és korszerűtlennek vélik, mint az majd a második kiadással történik. Hiszen tudvalévő, hogy más a Biblia elvárása, és más az élet valósága. Munkárszervény? Ugyan, kérem...

Mivel azonban a fenyegetettség valóságos, mégiscsak tenni kell valamit. És kitalálták Aladárt.

A zsidótörvények korában így nevezték azon törzsökös arisztokratákat, akikből egy szempillantás alatt főrézvényesek, vezérigazgatók és hasonlók lettek, ily módon adva a vagyonnak korszerűen „árja” színezetet. Nem volt ez semmi; millió pengőket lehetett eképpen leakasztani, és persze annyi esze csak volt, hogy ne szóljon bele olyasmibe, amihez nem ért. Az viszont joggal volt várható, hogy válsághelyzetben majd védelmezni fogja a millióit.

Ámde a licitáláson mások is részt vehetnek... Így hát Aladár ide vagy oda, '44-ben mégis bejöttek a nácik. Rádásul ez a megszállás katonailag nagyrészt blöff volt csupán; ezidőtájt a Wehrmacht már rég nem rendelkezett a szükséges túlerővel. Viszont a magyar hadsereg vezetése mégsem akart ellenük harcolni, és így csúszott ki a helyzet a miniszterelnök kezéből.

Ó, Aladár, Aladár,
Hajad nem fekete már...

– ahogy a hajdani sláger mondotta. A zsidó nagytőke az Eichmann-kommandó „rábeszélésére” villámgyorsan német tulajdonba ment át, s mint ilyet, a háború végén Sztálin sajátította ki. A magyar állam az ötvenes években vásárolta vissza szovjet tulajdonból, s ráment az éves nemzeti összterméknek úgy a negyedrésze. Szép csemege a jogászoknak az ügy fordulatain vitatkozni. Magyarország mindenestre ezen az egyetlen tranzakción is világháborúnyit vesztett; a gyáriparának közel a felét.

Az idő rövidsége, meg talán önnön pénzügyi járatlansága meggátolta Eichmann-t abban, hogy leszámítolja a nagybirtokokot terhelő jelzálogot, mely esetben a magyar földnek is közel a fele német tulajdonba ment volna át. Többnyire „zsidó majoritású” bankok voltak ugyanis a hitelezők. Egy év múlva eképpen hadizsákmány gyanánt az is Sztáliné lett volna.

Szerencsére ma már csak találgathatjuk, hogy mit kezdett volna vele. Mert tartok tőle, hogy lettek volna ötletei, és nem elsősorban a magyar agrárproletariátus földhöz juttatása...

A jelen mindig csak egy pillanat, de itt hozott döntéseink mégis meghatározzák a jövőt. A történelem úgy tanítója az életnek, hogy megmutatja: bizonyos típusú döntéseknek régebben mi volt az eredményük. Aki a jelenben ugyanúgy készül dönteni, és mégis eredményt vár tőle, az kevésbé hivatkozhat az észszerűsége, mint a vakhitre.

Miért van az, hogy csak megtévesztést és aljasságot fogadnak el módszerként olyan emberek, akik máskülönben átlagos emberi mérce szerint tisztességesek és józan ítélőképességűek? Ha legalább gazemberek vagy tébolyodottak lennének, megértenénk őket. De ezek csak akkor vakulnak meg és bolondulnak meg, amikor a hatalmukról van szó – és még ezt a hatalmat is nagyrészt „jóra” kívánják fordítani! A Mammon hármasság attribútuma – Szabó Lajos tömör összefoglalásával – hazugság, erőszak, kizsákmányolás – és mégis, midőn ellene nyilvánvaló önvédelemből cselekedni kell, ugyanahhoz folyamodnak, és beszámíthatatlannak tekintik azt, aki mást tanácsol. *Nem politikus* – ami az ő nyelvükön annyit tesz: *nem e világból való, hagyjuk, botorság*. Ellentétben a mi mélységes, evilági bölcsességünkkel...

Különben végül is tudnak nagystílusúak lenni. Eichmannnak egy szóra odaadták mindazt, sőt sokkal többet, mint amit a munkásaiknak odaadni eszükbe se jutott. Életük hátralévő szakaszában se sajnálkoztak amiatt, hogy így elveszítették az irtatlan vagyont és hatalmat. A földönfutóvá vált és meghurcolt grófok is olyposzi derűvel lakoztak a számukra kijelölt kutyaóiban.

Talán morfondíroztak néha azon, hogy miért lesz egyre rosszabb ez a világ...

Felhasznált irodalom:

- Isztray Botond: *Egy elhallgatott könyvről* (kézirat, 1991)
 József Attila: *Hazám* (1936)
 Kállay Miklós emlékiratai (Budapest, 1991)
 Kiss István: *Visszaemlékezés a Táj- és Népkutató Központ kiállítására* (Etnographia, 1984)
 Kiss István közlése, a kiállításnak *Az ingó tőke urai* című, saját összeállításában készült tablója alapján
 Kovács Imre: *A Márciusi Front* (New Brunswick, USA, 1980)
 Magyarország Statisztikai Évkönyve, 1938
 Ránki György: *1944. március 19.* (Budapest, 1989)
 Szabó Lajos: *Vezess vagy kövess!* (Életünk, Szombathely, 1989/9)
 Tábor Ádám közlése alapján
 Tábor Béla: *A zsidóság két útja* (Budapest, 1939, 1990)

Jókai Mór
AZ ÜSTÖKÖS ÚTJA

– elbeszélés *A magyar előidőkből* c. kötetből –

Még negyven év! S éppen egy ezred folyott le, mióta e földet, amelyben apáink temetve vannak, Magyarországnak hívják.

Nem tudjuk, hogy honnan jöttünk ide? Nem tudjuk: hogy hova megyünk innen? Legkevésbé azt, hogy sokáig maradunk-e még itt?

Ezer év egy nemzet életéből! Ezer évig élni egy csilagnak is sok. Az is megváltozik az alatt, fényesebb vagy halaványabb lesz, alább hajlik, vagy magasabbra hág; meghal és leesik az égről, vagy visszavész a nagy fekete űrbe, honnét előtámadt, csak mi vagyunk ismeretlen kezdetű, ismeretlen végű nép, örökké égő tűz a jégmezőben, mely önmagában ég, elfúl, s újra kigyullad, s nem tud meghalni.

Ezer év! Ez alatt a czédrus is kiszárad, a mumia sárga földdé porlik, a kőszikla kizöldül, a hegy méhében a föld vadérczczé változik, csak mi vagyunk örökké zöldülő, soha nem virágzó fa, holt élet, élő halál.

Ezer évig laktunk e földön; soha e hazát nemzet úgy nem szerette, mint mi szerettük, és még is ha ma elmenénk róla, holnap már nem tudná senki: hogy itt valánk; mint az elégett naphaláng, mely égést nem hágy maga után, mint a zivatar, mely a tengerbe írta nevét, nyom nélkül múltán el innét, az utánunk jövő idegen nemzedéknek nem kellene elébb az obeliskot ledönteni, emlyen tetteink emléke írva van, hogy győzelme bálványait helyébe állíthassa.

Dicsőségünk jele vérrel írott betű, s ki fogná megmondani, ha egykor elenyésznének: hogy az a tér, mely most olyan szép zöld, egykor oly piros volt! S az a négy folyó egykor országunk címerében piros mezők között folydogált keresztül.

Ki fogná tudni: hogy itt egykor nép élt, mely e földet *hazának* nevezte, érte izzadt, meghalt, ki fogna még templomot építeni érte, hogy benne azon nagy lényhez beszéljen, kinek neve „Magyarok istene”? ki fogná megfújni a tárogatót, hogy rajta azon hangokat elsípolja, mik egykor egy nép lelkének síró vigalmairól beszéltek? – Ki mondaná még ki e szót: „szerelem” valaha, s ki tudná, hogy mi volt azon gyönyör, mit az érzett, ki anyanyelvén tanulta meg e szép szót ismerni: „honszeretet”?

Senki, senki. Feledve lennének örökre...

(...)

Röpülj, csillag, röpülj, hisz még itt nincs vége a szenvedésnek, még ez nem a halál. Isten csodákat tesz a magyar nemzettel; háromszor megöli, háromszor föltámasztja, újra véres tanúságul a kerek föld nemzeteinek.

Akartok látni nemzetet, melynek lelkülete mindenre fogékony, a mi szép és nemes? Az a magyar. – Akartok látni nemzetet, melynek egyes fiai, mind megannyi hőse a kerek világnak? Az a magyar. Akartok nemzetet látni, kit az isten mindig tenyerén hordozott? Az a magyar.

Akartok nemzetet látni, ki egy ezred alatt semmit, semmit nem tett, ki a mit jobb kezével épített, azt bel kezével

lerontá, ki mert mindig büszke volt önfaja iránt, rabszolgája lett az idegennek? Az a magyar!...

(...)

Nép, ki önnyelvét nem érti, s nevezte magát magyarnak. Nép, ki öntörténeteit nem merete ismerni, s nevezé ezt tudománynak. Nép, kinek meg volt tiltva a gondolkodás, meg a gondolat kimondása, s ki nevezé ezt szabadságnak. – Nép, kinek egy huszadrésze nyúzta, tiporta a többi, kiktől az emberjogokat elrablá, s nevezé azt alkotmánynak; nép, ki semmi nagy, semmi nemes iránt nem érzett többé, s nevezé azt boldogságnak; nép, kinek kezében nagy pénz volt a batka, s egy kopott papirosrongy megtakargatott kincs, ki nevezé ezt nemzetgazdaságnak; nép, ki a csatából megfutott, ki ellenségének nem merete arczát megmutatni, s nevezte ezt hősi vitézségnek; nép, kinek leányai kikapagták a haza eszméjét, bolondultak a külföld bálványai után, utálták hazájuk földét, nemzetök nyelvét, apáik sírjait, őseik öltözetét, s ki nevezte ezt anyáknak; ki megengedte nekik, hogy azon szívvel, mely a honszeretetet nem ismerte, édes kéjt tudjanak ismerni, minőket más nőknek szabad érezni, kik előtt szent eszme a szülőföld, még boldogtalan napjaiban is.

(...)

Még egyszer, még egyszer kell-e téged látnom, oh hon. Szép voltál, mint mindig, gazdagon tenyészett mezőiden a fű. Minden szép volt, minden virult. Kerestem a vízparti kunyhókat, hol egykor alföldi halászok kötözék rongyolt hálóikat, s a távolból oly édes danák zengtek. A kunyhók helyén most pompás városok álltak, a gubás pöre nép helyén sima képű nép sürgött-forgott. Oh, de én oly örömet láttam volna szalmafüdeleidet újra, oly örömet láttam volna a pörge kalapú, vigadozó, subás népfajt, csak hogy azon édes magyar dalt hallhassam újra, mi gyermekéveimből megmaradt lelkemben s bírta minden ifjú gondolatom; oh, csak egy szót, csak egy hangot abból, a mi magyar! Sehol, sehol! Mindenütt idegen arc, idegen ajkak beszéde, idegen öröm, idegen bánat! A hajók nevei, a boltfeliratok mind más – nem magyar. Itt-ott bujkált félreeső falvakban egy-egy öreg, rongyos, életunt férfi, annak arczán látszott csak valami homályosan ismerős, az sem szólt senkihez, hallgatva kerülte a világot. Feje legörbült, megöszült, lelke megnémítá. Senki sem tudta, mi baja? Senki, senki.

(...)

Egyszer akadtak csak poros könyvek között egy éhenhalt költő rongyos iratára. Három híres nyelvbúvár vesződött vele álló hónapokig. Az egyik cseremisiz könyvnek állítá, a másik romlott oláhnak, a harmadik cryptographiának tartá, melynek kulcsát senki sem ismeri.

(...)

Imádj istent, magyar nép!

Még negyven év s egy ezred őrlődött le, hogy megszűlettél.

Mely nemzet egy ezred alatt sem tett semmit, nem érdemli, hogy tovább foglalja a helyet a földön.

Imádjunk istent, hontársaim.

(A fenti írást, melyből részleteket közlünk, Miklóssy Endre ajánlotta figyelmünkbe)

HÍREK

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS december 13-i találkozásán, a Magyar Szemle-est keretében került sor a Kodolányi Gyula fő-szerkesztővel és Szabados György szerkesztőbizottsági taggal folytatott beszélgetésre, mely az elmúlt évtized politikai, társadalmi folyamatait idézte fel. Szó esett az értelmiség rendszerváltást követő, sajátos reakcióiról. Szabados György az erkölcsi és metafizikai értékvesztésről, a felelősségvállalás hiányáról beszélt. Kifejtette, hogy a materiális világon uralkodó angolszász birodalom két alappillére a dollár, amely az amerikai alkotmánnyal is ellentétben már semmilyen reális fedezettel nem rendelkezik, és a zsidó-keresztény erkölcs, amely eredeti szellemét és hatóerejét elvesztette. Ezen az ürességen nyugszik a jelenlegi világrend, melyben élő törvény helyett holt anyag uralkodik, melyben a világot alacsonyabb szinten vagyunk képesek áttekinteni, mint amelyen működik (a civilizációs katasztrófákra jellemző helyzet). Szabados bölcséleti alpállása: nem a változással kell törődni, az önmagától is bekövetkezik, hanem az állandót kell megőrizni, mert az másképp nem marad fenn.

MEGJELENT FEKETE GYÖRGY BESZÉLGETÉS-KÖTETE, az *Ezredvégi tűnődések*. A Kairosz kiadó könyvében található interjúk alanyai között van Blazsek Gyöngyvér belsőépítész, Dávid Katalin művészettörténész, Király József belsőépítész, Makovecz Imre építész, Mezei Gábor belsőépítész, Schrammel Imre keramikus, Szabó Marianne textilművész.

AZ ARCHITEKTURA – VALLOMÁSOK sorozatban, a Kijarat kiadó gondozásában megjelent Bán Ferenc kötete, a közeljövőben várható a Jurcsik Károly, majd a Kerényi József munkásságát bemutató kismonográfia. Bán Ferenc vallomásaiból idézünk néhány részletet: *Gyermekkorom meghatározó személyisége Tenkács Tibor festőművész volt. Rajzkészségemet és gyenge kitartóképességemet látva nem hagyott békén. Vasárnaponként festőállvánnyal a hátunkon majd elsiüllyedtem a szegyéntől. Szörnyen fárfiatlannak tartottam, szégyelltem a barátaim előtt. Tibor bácsi intelmét csak felnőtt fejjel fogtam fel: A tehetség a kivételezetteké. Ha nem párosul kitartással, átokká válik. Vidéken születtem és élek. Mi az a vidék? néhány kutyaszaros, autóval eltorlaszolt budapesti utcán kívül rekedt egész Magyarország. Vidéki vagyok, a „sötét Szabolcsban” a Fekete Vonat végállomásán. Erről a Fekete Vonatról legalább egy vagonot lekapcsoltam. Fanyalgó urak, lehet követni a példát!*

A NEVELÉSMŰVÉSZET – Szabad szellemi élet, szabad iskola, a Waldorf pedagógia magyarországi művelőinek és barátainak folyóirata a múlt év szeptemberétől a korábbiaknál rendszeresebben jelenik meg. A kiadvány a szabad iskolázás témakörében ad széleskörű tájékoztatást, beszámolókat, elméleti írásokat. Előfizethető az Ita Wegman Alapítványnál, 1089. Budapest, Bláthy Ottó utca 41. Tel/fax: 2698179. Az Alapítvány kiadásában jelent meg Jochen Bockemühl: *Életösszeállítások*, Vincze Erzsébet: *Waldorf iskola*, Frisch Mihály: *Az atmoszférikus kereszt*, Walter Johannes Stein: *A nevelés feladata és az emberiség története*, F.H. Julius: *Kémiatanítás az általános iskolák 7-9. osztályában*, J. Streit: *Allattörténetek és És lön világhosszág. A temetéstől az özvívizig* című munkája.

AZ 1956-OS INTÉZET adta ki Boros Géza: *Emlékművek 56-nak* című kötetét, amely adatszerűen összefoglal valamennyi Magyarországon és külföldön készült 56-os emlékművet és szociológiai, politikatörténeti és művészettörténeti elemzések mellett a legfőbb szimbólumok köré csoportosítva mutatja be az alkotásokat.

AZ ÖKOTÁJ új, 16-17. száma a templomépítéssel, mint fizikai és mint leki folyamattal, a szakrális és profán ellentétével és kapcsolódó témákkal foglalkozik gazdag összeállításában. Többek között Zelnik József, Paul Virilio, Sípos S, Gyula, Szegő György, Lázár Imre írása, Vásárhelyi Judit és Makovecz Imre interjúja olvasható a folyóiratban.

A MUNDUS KIADÓ tervezi a Makovecz Imréről szóló kötet javított és bővített kiadását miután másfél év alatt az első kiadás 5000 példánya elfogyott. Az építészettörténet sorozat második köteteként megjelent a Finta József munkásságát bemutató könyv. A harmadik kötet Anthony Gall munkája, Kós Károly építészeti életművének eddig legteljesebb, mintegy ezer képpel illusztrált bemutatása. A nyár folyamán megjelenő kötetet a Kós Károly Alapítványnál lehet kedvezményes áron megrendelni, ennek pontos feltételeit következő számunkban közöljük.

KÓS KÁROLY DÍJÁT kapott a Dévényi Sándor kezdeményezésére létrejött pécsi Aradi Vértanúk Útja Alapítvány, mely több éves szervezőmunkával a róluk elnevezett úton felállította a 13 aradi vértanú szobrát.

A MÉSZ KÓS KÁROLY TERMÉBEN kiállításorozatot tervez. Itt fogják bemutatni (március 30. – április 3.) a Triskell ipolysági bemutatóról hazatért kiállítását, a későbbiekben terveik szerint sor kerül még többek között a Kupola, a Kvadrum, a Makona, a Sáros és Társa, a Dévényi és Társa, Bodonyi Csaba, a Farkas és Guha irodák bemutatkozására.

BERECZKY KÁLMÁN, a Szeghalmy Bálint építésről szóló dokumentumkötet szerzője akciót indított az építés németországi, felszámolással fenyegetett sírjának hazahozatalára. A most felégetett és újjáépítésre váró miskolci deszkatemplom és az ötven esztendőes tervek alapján most épülő hévízi református templom tervezőjének sírját remélhetően sikerül a két objektum valamelyike mellett felállítani, ha ehhez megfelelő segítség érkezik. Érdeklődni Bereczky Kálmánnal lehet: 8360 Keszthely, Széchenyi u. 8.

BAGYINSZKY ZOLTÁN fotográfus és népművelő, az 1996-os középiskolai építészeti vetélkedő szervezője 20 éve fényképezi a Kárpát-medence műemlékeit. Országos és a határokon túli magyarlakta területeket is érintő vándorkiállításához keres segítséget. Címe: 5700 Gyula, Komáromi út 14/b.

A SCHULEK FRIGYES ÉPÍTŐIPARI TECHNIKUM tavaly nyári felmérési gyakorlata során tizenhárom diák Okrutay Miklós vezetésével Szarvas népi építészeti örökségét vette számba. Hat parasztportát teljesen, egy utca tíz házát városképileg, hat hagyományos téglahomlokzatot mértek fel és pontos leírást készítettek az 1913-ból megmaradt transzformátorházakról. Munkájukat egy szépen összeállított albumban összegezték és kiállításon is bemutatták.

A MÉSZ KÓS KÁROLY KÖRE tavaly decemberi évfordulós megemlékezése keretében Gerle János mutatta be a közönségnek a Kós Károly Egyesülést és az *Országépítőit*.

A FRANCIA INTÉZET és a párizsi Építészeti Intézet szervezésében kerül sor április 3-án a Vágó József építészeti életművét bemutató konferenciára a Francia Intézet Fő utcai székházában 10 órai kezdettel. A francia, svájci, olasz és magyar előadások szinkrontolmácsolással követhetők.

A RIJEKAI KORTÁRS MŰVÉSZETI MÚZEUM tavalyelőtt a város modern építészeti örökségéről rendezett kiállítást, amit a tavalyi századfordulós bemutató követett. A gazdag katalógussal kísért nagyszabású kiállítás a monarchia talán legvegyesebb lakosságú és kultúrájú város jelentős emlékeit teljeskörűen feldolgozza pontosan tükrözve a megrendelők, építészek, stílusok keveredésében rejlő egyediséget. A kiállítás záróeseményeként rendezett konferencián természetesen a magyar építészek délvideki munkásságáról is szó esett, helyi kutatók sok új eredménnyel szolgáltak az utóbbi években komolyan megindult századfordulós építészettörténeti kutatások során. Áprilisban várható a Zágrábban működött, kiváló Baranyai Aladár életműkiállítása (Zágrábban), a rijekai múzeum pedig jövőre tervezi a historizmussal foglalkozó kiállítását. E három korszak sűrített anyaga Budapesten is bemutatásra kerül majd.

Két vasbeonszerkezetű épület Fiumében. Fent: a Ray Rezső és Zielinszky Szilárd tervezte *Kivándorlók szállodája* 1906-ból, lent: Theodor Traxler és Eugenio Celligoi tervezte *Teatro Fenice* 1911-13-ből

A NÁDASDY ALAPÍTVÁNY kiadta a múlt év júniusi nádasdlányi szimpózium anyagát magyar és angol nyelven. A kiadvány az előadások, beszélgetések, hozzászólások és dokumentumok szerkesztett változatát tartalmazza. Az érdeklődők a Litea könyvesboltban, az Építészkamara könyvtárában, a Magyar Művészeti Akadémiában és a Kós Károly Alapítványnál vásárolhatják meg a kötetet.

FELHÍVÁS

A MAGYAR-INDIÁN JÁTSZÓHÁZ KEZDEMÉNYEZÉS TÁMOGATÁSÁRA

A Nádasdy Akadémia 1997 júniusában Nádasdladányban tartott szimpóziumának témája, az építészet és a természeti/humán környezet kapcsolata a két díszvendég, Douglas Cardinal kanadai és Makovecz Imre magyar építész előadása köré szerveződött.

A találkozó szelleméből sarjadt ki a gondolat, hogy kezdeményezzük egy magyar-indián játszóház létesítését. Célunk, hogy egy erre a feladatra alkalmas helyen (lehetőleg ne Budapesten) épüljön fel egy közös kertben álló kis épületegyüttes, amely gyerekek rendszeres oktatását szolgálja. A játszóház programja a kanadai indián és a hagyományos magyar kultúra természetfelfogását hivatott megismertetni a résztvevőkkel tanévközi foglalkozások, illetve nyári táborok keretében. Az oktatás célja, hogy a hagyománynak azokat az elemeit, amelyek korszakunkban a civilizáció pusztulásával fenyegető magatartással szembeni fellépésben nélkülözhetetlenek, gyermekeink szemléletmódjába beoltsa.

Az oktatás formája, amelyet elsősorban maguknak az oktatóknak kell kidolgozniuk, közös játékokkal, kézműves technikák tanításával, ritusok és ritmusok megelevenítésével stb. az életkor sajátosságainak felel meg. A játszóház számítógépes kapcsolatban áll a kanadai Civilizáció Múzeumával, amelynek az indián kultúra megismertetésére gazdag interaktív programja van. Hasonlóképpen kapcsolódnia kell a magyar népi kultúrára vonatkozó számítógépes adatbázisokhoz és programokhoz is.

Az egy-egy játéktérből és a kisebb, kiszolgáló és kiegészítő helyiségekből álló épület Douglas Cardinal és Makovecz Imre terve szerint épül meg úgy, hogy az épületek maguk is közvetlenül szolgálnák a létesítmény nevelési programját.

Kezdeményezésünkhöz ötleteket, tanácsokat éppúgy várunk, mint javaslatokat, ajánlatokat a beruházás költségeinek fedezésére, a létesítmény helyszínére, a fenntartásban való részvételre.

TELKI, CSALÁDI HÁZ SZÁMÍTÓGÉPES MODELLE (KÉSZÍTETTE: RÉVAI ATTILA)

